

KAIS.KÖN.HOF

BIBLIOTHEK

87.105-B

ALT-

230. K. 197.

~~45. A-215.~~

~~113. H. 29~~

8

SEBÉSZI ALMANACH

1843^{dik} évre.

I. ÉVI KÖTET.

ALAPÍTÁ, SZERKESZTI, ÉS KIADJA

PAP IGNÁCZ,

SEBÉSZ ÉS SZÜLÉSZMESTER, 'S BAROMORVOS.

Elkéstünk, 's ezért bűnhödénk, mert a'
méltánylat' nagy könyvéből kifeleltettünk: de
ime az irány, és e' tér igazollya, hogy a' bűn-
hödést meaynyire érezük, mert érbrodénk, hogy
a' honnak, mellynek emlőjén epedve csüggünk,
méltó fiai 's hű polgárai lehessünk.

Misztlay.

Bolti ára 2 forint esztben.

PESTEN, 1843.

NYOMT. TRATTNER-KÁROLYINÁL.

87105-B.

SZERETVE TISZTELT
EGYKORI TANÍTÓJINAK

HÁLA, TISZTELET ÉS HATÁRTALAN SZERETET
JELÉÜL TUDOMÁNYOS IPARÁNAK E' PARÁNYI ZSEN-
GÉJÉT AJÁNLLYA.

A' sebészti rend.

Nagyságos és tekintetes Férfiak!

Tiszta természetes kötelességét teljesíti vélem a' rend, midőn a' kor' fölfogott intése után az elvonult élet' sűgártalan kődéből kiemelkedve, tudományos mérényinek legelső vonalát, nem mágnásnak, mint a' közdivat javallná, hanem szeretve tisztelt egykori Tanítójának hála' teljes érzetében ajánllya. Hála! ez az érző kebel' nagy igéjé, mellynek kimondásában dicső neveitek hangzanak, 's benne személyesítve TI, kikhez a' soha nem feledhető jótékonytság' erős kapcsai a' rendet anynyira lekötelezve tartják. TI vagytok a' mi tiszta keblű mágnásaink, kiknek pártoló kegyeiben a' leélt idő' viszonyai csorbát nem ejthetének; TI vagytok a' mi atyáink,

kiknek szeretete a' lenni akaró élet előtt most is úgy világít, mint akkor, midőn a' célra küzdés' támadó elemei elől fölfogó karjaitok nyujta biztos menedéket: édes emléke a' jól lefutott multnak; a' jövő kor' fátyola alul képeket adátok elejbénk, és mi azokban a' szólló alakot nem tudtuk magyarázni; magokat hintegetétek szét, egykor gyümölcsözendőket, 's mi nem tudtuk, hogy nekünk is kelljen a' gyümölcsről számolnunk, mellyben a' szét-hintegetés' ipara jutalmát találja: nem az akarat teszi itt sulyossá az édes kötelességet, mert mindent jól akarni, bennünk is születési szenvedély, hanem a' magas várakozás, mellynek illón tömjényezni — ünnepélyes föl-

adat, mi a' született kisszerűségnek talán tárgya sem lehet; de hiszen az okult gazda terményeinek silányabb gyűjteményét sem veti el magától, tudván, hogy a' salakhalom is többszöri rostálgatás által hullat még némű szemeket, mellyek haszonra fordíthatók: vegyétek nemes Férfiak e' szűk terményt igénytelen kezeinkből szívesen, 's olly ihledelemmel, minővel mi azt Elejhétek állítánk, őszintén megvallva, hogy nem olly kellő termény, minőt széthintett magotok után várnatok lehetett, de vigasztaló engedékenységére szolgáljon az, hogy e' gyümölcs első, 's ezt jobbak szokták követni. De hogy a' természet' e' szokott rendjét iparunk' előszámolása elne

téveszsze, esdünk, megszokott kegyei-
tek' melegét tovább is élvezni enged-
jétek, mert egyes szellemű elemek-
nek állunk miis hatalmában, 's a' hamar
villanók' rendjéből egy is elég, hogy
a' csemete' megindult sarjadékot szét-
pörzsölje: a' gondos elem nevelő daj-
kája a' természetnek, azt kívánja ama
kicsiny is, mellyet művelünk, csak erre
segítetek nagy Lelkek, erős 's termő
leend a' kis gyökér, mellynek szel-
lemi ügyét illy alakban ezentúl is szí-
vesen képviseli

Nagyságtok 's Tekintetességteknek

legalázatosb híve

Pap Ignác.

VEZERSZÓ.

Midőn rendünk' szellemi előmenetelének tekintetéből a' Sebészi Almanachot e' jelen alakban és lényegben évről évre kiadandót tervezém, komolyan 's fontolva elmélkedtem ugyan, a' válalat' nagyságának körét előre méregettem, nehézségeit számolgatám, 's bár az önhizelgés' kedélyéből néha hiú is voltam azt hihetni, hogy nem e' válalat után várando-e közösen a' jövendő, mely a' bátor ige' fölmelegült eszméjét megtestesíti: a' félelem' teljes érzetében léptem föl még is, hirtapilag tervemet nyilvánítandó, nem azért, mintha tervem' kivitelének lehetlensége fenyegetett volna; hanem mivel költsönös erőt követel, mellynek gyöke fölötte szétágozó, 's az elvonultság' olly tömörttségében van mélyen feszülve, hova nem könnyű juthatni, 's

A

kérdés, vajjon az igénytelen kezek' ihledelme bir-e hatékonyssággal, melly a' mély elvonultság' e' szomorú tárgyain visszazahatást gyakorolhat. Egyebek közül ezt jegyzém föl fő nehézségül, pedig válalatom' nyilvánításánál akadtam a' legfőbbikre, mert véltem, hogy az Almanach úgy is mint egyes életkérdéseknek, és a' köz egészségi ügynek, úgy is mint természeti tudomány' gyűjteményének tára, ugy si mint egy tespedéssel vádlott rend' szellemi haladásának eszköze hirlapjaink által közügyként fog tekintetni, és mint uj 's fontos irodalmi tüenményi tekintetet nyerend, és hibáztam, mert válalatomat csak a' *Hirnök* és *Hasznos Mulatságok* tekinték közügynek, 's mint illyennek programját szívesen közölték, miért köszönet mindkettőnek! különösen Orosz Józsek urnak, ki már többször föltünőleg bebizonyítá, hogy rendünk' emelkedési iparát példa nélküli hajlammal késéri, nyitva tartván igen böcsös lapjait minden olly czikknek, melly rendünk' haladásának eszközét, akadályjait jól 's korszerüleg fejtegeté, 's gyorsan közlé a' küldeményeket, mellyek a' rend' tagjai által érkezének hozzá: hajlam, különített figyelem ez igen is, ezeket érő olly században, melly külömböztetés nélkül egy egész testület' szerencséjébe vágó rohamok' majd legmagasb fokának birja korszakát: többszörös hála, legbuzgóbb köszönet érte az országos tudósnak, a' szerény és népszerű politicusnak!!! — E' mel-

III

lett segéd társamat is még Augustus' 13-án szerencséje elmozdította mellülem éppen akkor, midőn segéderejét leginkább érezhettem volna. — Több illy nehézségek mellett vergődtem pályám' kétes határán tovább és tovább, mindig ridegen, mint a' pusztai szálfá, mellyhez csak a' viszketeg hátak ütődnek; de merő változat a' természet, változó a' sors, melly nyomainkat késéri: a' kedvtörő pályá' hoszszú nyomulatán jobb lelkekre is akadtam, kik hangot adának, anyagilag vagy szellemileg segédkezet nyujtának a' távulból, hogy czélt és türelmet ne veszéjtsék: a' jó szózatok jókor jöttek, 's bár föltünő de még illő számmal sem valának; de elég lelkesek; mellyek közül *Szatomáry* barátomé többszörös ismétlések mellett legnagyobb, a' távulban üzte ő szorgosan; 's derült homlokkal, mit az ügy' lelke neki sugalt 's tőle követelt, 's fáradhatlan buzgósággal mind azt, mi itt helyben, az ügy' születési helyén a' megszállott költsönös ipar' tehetségével teendő lett volna. És így a' forgó elemek' változó hagyintati közt bár lassan, de kitartva ime partra értem, hol a' hálás keblü vándorral én is szabadon üdvözlöm a' sors' nemtőjét, ki kétség és remény között, oly vegyesen hánkodó érdekét ügyemnek gonddal késéré, 's minden veszélytől megvédve, eszközlé, hogy oda nyujthatom azt, hova eredetileg szánva volt.

Ki ez uj terményt lekötött figyelemmel fon-

tolgatja, 's az előre bocsátott programmal összeveti, talán átfogja láthatni; mennyire iparkodtam mindenütt, hogy a' kimondott ige' lényegét az aggasztó viszonyok' sorozata közt is beváltsam; átfogja láthatni, hogy a' rovatcikkek' válogatásában, elrendezésében, összefüggő egészítésében elég kényes voltam, 's mennyire iparkodtam, hogy az új tüneményt tudományos alakban 's saját természetének megfelelő lényegben adjam, hogy anynyi magas várakozásnak csak közelítve is megfelelhessenek, önkényes könnyelműségből egy szemernyt sem engedtem becsúzni, mi az Egész' csökkentésére válhatna, a' föltalálható hézagok a' lerázhatlan gyarlóság' terményei, mellyek ellen nem volt fegyverem. De nem hagyám figyelem nélkül még azon dolgokat is, mellyek az Egész' külsőnyének emelésére befolyást gyakorolnak; 'a kifejtő nyelvet, melly az orvosi tudományban még fölötte sokat haladhat, különös komolyságra méltattam 's ügyekeztem, hogy benne a' közösen megismert jót követve szilárdítsam; az ingadozót válogatva használjam, a' hiányt próbakép' pótoljam: csak a' szőnyegen álló írásmódban (ortographia) estek némű föltünőbb eltérések sőt talán újdonságok, mellyekről itt számolnom kell:

A) Fő elvem: *minderkor és mindenütt, hol csak lehetséges, a' két értelmű szótat kerülni, számítani és megkülömböztetni.* Innen különbséget kell nekem is a' személy és eszköz

között tennem, mert más p. o. a' *söprő* (scoptor), más ismét a' *söprű* (scopa); más a' *mérő*, más a' *mérű* 's a' t., és ilyenkor az utolsó hangzót meghuzom, különben ismét két értelemre akadhatok, p. o. *fogó* az, a' ki fogja az eszközt, *fogu* pedig maga a' kovácsok' eszköze: röviden *fogu* már más értelmű, p. o. *roszsz fogu ember* azaz: ember, kinek rossz foga van. E' szabálynál fogva nem használhatom a' divatszerű *mondók*, *tanítók*, *említők* mondtuk, tanítottuk, említettük helyett, mert *mondók*, *tanítók* participiumok, 's anynyit tesznek *dicentes docentes*. — E' szabálynál fogva nem szabad írnom: *most épen* (recte nunc), mert ez anynyit is tesz *nunc sanus est*, hanem *most éppen*, így: *mindenkép mindenképpen* vagy rövidítve de hiányjellel: *mindenkép*, máskép' azaz értelme is lenne: *omnis imago, in omni imagine*. — Egyéberánt e' szabály sincs kivétel nélkül, tüdőm kell, hol a' dolgon segíteni nem lehet, vigasztalásul szolgál azonban, hogy az illy kivételek nem nagy számmal vannak, azokon is nem lehetetlen segíteni, p. o. *görög* két értelmű, mint igét: *görög a' sertés* írom kis bötüvel, mint nemzetet: *Görög* nagygyal, így: *Fog* (dens), *fog adni* (dabit); *ír* (scribit), *ír* v. *ír* röviden (unquentum) 's a' t., — különböztetés ez, ha bár minő ítélőszék elé vittessék is. — Hasznát e' szabálynak abban találom, hogy a' kétes nyelvtani dolgokban utba vezet, 's kimutatja, hogy e' vagy

ama szót mikép' kelljen írni, mi anynyi szétágozó nyelvtani vélemény-külömbőség' uralkodásában nem kis nyereség annak kiváltképpen, kinek többször tollhoz kell nyulni. — E' fő szabály' természetéből folyik, hogy

B) *A' hiányjel' elhagyását nem követhetem* és éppen azért, mert hiányjel nélkül két értelműség állbe, tehát a' fő szabályba ütköző, igen is, mert az *a, e, s*, hiányjel nélkül egyes hangjegyek vagyis bötük, és éppen ugy, mint az ábéczerendben akármellyik, hiányjellel pedig mind a' három szó, és pedig az első *articulus*, a' második *pronomen demonstrativum*, a' harmadik *coniunctio*. Tehát a' hiányjel ezekben azt a' nagy változást teszi, hogy nem bötük többé, hanem megrövidített szók, mellyek az egész eredetiségnek, vagy is meg nem rövidítetteknek (az, ez, és) lényegét teljes mértékben viselik, mit a' kimondásban soha téveszteni nem kell, nem szabad, különben hangjuk a' kiejtésben hiányos és csalékony leend, mert rövidítve mind a' három mintegy hőkkenve vagy is elharapva mondatik ki, minél fogva csak félanynyi időt kívánnak a' kimondásban, mint akkor, midőn egyes bötükként állanak. Mikor az *a, e, s* hiányjel nélkül használtatnak, akkor rideg bötük, mellyeket minden magyar tartozik ugy teljes hangjukban kiejteni, mint az ábéczerendben akármellyik rideg bötüt, p. o. az ábéczerendben e' bötüket *k, l, m, n, i* így han-

goztatom: *ká, el, em, en, i*, az *a, e, s* kérdésben lévőket pedig így: *a, e, es* és úgy vélem, ez kötelességem, de kötelessége minden magyarnak: ki fog engem tehát méltán kárhoztathatni, ha olvasván, minden egyes bötünek saját hangját kiszolgáltatom 's úgy hangoztatom, mint azt előttem állani látom? p. o. *Az ur s szolga között nagy a különbség, s e különbséget tudni illő s méltányos s talán böcsös is* ki fog engem méltán kárhoztathatni? ha én ezt így olvasom: *az ur es szolga között nagy a különbség, es e különbséget tudni illő es méltányos, es talán böcsös is*. — Én e' természetes olvasást már néhányszor gyakoroltam éppen saját írásában olyan előtt, ki hiányjel nélkül ír, és mindannyiszor nyilvános neheztelést vontam magamra, 's azzal vádoltattam, hogy csufot üzök belüle 's írásmódjából, pedig ha ez igaz, akkor őnmaga üz magából 's írásmódjából csufot; — és neheztelésében úgy nyilatkozott: „volna csak kegyed *journalista*, 's anynyi teendőségnek lekötött rabja, munkáját bizonyosan nem terhelné anynyi üres czifraságokkal; nem hinné kegyed *menynyire könnyíti a' hiányjel nélküli írásmód a' bötüszedő munkáját a' műhelyben* — vagy úgy! a' bötüszedő munkájának könnyítése végett nyelvünk' sajátságát fölis lehet áldozni? szép, valóban sarkolatos ok! úgy vélném, a' bötüszedő munkáján még jobban is lehetne könnyíteni, pél-

dául, ha minden szóból egy két bötüt kihagyatnók, — aztán az illy munkakönnyítés a' nyomtatási költségnek hoz-e némü hasznot? — De a' tárgyra. A' hiányjel' elmaradása értelemzavaró is, p. *Péter kertjében sétált*, ki fog engem vétke-
sít-
hetni, ha kétkedem, vajjon Péter a' maga kert-
jében sétált-e, vagy Péter' kertjében egy más
valaki? — *ép most jött meg*, hibázom-e, ha
ezt én így értem: *sanus modo advenit*? hi-
bázom-e, ha e' kitételt: *mindenkép megvetendő*
így értelmezem: *omnis imago reiicienda*? —
Uraim! ezek okok, pedig sarkolatos okok, mel-
lyek a' hiányjel mellett parentálnak 's nekem jo-
gosan parancsolják, hogy hiányjel nélkül irnom
nem szabad és én e' jogos parancsot elismerem,
és neki engedelmességek kötelességemnek tartom
mindaddig, míg egy sarkolatosb ok itteni meg-
győződésemet szét nem tördeli. — De a' fő sza-
bály' természetéből folyik az is, hogy

C) A' határozó igéknél a' jelenidő' és pa-
rancsolómód' egyes számú harmadik személyé-
ben, a' hol csak lehet, különbséget tegyék,
mint ezt minden művelt nemzet híven teszi: a' latin
azt mondja a' jelen időben: *dicit, cogitat*, a'
parancsolóban: *dicat cogitet*, vizsgálja a' tiszta
keblü nyelvtudós, mellyik az a' nemzet, melly e'
kettőben különbséget nem tesz, — csak a' ma-
gyar, igenis mi, kik a' 19-ik században erősen
hiszük, hogy haladunk, még talán mindenben is,

mostis, mint akármikor úgy írjuk a' jelenidő' harmadik személyét: *gondolja, adja, mondja*, a' parancsolóban is hasonlókép': *gondolja, adja, mondja*, nyelvtani haladás ez? — nem vagyunk-e szánandók éppen azért, mert nyelvtani könyvekben talán minden nemzeteknél gazdagabbak vagyunk? lehet-e ezt tovább is túrnunk? miattam szabadon kinek úgy tetszik; de minden saját iratomban, mellynek nyilvános életébe egyéni tekintéllyel befolyhatok, e' tárgyban külömböztetést fogok tenni és úgy írni, hogy a' jelenidő a' parancsolómódtól első tekintetre kitessek, és ebben e' szabályra szorítom magamat: a' jelenidő *lágý*, a' parancsolómód *kemény* hangot kíván, innen az én kiejtésem szerint az *ly* lágyabb mint a' *j*, a' *j* ismét lágyabb mint más hangú mássalhangzó mellett a' *gy* és *ty*; vagy is: némelly igékben a' *gy*-vel jobban kitudom a' parancsoló hangot fejteni, mint a' *j*-vel; máskor megin jobban a' *j*-vel mint az *ly*-el, ezzel pedig parancsolni soha sem tudok, következőleg az *ly*-t a' jelenidő' kifejtésére használom ott, hova illik, p. o. az igéknél, mellyek a' gyökben *l* bötüvel végződnek, — szóval: keresem, mit ragaszszak hozzá, hogy a' jelenidőben lágyságot, a' parancsolómódban pedig kemény hangot fejtsék ki, mire a' külömböztendő szó' természete, bötüszerénti szerkezete, értelme. és hangja elég világot gyujt előttem, p. o. *gondollya, csatollya, vallya* — *gondolja*,

csatolja, vallja, vélem akkárki is átláthatja, hogy az első háromban lágyabb, az utósó háromban pedig keményebb hang uralkodik, tehát az elsőkel a' jelenidőt, az utósókkal a' parancsolómódot fejtem ki, így: *mondja, adja, birja, lopja*; most, azaz, a' jelenben, *mondgya, adgya, birgya, loptya* parancsolólag. És így csak ott vagyok türelemmel, hol a' dolgon egyáltalán segíteni nem lehet, én legalább nem tudok, illy állásom pedig van, nevezetesen az olly igéknél, mellyek a' harmadik személyben α bötüvel végződnek, p. o. *okozza, jutalmazza, ajándékozza* 's a' t., ezeket a' parancsolómódban sem tudom máskép' mondani, mert a' jelenben az egyik α elhagyásával, a' szónak egészen más értelmet adnék, mert más p. o. *okozza* (causat), más ismét *okozza* (causabat), azért ezek gátot elvem' követésében nem vetnek, úgy tekintem ezeket, mint kivételeket, mellyek minden szabályban kisebb nagyobb terjedelemben megszoktak lenni.

E' három pont alatt foglaltatik minden eltérés és írásmódbeli ujdonság, mellyekről itt számolnom kellett. Az Almanach' ez első kötetében használom azokat nyilvánosan legelőször, mellyek nem egyebek, mint a' fölhordott okokon alapult saját meggyőződése, nem kívánom, hogy azokat valaki kövesse, de azt igen is, hogy meggyőződés- és véleménykülönbözésben egymás eránt türelmesek legyünk: én azokat, kik a' kétértelmű

szóktúl nem idegenek; kik hiányjel nélkül irnak; kik a' jelenidőt és a' parancsolómódot a' fölhozott értelemben mindig j-vel, és csak örökké j-vel írják, soha sem háborgattam, csak most, midőn ellengyőződésemet tisztikép' kellett kifejtenem, szóllottam ellenkezőleg, mégsem megtámodólag 's részletesen, hanem általánosan, miattam mind- eddig saját győződését szabadon 's háborgatlanul használhatta: 's használhatja ezentul is mindenki, mitsem tarthatván attól, hogy az ellenvélemények ellen a' közdivat szerént énis megtámodólag fogok harczolni, minek czélja lenne, mindenkit véleményem' körébe csigázni, ezt nem tehetem, nem akarom tenni, de megkívánom, hogy erántam mások is türelmesek legyenek, 's megengedjék, hogy miattuk meggyőződésemnek én is szabad embere lehessek. —

Valamint a' Sebészi Almanach' ez első, ugy a' következő köteteiben is a' lényegét, a' különnyt és czélt iparkodom emelkedő tökélyben kifejteni, 's magamat mindenkor a' kimondott program' értelméhez alkalmazni, de hogy ez ígéretem itélet alá jöhessen, a' programot kell itt rövid vázolatban ismételve fölállítani, de kell még azoknak kedvéért is, kik azt a' főnebb említett két hirlapban nem olvasták, értelme következő:

„Az Egész két külön részre válik, az első rész az *emberi szenvedéseket*, mellyekre a' sebészi rend' tudományos állása üdvhozólag be-

folyhat; a' második rész pedig *az állatgyógytudományt* (veterinaria), ezt a' köz szeretetlenség' ozimeres átkát, ezt a' honunkban hontalanságig eltörpült szaktudományt tárgyozza, ezis amaz is megfeszített erővel, elméleti és gyakorlati tekintetben komolyan, a' tiszta és hű gyakorlat után művelve, menynyire erőnk engedi, akarjuk, hogy közhazai érdekke, szóval nélkülözhetetlenné váljék. Mindenik rész saját természetével egyező rovatokat foglal, nevezetesen az első rész' rovatái: I. Eszképiség. II. Szemészség. III. Szülészség. IV. Orvos-sebészség. V. Törvényszékiség. VI Rendőrség. E' rovatokat követi a' *záradék*, melly az e' részhez tartozó irodalmi ujdonságokat, mozgalmakat, megjelent uj könyveket ismerteti, tudományosan bírállya, ha a' szükség kívánja, czáfollya is, sebészi eszközöket és egyéb érdekes találmányokat megismerteti; közöl apróbb de korszerű érdekességeket, mellyek nem csak a' sebészi rendet, hanem a' nemzet' közegésségi ügyét akármi szempontból érdekelheti. — A' második rész' rovatái: I. Eszképiség. II. A' juh. III. A' szarvasmarha. IV. A' ló. V. A' sertés. VI. A' kutya. VII. A' majorság. VIII A' rendőrség. Ezeket követi ismét a' *záradék*, melly e' szak' literaturáját, uj nevezetességeit ismerteti, bírál, czáfol, menynyire e' szak' érdeke ez által emelkedését nyerheti. Kiterjedése az Egésznek 10—15 nyomatos iv.

XIII

„Az Almanach' külsönyének emeléséről sem feledkezünk meg, úgy határozván, hogy minden évi Almanachot egyegy jeles, általános vagy csak körbeli tiszteletű, de minden esetre magát egyebek fölött lényegesen megkülömböztetett férfiú' arcképe ékesítse, és az általános vagy körtisztelet' illy emberét rangkülömböztetés nélkül emellyük ki onnan, hol föltalálhatni és megnyerhetni szerencsénk leend, legyen az orvosdoctor, sebész, gyógyszerész, baromorvos, vagy bár bába is, csak a' tiszta érdem' kitűzött mérlegét megűsse. — E' mellett több kőmetszések is érdekesítik a' válalattot, a' mint azokat a' dolgozatok' lényege tőlünk követelni, 's a' részvét' minősége engedni fogja.

„Vállalatunk' célját e' program, véllyük, világosan kifejti, mi e' három pontban öszpontosul: 1) Almanachunk a' sebészi rend' tudományos művelődésének legyen nyílt eszköze. 2) Az általános egészség' ügye fölött a' rend tudományos állásánál fogva folytonosan őrkdjék. 3) A' honi ipar' és kereskedés' jólétét a' házi állatok' egészségi ügyének őrkdése által biztosítsa.

„A' magyar sebészi rendet a' velünki szorosabb kapcsolatnál fogva baráti kezek' nyújtására szállítjuk föl, és pedig a' rend' azon tagjait, kik életük' gyakorlati gyűjteményeit a' nyilvánosság'nak átadni vagy tettelegesen már megtanulták, vagy erre illő erőt érezvén, átadni készek, meg-

kérjük, hogy alkalmas munkáikkal ügyünket segítsék“. —

Álljon e' program most és mindenkorra, melyhez minden ez ügghöz szorosabb viszonyok által csatlakodni kívánó ügyfelem bátran alkalmazhatja magát, azt kívánván egyszersmind jelenteni, hogy a' dolgozatok, melyek az Almanach' számára készíttetnek, úgy intéztessenek, hogy minden évben legfőlebb pesti Medárdvásárig (Junius 8-án) megkaphassam, különben könnyen megtörténhetik, hogy a' leghasználhatóbb szerkezet mellett is megjelenésük egy egész évvel elkésendik.

Ügyfeleim! a' részvét, melyet e' válatat eránt mutattatok, valóban parányi, szívesen 's köszönettel veszem mégis, mert részint némű tanuja, hogy az ipar és jó szándék köztetek sem porlik egészen szét, részint a' kicsiny után várandó a' nagyobb, mire számolok is, mert hiszen ki nem tudja, hogy az érdek' lelke a' részvét, melyet nélkülözni lehetlen: ragadgyátok tehát ezután melegebben, őszszeolvadva, szilárdabb lelkesedéssel, új alkalom, új tünemény ez, melybe rendeltetésünk' alapja van letéve 's reményünk' jövődője benne kiszámítva; az ügy nagy és fontos, 's e' nagyságának teljes mértékében nem az enyim, nem a' tieteek, hanem mindnyájunké, mert minden esetre költsönös erő által lépett életre, mit

szülend pedig részünkre, megszerzi-e az elismé-
rést, mellyben tudományos iparunknak olly nagy
és szép jutalmát tudnók föltalálni? bizzuk a' ke-
gyes jövendőre, melly e' kérdésre bizonyosan fog
's talán kielégítőleg egykor nekünk felelni.

Pesten Augustusban 1842.

Pap Ignác.

TARTALOM.

Ajánló és Vezérszó (Pap Ignác).

ELSŐ RÉSZ (embergyógytan).

I. Észképesség :

	Lap.
1) A' gyakorló sebész' erkölcsi állása (<i>Pap Ignác</i>).	3
2) Vázolatok a' sebészi állás' tökéletesítéséről
(<i>Szathmáry István</i>) - - - - -	24

II. Szemészség :

1) Éjköd, éjvakság's a' t. — hemeralopia — (<i>Miszlay M.</i>) - - - - -	33
2) Ujszülöttek' szemgyuladása (iiff. <i>Tersánczky József</i>). - - - - -	40

III. Szülészség :

A' mesterség' kora alkalmazása után származott
rendetlenség (<i>Pap Ignác</i>). - - - - -	60

IV. Orvos-sebészség :

1) Sebészi tapasztalatok :	

	Lap
A) Hugycsósipoly' - - - - -	58
B) Békadag - - - - -	62
C) Sipesont' és szárkapocs' taplós csontszuja	63
D) A' fekély' egyszerű 's sikeres gyógymódja	65
E) A' buja függöly' helybeli sikeres gyógymódja	70
F) Véres köpöly' alkalmazata (Szathmáry István) - - - - -	-
2) Gelisztakór (ifj. Tersánczky József) - - -	71
3) Váltólás (Antálfy Alajos) - - - - -	74

V. Törvénytészékiség :

Viszonlagos tehetetlenség az elhállásra, mint házasság-oldó ok (impotentia relativa ad coitum) (Pap Ignác) - - - - -	77
---	----

VI. Rendörség :

A' falusi bábákról (ifj. Tersánczky József) -	86
---	----

Záradék.

I. Nevezetességek :

Magyar orv. és természetvizsgálók' nagy gyűlése Besztercebányán (K.) - - - - -	99
--	----

II. Uj könyvek :

1) Magyar orv. és természettudományi könyvek 's a t. szerkesztői Schöepf August 1842 (Szerk.)	103
2) A fordúk gyógyerejéről 's használatáról. Értekezés Przemylei Lengyel Dániel gyógytudortul. (Pap Ignác). - - - - -	104

	Lap.
3) A' XIX. század' gyógyászata. Irta Hauke Antal. (Miszlay.) - - - - -	105
4) Orvos-gyógyszerészi Vegytan. Irta Mannó Alajos (Pap Ignác:) - - - - -	108
5) Körömkór, vagy az emberi köröm' minden nyava- láinak alapos gyógy módja. Irta Miszlay Má- tyus (K. K.) - - - - -	110
III. Megtiszteltetések (Szerk.) - - -	113

MÁSODIK RÉSZ (állatgyógytan).

I. Észképiség :

Élettani értekezés a' vérről (Farkas János). - - - 119

II. A' Juh:

Juhviszony (Sz. M.) - - - - - 150

III. A' szarvasmarha:

Sárgaság (Zlámál Vilmos) - - - - - 153

IV. A' ló:

Csüdfürt (Pap Ignác) - - - - - 157

V. Rendőrség :

Sz. kir. Pestváros' 1842-ik évre szóló intézkedése a'
kutyák eránt (Szerk.) - - - - - 176

Záradék :

Állatgyógytani vizsga (examen) 1842-ben. (Szerk.) 182
Figyelmeztetések.

	Lap
1) Értelemtolmácsolat (<i>L. M.</i>) - - -	183
2) Preys' mótely elleni arcanuma (<i>Szerk.</i>) - -	184
3) A' tehénhímlő' ügyében (<i>Miszlay.</i>) - - -	186
4) Előleges jelentés Dr. Csorba Somogy megye' physicusához (<i>Az avatott.</i>) - - -	187
III. Hivatalos tudósítás (<i>Szerk.</i>) - -	188
Előfizetők' névsora.	

ELSŐ RÉSZ.

Embergyógytan.

Tapasztalás ama nagy jelszó, mellynél felszólítatunk a világtól első felléptünkör; tapasztalat azon kikötő, mellynek elérésére szorgalmunk minden vitorláit ki kell feszítenünk; tapasztalás azon tető, mellyhez fáradságok és küzdések közt el kell jutnunk, ha az élet és ön tudalmunk követeléseit kielégíteni, és azon böesületteli álláspontot, mellyet a társaság számunkra kijelelt, hasznosan és üdvhozólag elfoglalni kívánjuk

Dr. Wachtel Dávid.

I. Észképesség.

1.

A' gyakorló sebész' erkölcsi állása.

Szerény ügyfeleim, kik évek' sorain át küzdenek a' gyakorlati' élet' fárasztó térein, vélem, már eléggé okulva vannak, mint kelljen ez állás' buján termő rózséji között úgy haladni, hogy az elégedés' istenaszszonyának mosolyjait a' sok leélt keserű után ők is ittott élvezhessék, okulvák igen is győződve hiszem, mert keresztül törtek már sokán az elemeknek, melyekkel csatázniook kellett, míg oda juthattak, holl vannak 's lenni talán szeretnek: nincs ezeknek többé szükségük tanácsra; de annál nagyobb ifju ügyfeleimnek, kik az egyetemi emlőt odahagyva, mint az érett tollal földött madarkák, a' világ' hidegebb ölébe kiröppennek, az élet' szoros követeléseit dajka 's vezető nélkül a' nagy természetben önerővel kieligítendőek. Változas ez 's pedig egy a' legkiseértöbbek közül, melly a' kötelékiből induló erőt érheti: pályavégzett ifjú barátink, mint az illatdus virággömbbül kikelt rakott méhek, vigan 's erőteli érzettel néznek a' jövődöbe, melly nekik rendelve van, aranyhegyeket, mézfolyamokat látnak előttük, 's reménytelve hiszik, hogy mindenütt, hol ők lesznek, az ég' csatornáji nem esöt, hanem aranyokat hullatnak; nyomaik rózsákat teremnek, 's gyöngyökre tapodnak ott,

hol előbb málló fővény nehezíté a' vándor' hosszáú utait : adgya az ég, hogy szép reményeitek soha csorhát ne szenvedjenek! de félek ifjú harátim, hogy a' gyakorlati pályán aranyhegyeitek összeomlanak; a' nyomal-
tokban nyiló rózsák hamar elhervadnak; 's az utai-
tokon heverő igaz gyöngyök ismét fővénynyé alakulnak
át, mert nincs pálya a' földön, mellynek reményfáját
több férgek emészténék, mint a' sebészét, csak az a'
vigasztalás, hogy a' gondviselés a' sebészi körben is
az igaz ügyet pártolat és egészen figyelem nélkül nem
hagya, módot, ellenszert rendelvén, mi által reményünk'
's munkánk' gyümülcsein rombolva nyalogató robarokat
szétüzhetni, és így a' feladat' nagysága alatt elgyérült
erőnek egykor egy békes enyhét eszközölhetni, csak
hogy ama mód egy kissé rejtélyes, legalább nem olly
világos, hogy a' gyakorlati pálya előtt már látható
volna: keresni 's találni tudni kell azt előbb, hogysem
önként szem elé kerülhet: célzatom' érdeke éppen e'
mód' kimutatása lévén, a' szeretet' hú szavával szóllok
hozzátok ifjú ügyfeleim, tanácsot nyujtandó, ne ves-
sételtek meg azt: hiszen ügyfelek vagyunk, a' költsönös
szeretet' erős kapcsolai ővedznek hennünket, a' rend'
böcsülete kötelez mindnyájunkat, hogy egyes és általá-
nos érdekeinket védgyük; állásunkat az erkölcsiség' tör-
vényei szerint a' fedhetetlenség' azon fokára emeljük,
hol példát alapít 's jámbor utódokat vonz maga után;
egymást költsönösen segítük, az egyéni és közjólétet
köztünk ápoljuk, hiszen egyesek teszik a' rendet, le-
hetlen, hogy az egyesek' erkölcsi jólétének ingása
magára a' rendre gyanuképet ne vonjon, nekünk kell
azt legjobban tudni; hogy a' legdühösb indulatú máró
fekély is kezdetben nem nagy, de lesz nagygyá, na-
gyobbá, végre kiirthatatlan befolyásánál fogva az
egészet tönkre teszi. Higyjük, hogy rendünk' busabb
napjai már lefolytak, a' 19-dik századot éllyük, óhaj-
tanunk, akarnunk kell, hogy ebben az egyes és or-

szágos példa szerint rendünk is a maga tengelye körül úgy forduljon, hogy a tudományos háladás bélyegét magára ölthesse, mire ha segédkeznet nem lelünk, magunk vivgyuk ezt ki: hiszen bennünk is erő lakik, melly összeolvadva szinte nagy sőt ta!án bámulatos dolgokat is képes előhozni, csak egyesüljünk 's egyesülve akarjunk, meglesz a gyümölcs, melly édes elégedéssel tölt el mindnyájunkat, mert mindnyájan fáradoztunk érette. Úgyúgy ifjú ügyfeleim, baráti kényszerítástokat kérem, örökös zálagúl, hogy egymást jogos ügyfeleknek ismerjük, 's mint ilyenek ülünk össze, egy barátságos szóm van hozzátok, mi által lekötelezni kívánlak benneteket, hogy szóm' végeztével ti is velem hasonlót cselekedjete, részesítsetek jó tanátsaitokban, miért én még ellenségemnek is köszönetet szeretek mondani, annál inkább azoknak, kik barátim, bajtársim, 's mind ilyenekről tudom, hogy rendünk' böcsületét szívükön hordozván, velem egyes egyénnel sem tehetnek egyebet, mint azt, mi a' rend' böcsületével megegyezik. De most czélom' lényegéhez! —

Ha rendünket az álló divat' kívánata szerint elkülönítjük is az összes orvosi testülettől, elkülönítve is annak egy természetes, egy elkerülhetetlenül szükséges alkrészét teszi, és e' physical kapcsolatnál fogva rendünknek is jogos feladata az egészségi ügy, az élet, melly az egész életműves világnak legszebb, legdrágább kincse, és éppen a tudományos művelődés' mezején önkényüleg, senkitől nem kényszerítve ugy akartuk, hogy e' legdrágább kincsnek méltó sáfárjai lehessünk: nagy merény! méltó, hogy életünkben szemünk elől egy perczig se tévesszük, mert a' merény' nagyságát még közönségünk is elismervén, annak méltó főlfogóját emberbaráti czimmal tiszteli, és milly jól, milly édesen hangzik ez, ha érdemileg van ránk illesztve. Tévednél azonban ifjú barátom, ha hinnéd, hogy a' nyert oklevél mellett az emberbaráti czimet

már követelheted — nem, meg kell ezt előbb érdemleni, érette vívni 's feszített erővel küzdeni, 's a' kivívás' szerencsés esetben úgy tekintendő ez, mint az erény' és tudomány' világában nyert bajnokság' diadalmi köszorúja, mellyet ünnepélyes kedélylyel tisztelik még azok is, kik ennek csak rideg bámulóji, mert úgy tűnik ez föl a' gyógyászon a' nép' szeme elé, mint a' derék katonának érdempénzei, mellyeket hű szolgálat utáni érdemei függesztének bajjára. És ne hidd barátom, hogy nehéz sőt lehetetlen a' sebészi pályán illy diadalmat nyerhetni: van ennek egy eszköze, biztos és csalhatatlan, melly azt közvetlenül kezünkbe szokta játszani, ez eszköz: a' *közbizodalom*, ez a' gyógyász' viadaltárgya, ezt kell neki megnyerni, és él a' szívekben, él mint közbizodalomú emberbarát. De éppen azért, mivel a' kivívott bizodalom az emberbaráti czímanek már közvetlen osztogatója, a' bizodalomnak ismét vannak eszközei, pedig sok és szerteágazók, mellyek az indulót könnyen rémítik 's benne a' küzdés' szeretetét elfojtják: egy csomóbaszedem én itt azokat, 's elejbéd állítom, megmutatni kívánván, hogy a' szerteágazás mellett is nem lehetetlen a' bizodalom' eszközeit úgy megragadni, hogy a' czélzat' egyenes gyümölcsét megteremjék.

Az indulás' első perczét használva, kétség kívül egy kört választasz reményid' virágzó igényelnek kedvezőt, észképi tudományos műveltséged' gyakorlati részét beszerzendő: két dolognak kell itt figyelmed tárgyául esni, a' *társas* t. i. és a' tulajdonképpi *orooskodó élet*. A' társas életben, minőnek ezt érteni akarom, tulajdonképpi betegek nincsenek, az egyének itt épek és bajtalanok, de alárendelt tárgyai a' betegségnek, következőleg kívánni 's kivívni kell a' bizodalmat előlegesen, hogy az egészség' felbomlásának eseteiben az előre már megnyert bizodalomnál fogva befolyásodot nélkülözni ne tudják. Erre megkívántatik.

a) *Légy barátságos*: de megkülönböztess a' barátságot, mert van meleg és forró; a' meleg melegít, a' forró éget; de számba vedd oldalait is, mert van bal, van jobb oldala; a' bal temet, a' jobb éltet; de figyelj lépcsőjire is, mert az egymást haladó lépcsők' rendjében van egy legmagasb is, mellyen túl nincs többé haladás, de van — visszaesés, melly maradandó veszély nélkül ritkán történik. A' józan szép örömmel 's vígan halad a' barátság' lépcsőjén, de azon iparkodik, hogy a' legmagasbikat soha el ne érje, mert elérvén, csak egy kis mozgás elég, hogy az alyba visszazuhanjék, ott szeret inkább a' fokozat' rendjén mulatni, honnan a' főlebb emelkedhetés' lehetsége nincs előtte temetve. Tévednél, ha a' lelketlen tanok' igényei után azt hinnéd, hogy pályakörödben elég a' tekintetes-bek' hajlamát megnyerni, 's ez által élet adatott neked, 's a' társas élet' őszszes követeléseit kielégítéd, nem barátom, ön bizonyos károd nélkül ezt hinned nem lehet, mert igaz, hogy a' kör' előkelői a' körtül lefüggő ügynek sokat, fölötte sokat tehetnek, még sem mindent, mi az öntudat' érdekében fekszik, ott kiváltkép', hol az alsóbb néposztály' tömege a' nagyok' számát nevezetesen fölülhaladja, mert példa világositja a' dolgot, tegyük föl, hogy köröd' előkelőjinek száma csak tíz, és e' tíz előkelő az évenkénti életmezésnek olly bizonyos alapját teszi le, melly téged talpig urrá tesz a' nélkül, hogy a' kör' nagyobb számú egyebeinek bizodalomára szükséged volna, sőt mit sem gondolsz vele, ha a' tizen kívül a' többi mind ellenséged is; de tedd csak kezedet szívedre, fordulj öntudatodhoz 's kérdezd tőle: nyugalmas pálya-e az, mellyre ezeken görbén tekintenek, 's ezeken üldözik? mi nyereség ott, hol a' kör' tudományos emberét csapszékékben, lakodal-makban, külön lakomákban népes embersercslet böcs-mérli, szódagályokkal tetézi, kaczaj' és guny' tárgyává teszi? és ennek valóságáról szólló példák kezeskednek:

igazán jaj annak az orvosnak, kit a' kör' alsóbb osztályjának szerezete nem párol; jaj mondom, mert olly erő lakozik benne, mi által aua tiz kegyelődnek is képes hajlamában ellenkező fordulatot teremteni. Mind e' mellett tévednél újra, ha az előkelőségre nem ügyelnél, 's a' nagy szerepjátszás miatt ezen nagyobb osztálynak vadászandó kizárólag hajlamát, mert ne feledjük: *potentes potenter agunt*, ezek is erősek az alsóbb osztály' véleményét kijátszani, mi több, nem csak jószerivel, hanem erővel is, mert hiszen éppen ez az osztály, melly az ur' fő djét tapodja: micsuda, ha akaraja és parancsa ellen szegülni nem mer, tanácsosnak nem tartja. Ne es azért taratom kétségbe: a' dolog' illy leverő állapotában van egy célra vezető közép ut: *ismerd meg körüdet és alkalmazd ahoz magadat*, ez a' társas élet' legsalhatatlanabb maximája, melly leghívebben célhoz vezet, mert ha kitanultad köröd' embereinek szokásait, erkölcsét, hajlamát, értelmét, természeti különbségeit, akkor ezen ismert minőségekhez csak alkalmazni kell magadat, 's tudsz bánni és beszélni minden eggyessel a' méltóságtól le a' legalsóbb kendig, és ez az: *quod nos conservat*. Ne úgy értsd azonban e' szavamat, mintha méltatlan ügyfélnek tartanám azt, kinek pályakörében rossz emberei is vannak, hiszen erre alkotva vagyunk, minél fogva nagyon kétlem, hogy született valaha olly lángeszű, vagy ritka szerenésű tudós bár minő szakban, ki köre' szeretetét úgy bírná vagy bírta volna, hogy egy rossz emberét sem tudna felmutatni: illy rossz agyuak a' körben mindig találkoznak, ha bár okot rá nem találnak is, de a' magát alkalmazni tudónak azon kell még is iparkodni, hogy a' rossz-zakarók' száma a' jóakarókéét fölülre mulja. a' rossz-zakarók' szíve pedig türhetőbbé válik, ne talán emelkedjék.

b) *Nyilvános elvbarát ne légy*, ohajtom, semmi ügyben se, mert az elvbarát párthoz csatlakodik, azok

pedig, kik ugyan azon elvpártnak nem baráti, téged úgy, mint az egész elvpártot megvetéssel kérésik, 's az egész sereget oda szeretik sorozni, hol legritkábban tűnik szem elé. De ne légy elvbarát különösen a' vallás' ügyében, mert vegyes vallású publicumod azon része, mellyet nyilván pártolsz, emel es érdemesít, sujt és üldöz pedig az, mellytől győződésed' intése után elfordultál. Vannak készült és erőteljes férfaink, sőt egész testületünk, kiket ez ügy jogszerűleg illet, tegyék 's tisztikép' tessék is a' teendőket a' nélkül, hogy egy emberre, minő a' sebész, szükségük volna: elenyészik ez köztük, mint egy csöpp a' tengerben. Az orvosnak emberbarátnak kell lenni, és ez a' köre, mellyet be kell töltenie, ez a' nagy jellem, minél fogva az egész egészségi ügyet valláskülömbőség nélkül birnia kell. Az orvos lehet elvbarát, szabadon követheti meggyőződését mindenben, de ne pöröljön azért senkivel, ki vele meggyőződésben nem osztozik, ha mi neki nem tetszik, annak replikáját bizza másokra, az avatottabbakra, ő foglalatoskodjék a' maga körében azzal, mibez ért, 's sajátilag őt illeti. Sirnál barátom, ha földidezném a' példákat, mellyek e' pont' föllállítására engem sürgettek: fogadd el tanácsomat, 's hidd, mit itt mondtam, 's hited ezer kellemetlenségből ki fog gyógyítani: már úgy is annyira haladtunk, hogy az orvos' alkalmazásánál nem azt keresik, mit tud, 's erkölcsi állása minő fokozaton áll, hanem: minő vallású. —

c) *Légy józan*, mert a' gyakornoknak egy órája sincs, mellyben bizonyos volna, hogy cselekvésre nem szólítatik, a' cselekvés pedig nagy, fontos és tudományos, melly a' lélek' éberségét fölötte megkívánja. A' szeszies italok emberi haszonra alkotvák, okos éledeletük szabad, de tulságos mértékben a' komoly szerénységnek nagy lealacsonítója, erős megtámadója, a' lelket homálitja, itélő tehetségét leveri, meghamisítja, 's közönségesen olly magasztos régiókba kapatik, honnan az

emberi szenvedés' balzsamát nehéz kihozni, szóval a' szeszes italok a' lelket ítélő állapotában rosszul másítják, tudományos készültségében megejtik: mikép' történhessék, hogy teli fejjel állván a' beteg' ágyához, jól, üdvhozólag tehesse ítéletét, szerencsésen kombinálhasson, 's a' beteg' szép bizodalmanak megfelelhessen? — Nem szükség példákat fölhoznom, hiszen láttal már talán többeket, kik vigan szoktak ebédelni, vigan lakomázni, hallád, vélem a' közvéleményt is, a' fölöttük így nyilatkozót: *derek és ügyes orvos, de delután mentsen tőle az isten*: leverő ez 's átok barátom, melly az egész rendre tetemes befolyással van, lelkemből ohajtom, hogy az illy szerentsétlen ügyeseknek számát magaddal soha se szaporítsd.

d) *Légy titoktartó*, mert egyesek' és családok' szerencséje van kezeidbe letéve, mit a' szátyárkodás' egy perce által tönkre tehetni, igen, egy szó elég, hogy férj nőt, nő férjet utáljon, a' hajadon és nőtelen közti melegebb hajlam' kapcsa szétpattanják. Nem szükség lámpával keresni, kik gyatornokságod' titkos gyűjteményit szívesen halgatják, rakott számban találod ezeket, kik még dicsérnek is, hogy bizodalomra méltatád őket, de lelkükben megítélnék, 's azon veszéyes egyénekhez számítanak téged is, kiket szorgosan kerülni jutalmazó kötelesség. Minden tudományos állásnak van saját politikája, melly alkalmazást kíván 's a' leköttött szilárdságot megszűzhetőleg jellemzi. A' gyógyásznak mindenkor 's mindenütt hasonlóknak kell lenni a' jó paphoz, ki életét kész áldozni, hogy sem a' nála letett titkokat fölfödözze. Csak a' törvényes bíróság az, melly e' kötelezés alul az orvost fölmentheti, 's mire már az egyetemi eskü' erejénél fogva is biztosítva vagy. Légy te tudományos állásodban *Xenocrates*, tarts tapasztaláson okult lelkével, ki a' szátyárkodók' seregében is bölcsen tudott halgatni, 's az őt bámulóknak azt szokta felelni, hogy *már elég szer*

megbánta, hogy szóllott, de hogy halgatott, még soha sem.

Vágyjuk el itt a' társas élet' igényeinek fonalát; elemiségekre bocsátkozni nem akarok, mi bántoná inkább. mint segiténé a' művelt férfit, minövel jelenleg beszélgetésben állok, sőt az adottakon kívül mellözöm a' föltünőbbeket is, mellyek a' gyakornok' most kezdett utjában valóban szerepet játszanak; de olyanoknak ismerem ezeket, mellyek már magukban könnyen figyelem alá esnek, következöleg megtalállya azokat a' gyakornok a' nélkül, hogy komolyabb jegyzésbe kellene tennem. Lássuk most a' rendes föltételeket, mellyek a' gyakornokot a' tulajdonképpi gyógyélét' körében emberbaráti czimmal jutalmazzák.

Mondtam fölebb, hogy a' társas életben tulajdonképpi betegek nincsenek, csak föltételes tárgyai a' betegségnek, és ha már előlegesen úgy tudtad magadat alkalmazni, hogy köröd' társalgási világában magad eránt figyelmet és bizodalmat gerjesztél, üdvhozólag munkálkodtál, mert pályád' észképpi részét szerencsésen keresztül élvén, a' gyakorlatira emeltétél, mert ime a' társas élet' köréből többen, kik a' betegségnek előbb csak föltételes tárgyai voltak, most tetlegesen betegek, segedelmet ohajtanak, a' kör' számos gyógyászai közül hozzád folyamodnak mint olyanhoz, ki már a' társas életben bizodalmukat szerencsésen kivívván, őket erősen magadhoz csatolád, és ez első. de igen szép jutalma az erényes értelmiségnek, még szebb, ha azt marandólag magáévá tenni képes, mire a' gyakornoknak szinte ügyekezni kell, és éppen a' veszély' órája az, melly a' nyert bizodalmat állandóvá teheti. Itt ismét némü föltételek állanak föl, mellyeket nem lehet eléggé ajánlani, föltünöbbek azok közül:

a) *A' tudományos szenvedély.* Szeretni kell az orvosnak is illető tudományát, hő kebellet, feszült szilárdsággal hozzá ragzkodni, nem csak azért, mivel

élelmet, kenyérkereseti módot ad, 's az élet' főtartó eszközeinek kuforrását, őszszes alapját képezi, hanem mivel önmagában szép és bájos, az emberérdekek' azon legfőbbike, melly a' lelket tiszta méltóságában jellemzi; de szeretni, szenvedélyesen kell szeretni azért is, mert éppen ez a' tudomány, mellyben szenvedő embertársunk a' vész' föltorult órájában üdvöt keres, jó alkalmazásában talál. A' melly gyógynok illető tudományát nem magáért, hanem mellékes érdekei miatt szereti, az színben és álfényben él, a' kimért pálya' való utait eltéveszté, nem szereti önmagát, annál kevesbé embertársát, kinek bizodalmat kielégítve jutalmaznia kell. Tudományunkat ezer ellenség környeli, merész tapintatok késérik, mosatlan kezek tördelik lényegét: a' szenvedélyes practicus hatányos védelem ezek ellen, a' körbenlappangó ellenséges hagyintatok' dagályjait számba veszi, maradandó tények által azokat széleszti; a' tudomány' emelkedő virágzását, mennyire egyes erőtlől követelhető, biztosítja, úgy intézvén minden lépteit, hogy azok a' tudomány' való dűcsösségére váljanak. A' szenvedélyes orvost a' gyakorlat' fejtörő esetei nem rémítik, kicsinységei könnyelműségre nem vesztegetik, tudván, hogy a' kórnagyaságok nem egy percz' szüleményei, hanem lesznek, nagyaságokká válnak 's pedig figyelmet kikerülő kicsinységekből, következőleg a' kicsinységeket mindjárt feszített erővel ragadja, hogy nagyaságra ne emelkedhessenek. A' szenvedélyesnek a' szerencsés esetek örömet, a' hosszszanartatók aggodalmat, a' halálosok tartós bánatot okoznak; a' szenvedő' sorsát szívéen hordozza, reményének derülő jövendőjéért kész a' munka után fönmaradt órájait fölaldozni, innen nem csak a' beteg' ágyánál, hanem távollétében is folytonosan elmélkedik a' segélymódookról, mellyekkel a' beteg' henne helyezett bizodalmat ohajtott kimenetellel jutalmazhatja. — De a' mi legföltünőbb: a' tudományos szenvedélyt természetileg követi

b) *A' tisztí szorgalom*, mi különböztetöleg jellemző erénye a' gyakornoknak, mert a' szorgalmas orvosnak elég az első fölszólítás, 's legott meghallja azt, 's ott van, hol jelenléte annyira üdvös és nyugtató, tudván, hogy a' késlekedés' egy percze néha elég, hogy a' kórerő' jól szerkezett álladalma a' megesett életerő' birodalmában azon fokra emelkedjék, honnan letorlani még a' megfeszített segéderőnek sincs hatalmában: nem a' kóradság okozandó itt, hanem az, ki könnyelműség mellett feledé a' természeti erők' gát nélküli haladásának lehetőségét: gyakorlat után birjuk a' rontó erők' gyorsan változó képeit, látván, hogy ma még a' különösb tárgyak mosolyra indítják a' kezdő beteget, holnap már a' vonagló élet' végpercei közt hullámszik, a' természet' törvényének az élet' nagy adóját lefizetendő: százszor meg többször sikerül, hogy a' gyakornoki szorgalom a' kór' illy röktöni változékonyságának leverő jövedőjét szerencsésen megelőzi, 's a' beteg' elakadt reményeit a' nyugalom' és megigazulás' békes partjára segíti kikötni. Hozzád is szól a' keresztény szeretet' ama szép szava: *mit nem akarsz, hogy veled mások cselekedjenek, azt te se cselekedd másokkal, irtóznál, nagyon hiszem, ha bizodalmod' embere a' vészórában felszólításodra azt felelné: majd megyek, ha pipám kiégett; vagy: most nem mehetek, mert vendégeim vannak; avvagy: nem mehetek, mert a' bankomat kihuzzák,* — irtóznál illy orvostúl igen is győződve hiszem, 's megigazulásod' napjaiban rémképeket látnál benne, ki az aggodalmas órákat nem enyhíti, hanem növeli. A' szorgalmas orvosban a' megigazúlt beteg nem rémképeket lát, hanem reá nézve egy hatalmasan vonzó erő, mellynél fogva még árnyékához is szívesen simul. És éppen ez az erény, melyet birnod kell, még tiszted' követeléseiseihez erőt birsz magadban, és bírod, ha betegedet rendes időn kívül, ha nem lehetetlen, többször is meglátogatod, de nem azért, hogy

többet követelhesz tőle, hanem azért, hogy számba vehesd, van-e henned és mekkora a' megbántott természetnek segélyje, ha van, folytatod, ha nincs, más utakon kívánod azt lelkesülve feltalálni. — Magának a' tetleges gyógyállásnak fő erénye pedig:

c) *Légy az emberi természetnek mind bajos, mind bajtalan állapotában hív őrije, munkás és értelmes segélyje*, mert a' mint itteni merényem' előzményében, különösen a' társas élet' rovata alatt már megemlítém, az életerő kötféle, t. i. egészséges és beteges állapotban tűnik elődbe, ehézképest tisztí figyelmed is két uton van lekötelezve, és pedig

Az életerő bajtalanságában

vélnéd az orvosnak semmi teendősege? de van, 's valóban nem tudom. mennyivel kevesebb, mint bajos 's megésett állapotjában. Mikor az emberi testben lakozó életerő egészséges, akkor egyedüli rendeltetése az: *hogy magát és az anyagot, mellyben lakozik, minél hosszabb ideig, sőt örökletesen bajtalanul főtartsa*, ez az életerő' célja és ingere, ezért tesz ő mindent olly szépen és bámulatosan, ezért osztja meg magát kiterjedve az egész anyagi térre, hogy mindenütt legyen 's általa minden közködés jól és czélszerűn történjék, 's vele a' kül és belviszonyok üdvös arányban álljanak. — Úgy de számlálhatatlanok az elemek, mellyek az életerő' e' szerencsés állására majd nyilván, majd alátomosan rontólag hatnak, 's rontó természetük' fokozata szerint nagyobb kisebb kárt, minden esetre figyelmet érdemlőt hoznak maguk után, és mi legnevezetesebb, igen gyakran olly alak alatt tűnnek föl, melly a' rontó elem' képét még gyanítani sem engedi, sőt kecsegtető szín alatt szinte kívánatossá teszi magát, ilyenek: a' lakomák, a' táncz, a' határhágó örömk, a' kenyérkereset' több rendbeli erőmerítő módjai 's a' t. mellyeket szívesen 's többször úgy gyakorolunk, mint az élet' nélkülözhetlen föltételeit, holott néha éppen ezek

az ártékonyaságok, mellyek életünknek elfordíthatatlanul megássák sírját: nyugottan lehet-e' mind ezeket elnézni? — nem barátom, a' tiszta lelkű orvosnak hasonlóknak kell lenni a' jó atyához, ki gyermeke' kezéből a' kést, mellyel szívesen játszik 's azt mulatságára fordítja, kiragadja, nehogy mulatságának e' veszélyes eszköze később talán bánatos érzést okozzon; — mindent kell látnia; mi előbb vagy utóbb a' most diszjő egészségnek ellenségévé lehet: kimutatnia kell, milly kétes elemeknek néz ellenébe; meg kell magyaráznia az egészség' kívánatit, szabályos föltételeit, az ezeknek kedvező mértékletességet; józan étrendet, a' lélek' való éldeletit, a' testi erő' józan gyakorlatit 's a' t. — Legkisebb aggodalmat se okozzon pedig az, mintha e' fontos tisztii kötelesség' gyakorlata rád nézve kenyérkereseti kisebbséget hozna maga után, a' mennyiben ez által a' betegek' száma kevesbítetik: az ember' születésileg már gyarló, a' legszebb tanácsot is gyakran szélnek röpíti, 's ennél fogva e' kötelesség' teljesítése mellett is dolgoz folytonosan leend a' nélkül, hogy öntudatodat legkisebbé is megsértetted volna: nem ismerék tudományos állást, mellyet a' szerénység és tiszta keblűség' szabályai szorosabban köteleznének, mint azt, melly emberi étellel bánik, drága itt és kényes minden lépés, fölötte lelkismeretes, szigorúbb megfontolás nélkül itt még mozdulni is nehéz, mert egy parányi tévedés olly kárt idézhet elő, mellyen egész családok könnyeznek. Való, hogy e' tisztii gyakorlat az öntudat nyugalmánál egyéb jutalmat, nem hoz maga után, anyagit legkevesebbé, de hiszen chez is szoknod kell barátom, mert ne feledd, az orvos az általán, ki többnyire másnak dolgozik, 's ha valaki, bizonyosan a' sebész az, ki a' legszerencsésb munkájáért is csak fél jutalmat várhat, mert mint mondatik, van a' külörvosnál nagyobb is, kit az egész jutalom illet, ha bár a' külörvos' szerencsés munkájánál ama nagyobb sem

fehet vala többet, még is mind ezeket nyugottan kell túrnöd barátom, mert még mindig az előítélet' rabjai vagyunk, ránk nézve a' publicum még nem egészen érett meg, még mindig várandó ama boldogabb idő, melly a' megtörtént szerencsés munkát egyenlő mértékben jól jutalmazza, ha kisebbtől vagy nagyobbtól származott is, csak kívánatosan esett ki. De már

Bajos állapotjában

az életro más körülmények közé esik, mert a' nyavala alatt a' testben két ellenkező természetű erő van, ellenkező természetű valóban, mert az egyik (életerő) azon törekszik, hogy előbb diszlett bajtalanságába magát visszahelyezvén, tovább élhessen; a' másik pedig (kórerő) ellenkezőleg azon iparkodik, hogy az életerő' rendeltetési céljait lerontván, őt az életből kiemelhesse. Világos, hogy az életerő' tehetsége ezen állapotban megoszlik, 's kétfelé ágozik, egyrésztben magát az életben föntartani, más részben ellenségétől menekülni kíván. Az életerő sem tud ez állásában két urnak jól szolgálni, mert mikor a' kórerővel lelkesen küzd, a' test elsoványodik, kiaszik, öszszetöporödik, nyilvános jeléül annak, hogy két urnak nem tudott jól szolgálni, csak *jól* nem, mert hogy két urnak szolgált, kitetszik onnan, hogy a' test előbbi teljében bár megcsökkent, végkép' még is el nem dült, elkellene pedig dűlnie, ha az életerő semmikép' nem ápo'ná. Hogy pedig az életerő e' szomorú állapotjában a' kór ellen fordul előkeelőleg, igen természetes, mert ha azzal mit sem gondolna, akkor a' kórerő ellenszegülést nem találván, kénye szerint dűlna, pusztítana, mi nem csak a' testnek, hanem magának az életerőnek is végromlást — halált okozna. Nem csuda tehát, hogy a' kór olly gyakran diadalmaskodik, mert az életerő' tehetsége a' küzdésnek mindjárt első perczében nem egész, meg van osztva, a' kórerő' tehetsége pedig teljes, nincs egyébre függesztve, mint az életerő' legyőzésére:

mészeti körülmények szerint, hosszabb vagy rövidebb időre beszállásol.

Nevezett éjvakság alatt azon körszakos vakságnemet értjük, mellynél a' betegek nappal tökéletesen jól, alkonyatkor azonban minden tárgyat befátyolozottan látnak, 's végre látásuk egészen megsemmisül anynyira, hogy ezt a' legvakítóbb fényvel sem képesítetünk életre költetni; és ezen állapotban, melly naponként rendes nyomdát tartva beáll, sínlődnek a' jövő nap' derültéig, midőn ismét szokott látképességeiket visszanyerik.

Főlvett tárgyunk' fonalát tovább eregetvén, menynyi-ben azt a' józan és okszerű tapasztalás is igazollya — elég következetesek leendünk, ha az éjvakság' eredetét következő okfőkből leszámaztatni nem ingadozunk.

1) Megjelenik mint tiszta ideges baj, 's egyedüli bántalma a' lá'idegnek — a' láttehetség' korlátolt vagy egészen megakadályozott állapotjával, a' szembeni teliségérzettel, 's bágyadt fekete látával (pupilla). Jelen példányával az éjvakságnak ritkán találkozunk ugyan, kivétel gyanánt tekintendők még is az igen érzékeny idegszeres nők, lábbadozók, az ideges morra (amauros's) hajlandók 's a' t.

2) *Csuzból.* Átalános meghülésével a' testnek, vagy izzadt ábrázatnak, ha ehhez még kórkórszég is járul, tapasztallyuk, hogy a' *csúzos mor* alakváltoztatás' nyomán gyakran honi és járványilag uralkodó éjvakság' formája alatt szok' jelenkezni, minél fogva nem fölösleges e' rovat alatt tárgyunkat kielégítőleg megérteni mind azoknak, kik e' képével az éjvakságnak találkozáván, kórismeret' hiánya miatt könnyen megakadnának. A' kór' ábrája ez: a' szem körül szaggató bolygó fájdalom támad, a' homlok és halántékon át le a' tarkóig, majd az ábrázaton alá az álkapocsig nyilalva szállongó, légváltozás' esetében a' lapcsont és karon is mutatkozó. A' szemben vértódulás szemlélhető, 's az ugy is kor-

látózott látás nappal fényiszony által csökkentetik, 's a' legcsekélyebb ösztön nagyobbul könyelválazást idéz elő. A' szaruhártya föltűnő fényes, a' szemcsarnokok duzzadtak, a' különben tiszta láta a' kitágulás és összehuzódás között lebeg, 's mozgékonytalan, a' szemgolyó a' láttengelytől kifelé áll 's kezdetében a' bajnak, midőn a' bánthatom csak egyik szemre korlátozott, kettős látás is tapasztaltatik.

3) *Huruthól.* Ki az éjvakságot figyelemre méltatá 's a' szemtan' szabályai szerint szembe nézni megtanult, nem fogja tagadhatni, hogy e' nemével tárgyunknak gógygyakorlatában egyebek fölött legtöbbször találkozék. 1836. szeptemberben Somogy megyének K. nevű helységében 700 lakos között a' falu' egy harmada, de föltűnőleg több néember mint férfi, különbséle méreék és alkattal szenvedett benne következő tünetenyekkel: a' szem' két szegletében csekély viszkető vörösség mutatkozott, melly vörösség különben a' szemhéjporczon belől a' kőthártyában egész a' duzzadásig kinyomva találtatott; ez izgulás' folytában a' köny és Meibon' mirigye nagyobb elválasztásra kénytetvék, melly utósó éjre a' szempillákat összeragasztá (Lippi udo), mind ezen jellékek estel nagyobbodván, a' műszerzetség csekély lázas visszahatást mutatott. A' látás fokoként szűnedezett, szavak szerint eleve, mintha köd vonult volna szemükre, melly később reczés alakot nyervén, vastag homálylyá változott, 's láttehetségüket egészen megszünteté. Magán a' szemgolyón, nappal csekély fényiszony, a' csarnokok' duzzadtságán 's a' láta' röstebb mozgékonyságán kívül egyéb jelenségeket nem találtam, — ellenben estel legbélyegzőbb volt az egyéb hurutos jelenségek' nagyobbodása mellett, a' láta' kicsi, szűk, majd nem görcsös összehuzódása, melly állapotban a' következő reggelig veszteglett. A' betegek különben napimunkájukat rendesen végezték, minden egyéb változások nélkül, vidor jó kedvűek voltak, egymással

enyelgők, egymást előre elkészítők a' bekövetkező éjvakságra.

4) *Csorvából.* Itt a' csorvát jellemző általános tünetemények' egész csapata szemlélhető, 's ismert dolog, mit felsorolni tudományos férfiaknak irván, fölöslegnek tartok. A' szemgolyón mutatkozó jellegek azonban, bár olly kevesek is, tárgyunk' lényeges részei lévén, kiemelendők. Ez esetben a' szemet környező részek' épsége mellet csupán a' szaruhártya' bágyadt fénye, a' túlkhártya' sárgasága megjegyzendő, a' látá' kitágulás és összehúzódás közt közép helyet foglal, mozgékonyasága röst és bágyakozó, a' látás a' kór' természete 's a' kórmentő' folytonos tartása szerint mint fölebb.

Az éjvakság-létesítő évszakot tekintvén, leginkább a' légmérsékben megváltozott tavasz és ős az, hol ezt járványilag uralkodni tapasztaljuk; hazánkban a' Balaton' vidéke az tudtommal, hol megtartván járványos nyomdáját, egész falvak ostromoltatnak általa, de különösen bélyegzőleg azon helységekben dühöng, mellyek vizparthoz, mocsáros berkes tájakhoz közelebb helyezvék. Tapasztalatom szerint különösen szenvednek e' bajban a' dolgozó néposztály, 's mindazok, kik életviszonyaik' folytában a' légváltozás' hatásának leginkább kitétetvék, a' szabad égalatti hállás, a' zsiros rozsziúl készített tápszerek, tisztátalanság, a' fej' melegentartása gucsma és báránybőrös főveg által 'st ef., a' némberek inkább mint férfiak, 's a' középkorúak gyakrabban mint a' gyermekek és vének.

A' jóslatot illetőleg, miként az előzményekből elég terjedelmesen látjuk, nem olly kedvező, mint sok szerzők velünk elhitetni, 's ránk tolni erőködnek, t. i. hogy közönségesen néhány napi, héti vagy hónapi tartása után *magától* vagy segélyével a' gyógyművészetnek megszűnik létezni: állandó morba átmenete igen gyér. Ki az' elsők két nemét és természetét az éjvakságnak csak legkevesebé ismeri, nem különben azon kórtani

folyamat, mellyet hogy a' betegségek alakváltozást szenvedvén az életműségben, föltennünk szükség — nem feledjük ki még a' *körkészséget*, a' kórnevtő' szelidebb vagy kártékonyabb jellemét, rövid vagy hosszabb ideigi tartását: az minden bizonynyal illy fölüleges ítélet elfogadásától mindig óvakodandik, 's mint körülnéző okos hadvezér, ha egy vagy több esetben diszlik is ellenét háttérbe szoríthatni, még ezért az ütközetet tetteleg megnyertnek mondani nem hamarkodik. Nem lehet vakon tagadni, van eset, midőn sokszor az éjvakság csupán a' természet' hatánya által győzetik le, minden gyógysegélyt mellőzvé, de ez tapasztalatom szerint egyes kivétel lévén, a' legyőzés' könnyűségére nézve általános elv és szabály gyanánt fölvennünk látszatos könnyelműséget bizonyítana; mire nézve jóslatunkat a' kórkörülmények szerint ugy illő fölláltanunk, hogy az ránk nézve szégyenítő 's elhamarkodó ne legyen — óktalanságunk' súlyja többnyire önmagunkra visszahárul.

Mi szolgáljon vezéreivül a' gyógyításban, az a' fölláltott, körképletből távol vagy közelről tekintsük azt, mindenkor kivonható, azaz: a' gyógyítás mindig a' bajt létesítő okok ellen, 's a' kórjellemet méltánylólag intéztessék; miután azonban az éjvakságot föltételező járvány' természete, támadása' módja — daczára sokszori megvitatásának — előttünk ismeretlen: következik, hogy semmi bizonyos eredményre, melly e' hydra' természetét közelebről láttatná, 's ez által a' tapasztalat' útján a' gyógyfegyvert mintegy kezünkbe nyujtana — nem juthatunk; kellő zsinormértékül veendő azonban az egyéniség, a' kórkép' pontos meghatározása, osztályzása, a' kórnevtő' bélyege és tartása, meg az életmód.

Az ideges vakságnál tekintendő az *izgár* (erethicus) és *tompá* (torpidus) bélyeg — (ez utósóra nem lévén példa, gyógyításmódját vétek nélkül kihagyandjuk) első esetben, tapasztalat szerint, sikerrel nyujtatnak olyan szerek, mellyek az idegrecczének tulzó

érzékiségét lehangolják. Mindenek előtt, különösen ha némű edényizgulás is tűnckszik, azt szükség savanyú hivesítő italokkal, a' *borkő*, *borkősav*, *ribiszke* szörp-nadályok, 's a' szemre helybelileg langyos eczet és vízből kiszített meleg burogatmányyal korlátozni; ennek megtörésével külsőleg, 's hol szükség belsőleg is *bódárszerek* alkalmaztatandók; e' czélra helyén van a' *má-kony*, *szunnyal*, a' *borostyán meggyvíz*, 's mind azon bódár szerek' mellyek a' láta-kitágulást kevesbé eszközlik. Jelesek e' czélra még a' *horgagj* készítményei, különösen: a' *keusavns horgag*, a' *horgany*, a' *mírha libalop fű*, *narancs-levelek*, a' *hodony*, *naphták*, *kina*, *kámfor* 's a'.

A' *csuzos éjvakságnál* visszamenevén a' baj eredetére, ha még lobos állapot jellékei tünedezzenek a' szemben, mindenek előtt általános vagy helybeli vércsapolás, hivesítő fejetek salétrommal, *perje-főzet eczetsavus luyyaggal*. — Autenrith' írja, és hólyagbuzó; a' körülmények szerint még hashajtók és *nyilla* *) (clysm) jelentetnek; később azon szerekhez nyulunk, mellyek a' bór' cselekvőségét helyre állítólag működnek — az iz-zasztókhoz, a' csuzellenes gyógyszerek' sok ezredéhez, 's jelesen midőn *félbehagyó nyomdát* kövot, a' *kina kálmos gyökérrel* fegyverünk. Ajáltatik még a' szemek' meleg ruhákkali fődeteése, 's meleg nyakos fűszerekkeli párgolása; különösen kiemelendő itt, a' főt ökör és birkamáj' gőzének a' szemekrei közvetlen vezetése, melly anynyira panaceája a' köznépnek, hogy 50 esetben máshoz nem nyulnia elégséges — miről alább bővebben.

A' *hurutos éjvakság*' érdemleges gyógyítása annál könnyebb, minél gyakoribb, 's terjedelmesebb föltünése, azaz, minél többen lepetnek meg egyszerre általa. Mit keljen ez esetben a' tudományosan képzett szem-orvosnak tenni, azt a' bajtermészet olly tisztán vissza-

*) *Szemere Pál* után így, még jobbat kaphatunk Szerk.

tükrözi, hogy e' parányi jelecskéje mellett tanunknak, percnyileg sem kell elmélkednünk. Ismerjük' a' szemlob' hármas alakát, 's azon holdszerű változások' ábráját, mellyeken át sokszor mint ügyes bércz-szökö száguldozik, még is pirulás nélkül ragaszkodom érintett állításhoz, e' kór körül tett tapasztalatomra támaszkodva, 's tekintélyül használva; éjvakság és hurutos szemlob, egy azon természeti hatányból keletkező kóralak, 's ez utósót pontos vezetése mellett orvosi naplómnak soha, mint első fokozatán, épen azon módon, mint a' kórfülösztásban a' hurutos éjvakságot festőleg érintém, római jegyzetemet nem tehetém meg, miből következik, miszerint valamint itt csak a' hurutos szemlob' első fokozatával párasuló éjvakság' gyógy módját érintendem meg, úgy ott egyedül erre szorítkozám, minden szakmányilag üző szógyártást mellőzván. A' haj' támadása elején csatámat a' nedvek elvonása' tekintetéből hős hashajtóval, a' szem' egyszerű hidegvizzeli barogálásával kezdém, 's mondhatom, izgár napfény kerülés, 's lobellenes életmód mellett egyebet minden illedelmességem ellenébe betegemre tolni fölöslegnek tartám, mert a' gyógyítás' sikere ezentul mindent szükségtelenné tett. Voltak egyébiránt esetek, hol érintett gyógy módom cserbe hagyott 's ekkor uraim, miként rólam föltehetik: mutavi consilium in melius (de kérem ez őszinte vallomást, csak a' hurutos szemlobra szorítani) 's belkép nevezett hashajtómtól egy hajszálnyit sem tágitván, egyedül helybeli szereim lettek az összehúzó' seregiből választottak, névszerint az ólomczukor' 5—6 szemerje, 4—5 obon rózsa, vagy lepárolt vízben 15—20 csöpp egyszerű mákonyfösvénynyel, 's egy hólyaghuzóval a' tarkóra, tevék műkedésem' képző anyagszereit; 's uraim, minden elmélyedések' daczára, az esetet bár minő szempontból vegyük, 's következtetésünk érczrostáján akár hogyan vágdassuk — befegeim meggyógyultak! melly szó elég minden theoreticai képzelgés'

álmaikat háttérbe nyomni, 's a' lelket kőkédése' sötét burkából kivetkezte(ni).

A' csorvából eredettnél a' hán és hashajtók, epét javítókkal jeles védszerek lettek kezeimben; 's ki vélné, hogy ezekre tökéletes fölépülés nem történt, az soha nem volt szemtanuja az idézett gyógyszerek' csuda hatásának; különösen a' hántatóra nézve jegyzem meg, hogy e' renetője az élőtestnek az, mi a' vihar a' nagy természetben: kimentí a' szenvedőt kórhelyzete' tespesztó bilincseiből, 's fuvallatára a' legkétségesebb eset' fellege eltűnén, nyomán erő' és egészség' rózsái virulnak.

Értekezésemet bezárólag, szükségesnek tartom megemlíteni, miszerint a' köznép az éjvakságnak specíficus gyógyszerét találja ('s mint előitélete' boldogító eszméjéhez ragaszkodó állítja is) az ökör és birkamáj' gőzében, miként azt főlebb mások' tapasztalatát is méltányolván, anyagszerű használók; és uraim, elfogulatlanul állítom, még azokkal sem törődven, kik erre a' tulság' helyegét sűtik, mikép a' köznép közül ez egyszerű párgolástól (melly egy, vagy félfontnyi máj' puhára fölésével, leszűrvén róla minden higságot, a' fej akkora ruhával fűdetik be, hogy azt, és a' csuprot befogja, történik) százakat láttam meggyógyulni, mit élettanilag vévén, a' beálló helybeli kigőzölgésnek tulajdonítani, úgy hiszem senki nem késik; láttam egyéb-iránt kóresetet, hol ennek többszöri kísérletére az éjvakság nem tágitott, — ez esetben fűtt ürgemáj' tetleges evésébe folyamodtak, mi tudtommal soha nem hibázott, hurutos-bántalmát a' szemnek fehér gáliczkő' (vitriolum album venale) olvadékával győzvén le.

Miszlay M.
Szemorvos.

Ujszülöttek' szemgyuladása.

(Ophthalmia neonatorum.)

Tudatlan szülész, vagy ilyen bába járulván a' szüléshez, nyomattassék bár akármí által a' fejnek homlok-része, a' szem szülés alatt vagy utánna, erős fény a' szembe, izgassa azt füst, erős gőz, fürösztés alatt szappanyos víz, szoba tisztogatáskor por, huzólég, ágyazás, öltöztetés, alvás közben pehely, haj, szemfedő, csipke, rojt, szalag, legyen a' kisded' lakása, bölcseje, ágya tisztátalan, füledt, nedves, penészes, sok emberek', 's tisztátlan állatok' gőzeivel fűrtözett, e' szemlob majd mindig életre kap.

Indulóban lévén e' bántalom, bizonyos és szabdaszeres ösvényt szokott követni, olyant, melyet az orvosnak feledni nem csak hogy nem szabad, hanem még jól meg is kell különböztetni ama fokozatokat, mellyeken e' lob keresztül fut. Tudni kell először, vajjon a' lob *első*, azaz: *erőtulos*, vagy *második*, azaz: *erőhiányos* időszakában van-e; — másodsor: *enyhe-e*, vagy *heves*. Első vagy is erőtulos időszakát akkor tartom jelenlenni, midőn a' bántott részben az élettehetség tulságosan növekedik, a' másodikat pedig akkor, midőn a' tulságosan magasult élettehetség erőhiányba hanyatlík. Enyhe és súlyos foka alatt hogy mit kelljen érteni, maga a' nevezet teszi érthetővé.

Az erőtulos időszaknak

szerencsés orvoslására nézve három fokozatát kell megkülönböztetni, u. m. kezdetét, növekedését és legfőbb fokát.

Az erőtulos időszak' kezdetét nem nehéz megismerni a' lob' terjedéséből, és a' kiválasztásból. A' lob

ez időszakban legkitünőbbben a' szemhéjjak' köthártyáját foglallya el, egyedül ez vörös, dagadt és fájdalmas, látni ugyan a' túlkhártya' edényeit is csekély vérrel töltözködni, a' nélkül azonban, hogy szemhetünőleg dagadt volna. Rokonszenves körtünetei e' foknak a' bő könnyhullás, és fényiszony. Némelly orvosok e' lobnak ezen fokát a' bő könnyhullatástól *könnyár' fokának* is nevezik (hydrorhoea) és nem helytelenül, mert még e' kiválasztás tart, e' lobnak fokozata mindig ugyan az. A' fényiszony jelen van, mikor az ujszülött nagyobb fényugarak felé fordítván, szemeit mindinkább' bezárni, fejével ideoda hánykolódní törekszik. Ez időszak' kezdete mindig a' legenyhébb szokott lenni anynyira, hogy sokszor minden orvosi segély nélkül is eloszlással végződik, 's csak akkor, midőn nagy az e' kórrai hajlam, a' járvány dühöngve uralkodik, vagy mikor az orvoslás ellene fonákul intéztetik, megy tovább és lép növekedési fokába.

Az *erőtulos időszak növekedik*, midőn a' lob a' szemhéjjakon kívül a' túlkköthártyát is megtámadja. Itt a' szemhéjjaknak egész államánya tetemesen földagad, sötét vörös színbe horúl, 's mindenik majd szétválhatlanul egymáshoz simul. Az állati melegség most tetemesb, az érzékenység és fájdalom emelkedettebb, az egyén álmatlan, nyugtalanabb. Ha a' pillák egymástól szétnyilnak, mi csak árnyékos helyen történhető, a' szaruhártya verembe látszik vonulni, azaz: a' túlkköthártya a' körül határgyanánt emelkedett, duzzadt, figyelemre méltó ekkor a' kiváladék, mi most már nem tiszta köny, hanem nyirkkal kevert köny, 's innen e' növekedési fokot *nyírkköny* foknak is lehetne nevezni. A' láz itt ritkán hiányzik.

Az *erőtulos időszak legfőbb fokát elérte*, midőn a' pillák kékes vörös színbe borulva többé nem dagadnak; a' vörösség és állati melegség azonságukban megmaradnak, a' nyírkköny sárgulni, higulni kezd, de még

csak nyáktermészetű, mely fokozat az árangó nyákvaladéknál fogva *nyákár* fokozatnak is neveztetik (phlegmatorrhoea). Itt vettetik határ az erőtulos és erőhiányos időszakok közt, az utósónak beálltát következők igazolják:

Az erőhiányos időszaknak

is szinte három fokozati vannak: kezdet, sülyedés, és pazérfokozat.

A' kezdetet jellemzi a' sötét színű vörösség, fontos daganat, az állati melegség' és fájdalom' alábbhagyása, a' kiváladék nem nyák többé, hanem valódi geny, mely árangása miatt *genyárfoknak* neveztetik (pyorrhoea).

A' sülyedés' kezdete beáll, mikor a' szaruhártya homályosodni kezd, mely kezdetben fehér, később sárgás, végre átláthatlan genyörvény lesz.

Pazérfokozat alatt értjük magát az anyagi pusztulás' folyamatát, mely alatt az árangó genyedés a' szaruhártyát megtámadván, állományát többé kevesbé fölémészti. Néha a' szaruhártya' lemezei mind keresztül fekélyednek, csak a' szőlőhártya marad bántatlanul, 's ez ekkor ellenállásra nem találván, a' csarnokvíztől a' fekélyen kinyomatik, 's mint igen tisztán átlátszó, vagy szürke hólyagesa kifelé domborítatik. Mig e' folyam tart, addig a' haj állandó pazérfokozat marad. végét értvén, különmemű nyavalát: *szarusérvet* (hernia corneae) képez. Mászor pedig a' saruhártya egészen a' csarnokig keresztül emésztezik, úgy hogy fekélyén minden viznedv kiömlik, sőt maga a' szivárványhártya is kiszamlík. E' pazérfok akkor szünik meg, mikor a' fekély beheged 's ez *hegjegynek* (cicatrix) mondatik, mellynek ajkaiba ha a' szivárvány jövend, szivárványiszam, és előheg létezik (prolapsus iridis et synecha anterior). Máskor, midőn a' szarufekélyen a' viznedv kiömlik, a' szivárvány pedig nem csak hogy a' szaruhártyával részletesen vagy egészen is öszszenyől, hanem el is

fajul, melfelé kinyúl, kicsucsorodik, részletes vagy teljes *szarculus* is létesül (*staphyloma corneae partialis v. totalis*). Mikor a' csarnokok genynyel szerfölött megtelnek, gyakran az egész szem megpukkanik, 's egész tartalma nemcsak hogy kiömlik, hanem hártvás részei többé kevésbé a' genyedéstől föl is emésztetnek, mi ha megállapodik, *szemvésznek* (*phtysis bulbi*) mondatik, — másszor egyedül a' szaruhártya pusztul el, 's ekkor a' baj *szaruvésznek* (*phtysis corneae*) hivatik.

Ezekből világosan kitetszik, hogy az újszülöttek' szemgyuladása valóban fontos, 's feszült figyelmet kívánó bántalom már azért is, mivel nem ritkán sebes folyamával az agyra is elterjed, mire az álmoság, alvás közti nyöszörgés, rángások ismertetnek. E' kór, tekintvén teljes lefolyását, hat hét előtt ritkán éri végét, rövidebb azonban erőtulos, mint erőhiányos időszaka. Egyes fokait tekintve pedig, az erőtulos időszak' kezdete néha oly rövid, és enyhe, hogy gond nélkül is eloszlással végződik, a' többi annál tartósb folyamat követ, minél inkább közelít az erőhiányos időszak' pazérfokához. —

Hogy illy fontos bántalomnak gyógyművésziileg megfelelőhessünk, szükség előlegesen is oda járulnunk, hogy kifejlődésének jókor határ ejtessék, innen a' gyógymód *előlegesenre* és *kórszakira* oszlik. Az elsőnek oda kell czélozni, hogy mindent szorgosan mellőzzünk, mi a' lob' fejlekedésének csak kissé is kedvezne, innen kerültessenek minden ártékony hatások, mellyek a' szemet közvetlenül izgathatják, ilyen a' nagy és éles fénysugár, szármozzék az bár a' naptól, gyertyától, lángtól, fényes testektől; a' kiáltó szinek u. m. vörös, sárga, fehér; ilyenek az idegen testek. A' lég' hirtelen változása, erős hideg, nagy meleg, tisztátalanság. Figyelni kell különösen arra, hogy szülés után, alvás alatt ablak felé ne tartassék az újszülött, szemfedője, midőn álmából fölébred, hirtelen lene vétessék fejről, a' világosság fokonkint bocsátassék a' szemekre. Ha szorulásban szen-

ved, langy korpa nyitlák (clysma) adassanak, belsőleg egy kávé kanálnyi *hímbojmagolaj* (oleum ricini), ha pedig a' szorulások tejhányással párasulvák, adassék :

Rp. Olei ricini recentis
Magnesiae carbonicae aa drachmas duas
Syrupi mannati unciam semis.
Mdu. et S. *Kávé kanalanként, még nem székel*

ha pedig a' szorulás mellett hasrúgás is mutatkozna, akkor adandó:

Rp. Olei ricini recentis
Magnesiae carbonicae
Pulveris gummi arabici
Sacchari albi aa drachmam
Aque cerasorum nigrorum uncius quatuor
f. l. a. emulsum
S. *kávé kanalanként minden másod órában, míg székelés nem következik.*

A' kórszaki *gyógymód* nem mindig ugyan az, más az erőteljes, más ismét az erőhiányos időszakban, mert az első esetben a' magasult erő' lealacsonyítása, a' másodikban az erőhiánynak visszaszerzése jelentetik, innen

Az erőteljes időszakban, kivált kezdetben egyedül gyógyszer a' hideg víz, mellyel a' szex szorgosan borogatattik, 's folytatattik a' növekedési folyamban is, de itt már a' hideg borogatások mellé nadályok' alkalmazása is megkívántatik. A' nadályozást sokan kárhoztatják, állítván, hogy az új szülötteknél ezek az izgatást inkább növelik, mint enyhítik. Én az ellenkezőről vagyok meggyőződve, 's meggyőződésemnél fogva bátran elmondom, hogy a' nadályozás itt a' fő szer, mellyet semmi egyébbe ki nem tudok pótolni. Vannak igen is, érzékeny csecsemők, kiknél a' nadályozás, mint némelly megletteknél, a' bőrön

orbánczos lobot okoz, vagy a' vérzés olly makacs, hogy elállítása elég gonddal jár; de hiszen a' rendes orvos tudni fogja, mi itt a' teendőség, hogy e' nadályozási következmények való bajt ne okozzanak. — Mikor az vétetik észre, hogy a' könyek közé nyirkszálak is ve-gyülnek, 's a' nyirkkönyár készül, igen czélszerű a' víz közé olomszert is keverni, e' czélra legalkalmasabb az *olomeczet* (acetum lithargyri) következőleg rendelve:

Rp. Aquae destillatae simplicis *unciae quatuor.*
Liquoris subacetatis plumbi *drachmam semis.*
Mdu. S. *Exzel a' szem naponkiut néhány-*
szor mosassék 's borogattassék.

A' legfőbb fokban fő szer az *édes higany*, csak akkor nem, 's helyette nyíltla, midőn a' lobbal láz is párasult. Az édes higany (mercurius dulcis) a' mellett, hogy székeltet, és így elvonólag munkálkodik, maga-sítja egyszersmind a' fölszívó edények' tehetségét, a' hegedékeny nedveket szétüzi, a' fájdalmat csillapítja, 's a' szomorú következményeknek elejét veszi, követ-kezőleg adatik:

Rp. Mercurii dulcis *granum unum*
Sacchari albi *scrupulos duos*
Miscer intime, ut f. pulvis dividendus in
doses aequales *Nr. sex.* S. *Napjában*
két por szárazon beadandó, a' nyelvre
hintve.

A' nadályokat e' fokban néha ismételni is kell, a' főnebbi szemviz pedig szorgosan folytattatik mindaddig, hidegen, míg annak ellenjelentő pontjai benem állnak, beállanak pedig, ha a' kised a' hideget, mellyet eddig jól tűrt, most már nem szereti, alatta elszenderül, álomba merül, fejével idestova hankolódik, sír, nyugta-lankodik, illyenkor a' hideg borogatást félre kell tenni, kivált ha még a' szaruhártya is kezd homályosodni, 's melegét kell alkalmazni következőleg:

Rp. Infusi herbae Malvae ex drachmis tribus
libram unam

Aceti lithargyri *drachmam semis*

Mdin. vitrum. S. *Az üveg meleg vízzel
töltött edényben tartatik, hogy foly-
tonosan langyos maradjon, 's így hasz-
náltassék a' főnebbi mód szerint.*

Mihelyt az árangó nyák sárgulni, higulni kezd, e' szerhez tüstént *egyszerű mákonyfösvény* (tinctura opii simplex) adassék, hogy az árangásnak határ ejtessék, a' fájdalom pedig enyhíthessék *Richter* szerint így :

Rp. Infusi Malvae ex drachmis tribus *libram unam*

vel :

Aquae destillatae simplicis *unicias sex*

Aceti lithargyri

Tincturae Thebaicae ana *drachmam semis*

Mdu. S. *Mint főnebb.*

*Az erőhányos időszakban az illatos vizek borlélel készítve, mint a' lepárolt rózsza, bodza, hársvizek, hasonló virágoknak, magoknak forrázatai, a' mákonyfösvény, ólomeczet tesznek jóvá mindent. Az illatos vizekből vétetik közönségesen hat obon, a' mákonyfösvényből és az ólomeczetből egyenlő adagban egy terecseről $\frac{1}{2}$ nehezékig, 's használtatnak úgy, mint az eddigiek. Az illy szemvizekkel addig kell ez időszakban élni, míg a' szaruhártya sárgulni nem kezd, mi mihelyt észrevéttetik, a' szereket már *módosítva* kell folytatni, hozzá adván t. i. *szemkövet* *), (lapis opthal-*

*) Készül 3 rész zöld gálicz, timsó, salétromból, melly tüzön felolvasztva $\frac{1}{2}$ quent kámfor vegyítetik, hideg köre kiöntetik, 's mint merővé alakult test üvegbe jól elzárva, haszonra eltétetik. *Az értekező.*

micus divinus), vigyázva azonban, mert e' szert kisdedeink nehezen türik. E' készítmény határt vet az árangó kiváladéknak, azt javítja, gátolva és elrontja a' tultengéseket, a' bujalkodást, fölemeli a' hanyatló élettehetséget, 's elfojtja a' lobnak rögzési törekvését. Adagával azonban pazérul élni nem szabad, mert szerföltti zsongító összezehuzó sajátságánál fogva a' kiváladékot inkább fölfüggesztené, hogy sem megjavítaná: 2—4 szemer 2 oboni vizre mindig elég. Zilis főzettel, birsalmanyákkal a' vegytan' elvei szerint soha se kevertesék, *Richter* szerint így rendeltetik:

Rp. Lapidis divini *grana tria*
 solve in
 Aquae destillatae sambuci *uncia una*
 adde:
 Aceti plumbici
 Laudani liquidi Sydenhaimi *ana guttas quin-*
decim
 M. S. Szemviz.

mellyhöl a' szembe naponként néhányszor eresztetik. Ha pedig erős visszahatást okozna, akkor az egy obonnyi bodzsavirágviz helyett 6 obonnyi rózsaviz vétetik, 's az egészszel a' szem mosatik. Így haladunk az erőhiányos időszak' kezdeti és sülyedési fokaiban.

Pazérfokozatában pedig módosítva. A' szaruhártyán már beállott fekélyek ellen tisztító és hegesztő célból szinte a' szemkö használtatik, a' fűntebb említett alakban, sőt magának az egyszerű mákonyfőstvénynek is tisztán egy csöppje naponkint egyszer a' szemtekére csöppentetik. Ha a' fekélyeken át a' szivárvány is kiiszamlik, a' visszahuzódási célbul bódár szerek ercsztetnek a' szemtekére, ilyenek: a' beléndek, nadragulya' és bürök' vonatainak olvadékai: 12 szemer 2 nehezék vizre elég. Ott, hol a' szivárvány a' szaruhártyával már összsenyött, 's elfajulásnak in-

dul, legjobb szer az *egyszerű mákonyfösvény*, ecsettel a' szemtekére alkalmazva, ez határt ejt, és semmisíti a' szarucsapot. Egész genyörvényyé válván a' szem, nehogy megpukánás következék, a' szaruhártyát hályogtóvel vagy gerelylyel meg kell nyitni, tartalmát kiüríteni, és a' főnebbi szemvizzel szorgosan mosogatni. A' szurás a' túlkhártyához közel essék, nehogy az ezt követni szokott hegjegy a' látásban akadályt okozzon, Megpukkanásával a' szemnek, e' szer a' gyógyulásig használtassék,

A' köthártya igen hajlandó lévén az elfajulásokra, tultengésre, a' lobjolyam podig idültiségre, szükséges olly szerekhez is nyulni, mellyek ezeknek ellenszegülnek, ugyan is, mihelyt megszüntével a' fájdalomnak, daganatnak, állati melegségnek, a' vörösség megállapodik, az erek duzzadva maradnak, a' köthártya ránczos, petyhüdt, bibircses, iránytalan fölületű, fekélyes, tüstént fanyar, öszezebuzó, tisztító és másító szerekhez kell nyulni, főleg a' *rágó higanyhoz* (mercurius sublimatus corrosivus): a' *szemkőhöz*, *timsóhoz* (alumen); a' *fehér és kék gáliczhoz* (sulfas zinci et cupri); az *egyszerű mákonyfösvényhez*; a' *horgany virághoz* (fiores zinci), a' *levált fehér és vörös higanyhoz* (mercurius praecipitatus ruber et albus) a' szerint, a' mint a' bánatalom' álladalma kívánni fogja.

E' gyögmódot sikerítő eszköz az étrend, mellynek minden tekintetben a' gyögmóddal egyezőnek kell lenni, innen az első időszakban minden fény szorgosan távolítassék, 's minden, mi a' szemeket idegen test gyanánt izgathatná. A' szoptató izgató, fűszeres, léles italokkal, ételekkel ne éljen, koplaljon inkább mint hízólág táplálja magát, mert az első esetben Kovány, a' másodikban kövér tejet készít, és lobserkentő ingert nyújt kisdede' szájába; de a' puffasztó étkeket is szorgosan kerülje; lelkileg nyugott, anyagilag egészséges legyen, 's a' vénusnak ne áldozzék. Az erőhiányos

időszakban a' szemeknek több fényt engedhetni, a' szoptató táplálóból, ösztönösebb szerekkel élhet, de mértéketlenül, kevés bort is ihatik. Illy józan ét szabályok mellett ha a' szembántalom elnem oszlik is, a' lélek nyugott lehet, mert minden az észszerűség' intése szerint jól és híven teljesítetott.

Ifj. Tersánczky József.

III. Szülészség.

A' mesterség' kora alkalmazása után származott rendtelenség.

A' szülés a' nőnemre nézve keserű állati adózás, nem éppen azért, mivel testrendítő fájdalmakkal van öszszekötve, mert a' czélszerű fájdalom szükséges, 's olly mulhatlan föltétele e' keserű állati adózásnak, melly nélkül még keserűbb, sőt életromboló adózássá válhatik; hanem keserű azért, mert különféle rendtelenségek férhetnek hozzá, mellyek között a' természet' saját cselekvőségének érdekeit maga nem pártolhatván, azoknak legyőzése nem egy más, a' gátolthoz hasonló eredeti természeti erőre, hanem egy tanított, vagy is mesterséges segélyre bizatik, melly a' legjobban kiképzett tehetségében is elég gyarló, 's százszor hasonló elemektől gátolatik, mint maga az állati természet, melly megejtett cselekvőségében vesztég életet él. Mondgyuk ki tartózkodás nélkül, hogy a' mesterséges erő sokszor sokat tehet ugyan, de nem mindig mindent, mit gátolatlan álladalmában a' természet tud tenni; valljuk meg őszintén, hogy a' mesterséges erő igen sokszor nem képes a' természetet utánozni, hiszen tapasztalat után látja ugy is a' világ, hogy már száz meg száz esetben egy porszemnyit sem tudott a' mesterséges erő segíteni, pirulást olly kiáltót, olly véghetlent nem okozhat ez, mert ember a' nagy természetet, azt az örökké bámulandót talán csak megközelítheti, de teljes nagyszerűségében mindenkor és mindenütt nem képviselheti. Hi-

báznék, ki e' sorok után ugy tehátlana, mintha a' mesterség a' természethezi alább állásánál fogva a' szülész-ségben tekintetet nem érdemlene, ezt állítani a' józantalságon is tulható képtelenség volna, minck maga a' tapasztalat volna egyenes czáfolata, világos dolog lévén, hogy számos esetekben a' természet' msgejtett tehetségét a' mesterség szerencsésen pótolta, 's a' leg-élénkebb rendtelenségek között is a' mesterség már számtalanszor oda vitte a' szülést minden eredmény' kívánatos öszpontosulásával, hova a' természet lekötött tehetségé mellett soha sem érhet vala: az én czélzatom csak figyelmeztetés, hogy a' természet és mesterség között különbség van, és hogy ez maga eránt tekintetet és méltánylatot gerjeszthessen, saját korlátai közt megtartandó. És e' figyelmeztetésre kötelesnek érzem magamat, mert a' szülés' mozzanatában két, sőt három élet is várja sorsát, 's könnyen megeshetik, hogy a' mesterségnek korán és elvtelenül elhamarkodott alkalmazása elég, hogy a' remény és kétség között sorsra várakozó életek' világát eloltsa, vagy legalább olly helyezetbe hozza, mellyet a' cselekvőségében elkésni látszó természet' megindult ébersége sem képes jóvá, biztossá tenni: fontos az ügy 's lelkismeretes, megérdemli, hogy a' mesterség' alkalmazása előtt tudományosan kitapintassék, vajjon szabadságában bir-e a' természet hatékonysággal vagy nem? hogyan, mennyire, milly fokozatban? van-e illy álladalmában a' mesterségre szüksége, mikép' és milly arányban? valódi-lag-e vagy csak tetszőlegesen? képviselheti-e őt a' mesterség, 's kell-e szükségkép' képviselnie, és mennyire, egészen-e vagy csak részletesen? minő modorban és mikor? különben a' mesterség az elhamarkodás' helyegét ölti magára, 's így nemzi teremti a' különbfélc rendtelenségeket, mellyek egyébként talán soha sem támadnak vala, 's mellyeket utóbb is a' lenézett

's fonákult ítélt természet fog megigazítani. Im' erre gyakornokságból egy világos példa:

1837-dik évben September' 26-kán' egy könnyű uri alkalom áll meg lakom előtt, az azon érkezett szobaleány követségét érdekes hangulaton előadván, kér, hogy késedelem nélkül fogadjam el e' fölszólítását, mert a' nagyságos aszszony szerencsétlen szülése miatt életveszélyben van. Az előadás' természetéből folyó készüllettel magamat ellátva, kocsira szállók, 's az egyébként egy orai távulságot, mondhatom, most varázsilag keresztül haladtam. Az előszobában a' baba fut elejém, 's a' fölzavart lélek' teljes érzetében rimánkodik, segítsek rajta, mert oda van: *a' magzat' fejét ben-szakasztá.* A' szülészobába érkezvén, véltem, a' fölháborodott Etnától kilövelt elemek' özdnében vagyok: a' rémület, elkeseredés, háborgás, 's lelki nyugtalanságok voltak, mik a' szülő körül fő fokozatban összpontosulvák. A' kérdőre vett baba a' történet fölött így nyilatkozott: Számolása szerint a' terhesség nem teljes hat hónapos, az állapot minden észrevehető változás nélkül több hét óta ugyan az, ez idő alatt ittott megjelentek, még sem valami föltünőbb testszeres változások mutatkoztak, mellyek miatt tegnapelőtt másodsor hívatattam, eddig az állapotot híven kísérvén, olly tünetményeket találtam, mellyek engem az elvetelés' bizonyos jövendőjére figyelmeztettek. Ma reggel az elvetelés' munkája tetlegesen elkezdődött, a' lelketlen fájdalmak' hosszadalmas azonsága békestürésemet megkéérté, 's mesterség' alkalmazására határoza, mi a' méhszáj' gyér' tágulása miatt fárasztó volt, 's elég hosszadalmas is, mig a' magzat' testét két ujjom közé vehetém, különös erőszakot legkisebbé sem használtam, még is a' testet fej nélkül találtam, mit az előre ment hosszszas vesztegletre következett magzatrothadásnak lehet talán tulajdonítani.

E' bábai előadás után az állapot fölött magam

tartottam tudományos vizsgát, 's úgy találtam, hogy az állapot minden vérzés, 's egyéb sürgető tünetmények nélkül jó és kívánatos, 's olyan, minő minden mesterség' legkisebb alkalmazását is szentségtörés' véike alatt tiltja, 's ennek következtében szavam a' szülő' vigasztalására fordítottam, melyre jelenleg legnagyobb szüksége volt, 's mindent elkövettem, mi a' kétségbeesés' meneteleivel küzdő lélek' nyugalmat viszszaszerezheti: élénk színekkel főtém állapotjának jó hajlamú minőségét, olyannak, mellynek ellenében éppen semmi sincs, mi a' jelenleg elcsendesült természetnek később felébredendő cselekvőségét fenyegetné: főtém olyannak, melly jelen halgató álladalmában is olly nagyszerű, hogy minden szülészi észszerűséget, okosságot, fogalmat fölülmulni képes, 's magát baj nélkül képviseltetni nem engedi: innen csak tudományos állásom' tisztjét teljesítem, midőn a' méh' megszakadt ténykezési folyamának kiegészítését 's hátramaradt tartalmának kiürítését a' természetnek később bizonyosan fölhangó éberségére bizom, mint olly biztos factorra, melly minden tudományosan kiszámolt mesterség' remekzete' közepette is egyedüli 's legokosabb végrehajtó, melly jelenleg teljes csendben vesztegel, talán méltán azért, hogy a' korán alkalmazott mesterség' káros eredménye teljes tisztaságban kitünhessék, 's azt ideigleni némasága által megboszulbassa mint bűnt, melly a' természet elleni rugaszkodáshól veszi szörnyűségét. Jósoltam egyszersmind jövendőt, semmi esetre sokáig nem késendőt, melly a' cselekvőségre ébredt természetnek kész éberségét hirnöklendi: ide számítám megnevezve a' keresztcsont' tájáról emelkedő 's a' szülészkekig terjedő fájdalmakat, mellyek közül czélszerű fokozatban egy is elég, hogy az anynyi keservet okozott méhtartalmat a' külvilágba lökje, mint olly anyagokat, mellyek illy élettelen vázolatban birodalmában főbbé jogos helyet nem foglalhatnak: oldalfekvés, lelki nyugalom, okszerű éfrend, 's bábajelenlét vala

minden, a' mivel e' jóslott jövendő elé a' szülőt tanácsilag elkészítém. — Ezekre a' föllázzadt szellemek lecsillapodtak, csend, türelem, elégtülés mindenütt, hol előbb a' kora lelki villongások anynyi keserű ihledelmet nyomának az érzeti rendszerre. A' merészen jóslott jövendője e' szülállapotnak valósult-e, menynyire, mikor 's mikép', alább kimondandom. Hogy pedig szellemileg addig se henyéljek, nézetimet fogom fölvilágosításul kifejteni a' körülmények fölött, mellyek a' fej' ben szakadásávali rendetlenséget okozhatták.

A' fejnélküli testet vizsgálat alá vévén, legelőször is az tűnt ki, hogy a' megrongyolt magzat méhbelli életének első felét még nem haladta meg; másodsor az, hogy a' kis test a' főnebb bábailag állított rothadásnak legkisebb jelét sem mutatta, az elszakadás helyéből pedig nyilván kivehető volt, hogy az eset igen is erőszak' terménye, mit kétségtelenné tett a' köldökzsinór' hasi vége, melly nem elmetszve, hanem a' köldök' helyéből kiszakítva volt egy kis szilakkal, melly a' hashoz tartozott. Innen bátran kiis merem mondani, hogy a' jelen eset nem volt egyéb, mint a' *mesterségnek koru és szükségtelen alkalmazása*, mi különösen az ó világbeli bábáink között napi renden van, minek alapja az, hogy egyegy szülésnek hatóságilag meghatározott díját keveselvén, a' szülésnél kell vagy nem kell: tesznek, vesznek, kenicsélnek, füstölgetnek, vájkálnak, szóval mesterséggel járulnak a' szüléshez, hogy tudományosoknak látszattassanak, olyanoknak, kik nélkül a' szülés szerencsésen véghez sem mehet, híven elkövetvén mindent, hogy a' bevégzett szülés után senki se mondhassa, hogy ők mitsem tettek, mert fölötte megbántólag esik, ha a' szerencsés szülés a' természetnek tulajdonítatik, mivel így a' meghatározott díjnál többre nem számolhatnak: de ha a' szülésnél a' nagy munka alatt izzadnak, zihálnak, föltűrődzködnek, fárasztó mesterséget mutatnak, kétségkívül nagyobb díjra szá-

molhatnak, mit rendesen megis kívánnak, mert náluk nélkül a' szülőnek bizonyos lón vala a' halál, igen is, hol ők vannak 's lenniük kell, ott magukon kívül más okosabb, bölcsőbb természetet nem ismernek, ők a' természet, mellynek minden jó tulajdonítható, csak a' szerencsétlen kimenetel nem, miről ők természetesen mitsem akarnak tudni. Szólló tapasztalatok után állítom ezeket, így láthatja ezt az én egykori körömben kiki, még akkor is, ha a' szülés' munkáját a' természet legkivánatosabban végzi is. Kétségkívül a' jelen rendetlenség sem egyéb, minte' megrögzött 's természetté vált rossz szokás' terménye: a' baba t. i. a' természet' teljes munkáját be nem várván, kézzel járult a' dologhoz, az elvételést mesterségesen sietendő még akkor, midőn önvallása szerint anynyira sem tágult a' méhszáj, hogy ujjá elég utat nyert volna, hanem erőszakosan tágitotta ki, mi főnebbi állítása szerint fárasztó és elég hosszadalmas volt, e' kézalkalmazás a' méhszájnak izgást okozott, mi nem kitágulásra, hanem igen természetesen *összehuzódásra* nyujtott alkalmat, mi éppen akkor állottbe legélénkebben, midőn a' mesterségesen kitágított méhszájon a' főnek kell vala keresztül jönni, miről a' baba kétségkívül nem is álmadott, és így az erős összehuzódás a' huzó erőre fejelszakadást következtetett. És ez a' mesterség' kora alkalmazása által teremtett rendetlenség, melly a' természetnek bevárt munkájára bizonyosan nem következik vala. En a' természetet e' rendetlenség után is a' dolog' álladalmából jónak, czélvivőnek, 's saját igényeinek kivételére alkalmasnak itéltem, 's egyenesen rá biztam, hogy e' rendetlenséget elhárítsa, 's a' szülő' állapotját szokott rendszerűségébe igazítsa: jól cselekedtem-e? biztos alapra építettem-e? maga az itt következő eredmény fejtse meg:

A' feszült várakozást a' természet pontosan kielégíté, mert az ajánlott oldalfekvés, lelki nyugalom, okos szerű étrend' szoros megtartása mellett kellő alkalmat

nyervén a' mesterség' kora alkalmazása által megbánott természet a' kipihonásra, és arra, hogy boszúját kilizzadván, tehetségébe magát behelyezze: 18 óra' lefolyása után tünt föl a' várva várt új cselekvősége, mellynek következtében a' szülő csak ugyan a' kereszt-onotrúl kezdő 's a' szülőrészekig terjedő czélszerű fájdalmakat érzett, mellyeknek egyike a' hátramaradt anyagoknak a' méhtől elválását, a' másik pedig, ugyan azoknak minden segély nélküli teljes kihajtását eszközölő úgy, hogy a' szülep az elszakadt fejjel együtt egyenesen a' czombok közt találtatott, és így az egész kétségbe ejtő állapot 18 óra' lefolyása alatt a' szó' teljes értelmében a' legszerencsésebben végét érte a' nélkül, hogy csak egy korty hőpre (thea) is szükség lett volna, azon örökre megjegyzendő tanuságot hagyván részünkre, hogy a' mesterség' kora és szükségtelen alkalmazása kisebb nagyobb mértékben rendetlenséget, kárt, vagy legalább igen aggodalmas órákat szül, és hogy az így okozott rendetlenséget, kárt is csak a' természet tudja legokosabban, legelőbb 's legczélszerűbben helyre pótolni, megigazítani, és innen keletkező bánatos és aggodalmas óráinkat meglepő vigasztalással enyhíteni.

Igen jól tudom, 's tapasztalatim után győződve vagyok, hogy az illy okszerű szülési nézeteknek legelőbb talán elismerése, de jutalma nincsen, minck e' jelen eset is elég tanúja, mert a' magas szülő semmit sem mulatott el, mi parányiságom' ajánlatára szolgálhatott, szépen 's tartózkodás nélkül rajzoló alkalmas voltamat, 's érdemem fölött úgy nyilatkozott, mintha magam volnék csak szülész, ki idő előtt vájkálni, 's a' nőnemi szemérmet keserítő fogásokat használni nem szeretem, 's ezek helyett az állapot' álló lényegének való fölfogásában szorgoskodok: köszönet érte a' legforróbb, elismerés ez igen is, gyakorlati állásunkra fölötte szükséges és üdvhozó, de azon egy forint pengőt vagy is három ezüst huszast, mellyeket ezen eset után

nyertem, még helyben is kielégítő jutalomnak lenni el nem ismerhetem, mert érzem, hogy a' főnebbi elismerés szellemileg adva, a' jutalom' értelmében fölfülmullya a' pénzbeli anyagiságot; ez azonban rám nézve nem nagy lélekzavaró, mert gyógyászati pályámban az anyagi jutalom csak annyira érdekel, mennyire abban életem' föntartásának föltételei gyökerezvék. Elhiszem, hogy ha én is ez esetben tisztemet föltűrődzéssel, nagy és fáradságos munkát hirnöklő készüllettel, könyökigi vájkálással kezdettem volna, 's a' méh' tartalmát mesterségesen elveszem vala, és a' bevégezett munka után izzadtam, ziháltam, 's a' kifáradás' jelentőségében ájudozva egyik székről a' másokra roskadoztam volna, bizonyosan nem három huszást, hanem aranyokat kerestem volna; de minthogy én ezt jelenleg nem tettem, hanem szellemileg intézkedtem a' rendtelenség ellen, szellemileg jutalmaztattam tehát, anyagilag a' bába, ki anyagilag csak ugyan véghetetlenül többet, fárasztóbbat tett; de szülészi módomban e' vastag aránytalanság csorbát nem ejtett, fordulatot nem tett, nem tesz, bár tudományos szolgálatom ezentúl is ezerszer meg ezerszer másnak, ne magamnak teremjen gyümölcsöt, mert az ilyen esetekben az öntudat jutalmaz engem, mit én olly nagyra, kielégítőnek tartok, melyet semmi embertől vehető anyagi jutalom érvényességgel kinem pótolhat, 's az öntudat lesz, mitől tudományos iparom szellemileg ezentúl is szilárdságát veendi, az anyagi jutalom pedig csak annyira fog ezentúl is érdekelni, mennyire állatóságom' föltételei azt nélkülözhetetlenné teszik.

Pap Ignác.

IV. Orvos-sebészség.

1.

Sebészi tapasztalatok.

A) *Hugycsősipoly* (fistula urethralis).

H. Jacob 49 éves, szikár természetű egyén, 35 éves koráig egészséges és erős testalkotmányával bírt, mely idő alatt az élet' mulékony gyönyöreit saját vallomása szerint minden irány szerint a' szó' teljes értelmében tömöttén élvezé. De a' korlátlan élet' e' tulcsapongása bűnhődtelenül elsem is maradt, mert a' milly arányban tulfeszített modort gyakorlott a' határtalan kellemek' özönében, éppen azon mértékben, sőt kétszeresen kellett a' tulságot elnem tűrhető életművezettség' rovására áldoznia. 1826-ban szerelmi gyönyöre után a' hugycsőben párnapi csiklandós előjelek' érzeményi közt hugycsőtakár (Blenorrhoea, Medorrhoea) fejlett ki, mi ellen különféle szereket siker nélkül használván, idülté fajult, 's mint ilyen 1827-kig tartott, ehez izmervedés (anchylosis) csonthasogatással szövetekezett. E' szövевényes baj' orvoslására várasunkban szerte kontárkodó kuruzsolónók közül bizonyos *Lupule* nevű banyát választá, ki őt négy héti kuruzsolás alatt kilencz izben *cinoberrel* megfüstölvén, ez alatt 48 icze buzapálinkát *) kellett a' betegnek meg-

*) Midőn a' kuruzsolónók készített higanykenet-füstre tesszik a' beteget, vagy nyálözön' (salivatio) előidézése végett higanyirrel a' bőr' fölületét bekenik, a' pálinka-italnak elmaradni nem szabad, azért-e, hogy a' beteg

inni, naponta hol egy, hol másfél iczét. E' bánás' hatása alatt a' kórtermény közizzafás' 's nyálözön által ürítetett ki a' testből, mellynek eredménye az idült takár', izmervedés' 's taghasgatás' elmaradása lön, egészségét élvezé 1830-dikig. Most a' fej, has, és lábszárakon bőrkütegek jelentek meg, mellyek kámfor, ólompír (Minium), viasz és faolajból készült ir' alkalmazatára tündek el a' bőr' fölületéről. 1831-ben a' mony' külbőrén varas kütegeket kapott, 's ezek is a' fűnnevezett irrel gyógyítottak meg, 's a' varlepte részeken különös barkás színű sebhelyek maradtak vissza. Egységét most 1834-kig éldele, mellyet ujlag elhállás közbeni hugycsótakár zavara meg, 's orvoslása végett Mehádi-ába ment, ott a' fürdüt használandó. Itt Dr. labdacsokat rendelt neki, fürdű' használata mellett beveendőket, de a' bevétel alatt nyálözön állott elő, 's ez okból a' labdacsok' folytatásával főlhagyott, 's takárjával Aradra viszszatért, hol vasfürdű' használata mellett a' takár megszűnt. 1840-ben a' borék' baloldalón daganat képződött, mellyre sebész lágyító borogatásokat rendelt; de ez neki nem használván, most másodsor a' fűnnevezett kuruzsolónőhöz tartott *cinoberrel* megfűstöltetés végett, midőn ismét 4 icze pálinkát ivott meg 4 hét alatt, 's nyálfolyás állott be. E' hős gyógyymód alatt, a' borékkfekély behegedt. De 1841-ben a' borék' dag-

e' hős gyógyymódot a' pálinkaital által inkább kiállhassa? vagy hogy abból a' gyógyymód alatt a' kuruzsolónőnek is juthasson — ? †) *Értekező.*

†) Igy is ugy is illy nők méltók volnának a' hatóságok' figyelmére, 's ellenük az emberiség' javáért letiltólag intézkedni, de valjuk meg az igazát, ezek szabadabbak kuruzskörökben, mint mi sebészek kivivott jogainkban, mert azokat senki sem bántja, minket pedig az ág is rugdos. *Szerk.*

lepte része ujjal kinyílt, mellyből hügygyal kevert geny-folyadék szivárgott. E' váratlan kórkörmény az egyént ágyba nyomá, kigyógyulása végett fűbőz fához folyamodott, de hasztalanúl, mert a' kór napról napra szövevényesb alakot öltve, csak rosszszabult. Közlő *Munkácsy Miklós* kórházi főorvos ur' fölszólítására lakán meglátogatá, midőn kóra' mibenlétét előterjeszté, megtekintém a' bántalmas részt, 's a' mint a' borék' baloldalára tekinték, rongydarabjait, 's lábravalóját nedvesnek láttam, melly úrróm' idegeit föllizgatván, miokbúl itt első tekintettel hügyisípolyra gondoltam.

Illy előzmények után, előttem lévén a' kórkép, a' beteg' kedvetlen körménye 's az orvoslásnak hosszabb ideigi tarthatása 's a' t. miatt neki a' megye' központi kórházabai menetelt tanácsoltam, mit bár vonakodva, de Augustus' 11-kén 1841-ben még is teljesített.

Itt öt szorosb vizgálat alá vettem. Előlegesen is annak kitapinthatása végett: vajjon mellyik neme légyen jelen a' hügyisípolynak, a' vizelletet (ha lehet) reggeli látogatásig magánál tartani meghagyám. Másnapi látogatáskor a' föntartott vizellet elbocsátatott, 's ekkor kitünt, hogy a' hügy részint a' hügycső'nyilásán, részint a' borékon a' sipmeneteken szűröng, 's a' betegtől azon körményről is értesítettem, hogy a' hügy csak vizeléskor szivárog. E' körmények tehát nyilván a' *hügycsősípoly*' jelenlétére mutattak. Most kutasz' segedelmével a' sipmenetek' ágazatának fürkészetéhez fogtam. A' hügycsősípolynak három: egy a' bal ozomb' belszínen a' lágyékhajlatban; egy más a' borék' baloldalán; és harmadik — külső — nyílása a' borék' fölső részén tapasztaltatott; e' három ágozatú vezetékek egy eredeti belső nyílással a' hügycsőbe nyíltak. A' borék' egyébként kiterjedt, duzzadt lévén, benne a' herék rendesen alkotvák.

A' kórkép' lényegesb kipuhatolása végett a' vizel-

letet *hugycsap* (catheter) által szándékoztam a' hólyagból kiűriteni, még pedig három okból: hogy a' hugycső' alkotási állapotját; a' hugycsap' alkalmazatának lehetőségét; és hogy az alkalmazandó hugycsapnak belétekor a' hugynak miképpi kifolyását megtudhassam. Azonban ebbeli szándékomat elnem érhettem, mert a' hugycsőbeni szorulatok, fekélyedések, melyeket a' hugycsapon látszott genyedék hiven mutatott, és a' betegnek alkalmazás alatti fölöttébbi fájdalma ügyekezetemnek gátot vetett.

Gyógybánás. A' hugycsősipoly' gyógyítását jelen esetben a' rugalmas hugycsapnak hólyagbai bevittele, 's a' hugynak e' művészeti utoni kiűritése által elmékedtem elérhetni; mert a' hugy' kiűritésének mindig a' rugalmas hugycsapon át történtével az érzékeny sipmenetek a' hugyszűrőnködése és csipőssége által többé nem izgattatván, más részről a' sipmenetek' külső szűk nyílását kitégítani, egygyé alakítani, 's a' képzendő sebet a' sebtan' szabályai szerint gyógyítani vala előkéllett szándékom. De mivel az első fölöttél t. i. a' hugycsap' alkalmazása a' főnérintett okokból semmikép' megneha eshetvén, azért gyógytervem' e' részlete meghiusult. Gyógytervem' kivitelét tehát a' sipmenetek' kitégítésével, ezeknek egygyé képzésével, rendes kötözés, szoros étrend, kevés folyó részek' fölvetélével gondoltam elérhetni, melly utósó észme szerint a' hugyrendszerben kevesebb vizelettel választatván el, 's hogy e' kevesebb is megne csipősödjék, annak gyakrabban kiűritését vélém jónak, mi által a' sipfekélyeknek vizelet általi kevésbé izgattatását gondoltam sikerülni.

Gyógytervem' illy eszképtől vezéreltetve, a' dolog' gyakorlati oldalához fogtam. A' sipvezetékeket párnáig nyomszivacsosál tágitám, ezután a' borék' baloldalán lévő sipoly' nyílásán barázdás kutaszt vívék be, 's az e' fölötti lágy részeket fölmetszettem. A' bal czomb' belszinén lévő sipoly' künyilamán a' baráz-

dás kutaszszal szinte behatolván, mely az imént kinyitott sipolyon áthatott, 's a' kutasz fölötti részeket fölnyitottam, szintúgy a' borék' felső részén lévő sipolyt is. A' műtészet utáni csekély vérzést hideg víz állította meg. E' műtészet (operatio) által a' sipvezetékek egy tárt sebbé alakulván, minek eredménye az lön, hogy a' hugy csak egy uton folyt csekély menyuyiségben. A' tárt seb tetemesen genyedett, mellé lázmozgalom, csorvás állapot, köz gyöngeség szegődött: ez okbul az első utak' állapotjára, és az erók' föntartására figyelmet fordíték. A' seb a' fájdalom' enyhítése végett előbb faolajjal, később *unquentum nutritummal* kötöztetett, mire naponta mindinkább összehúzódott, 's anynyira lön üdvös eredménye a' sebészi művészségnek, hogy a' hugy, melly eddig három uton szivárgott, most csekély nyíláson csak a' czomhajlat' belsején szűröng. A' kórintézettől October' 10-kén 1841-ben bucsut vön a' beteg, jelenleg ép, Junius' 20-kán, midőn e' sorokat írnám, az egyén visszamaradt csekély haja mellett foglalatosságát hátran teljesítheti, megerősödött, 's az egész alkotmányában meghizott*).

B) *B é k u d a g.*

J. Éva 30 éves nőszemélynek négy hét alatt békadagja anynyira kifejlett, hogy a' szájuért betöltvén, a' beszédet 's az eledel' fölvételeit akadályozá, egyébként

*) E' szerint két esetenél tapasztaltam, hogy a' hol a' rugalmas hugycsap nem alkalmazható, ott a' hugyisipoly' gyökeres gyógyítása sem eszközölhető, és hogy a' sipvezetékek' fölnyitása a' javulást szemebetünőleg elősegíti, mit a' jelen eset is valósít, mert a' fölnyitások előtt az aszláz', testszeres gyöngeség', étvágytalanság' 's a' t. tünetenyei kétségé tévék az életet, 's mind ez, a' műtészet utáni néhány napra a' geny' szabad kiürülhetése, a' seb'rendes tisztogatása mellett jobbra fordult, az élet pedig megtartatott.

Közöl.

egésséges vala. A' dagot hullámozó 's főleg a' hullámozás' helyéni átlátszó kékes színű sajátságából, melyet mindig mivoltos körjelnek tarthatni, könnyen meg lehetett ismerni. A' gyógyítás művészet által ment végbe, mi a' dagnak egész hosszabani fölnyításából 's a' sebajk' egy kis részének Cooper - ollóvali elmetéséséből állott. A' dag fölnyitatván, belőle igen nyúlós, tojásfehérnemű, sűrű folyadék ürült ki, melly rendetlenül öszszegyülemedett nyál a' Warthon' vezetéke' nyítását bezárván, elég ok volt a' dag' kifejlésére. A' sebajk-boli szilakmetésés a' békadag' ismétülését távolította el; a' vérzést hideg víz szünteté meg. A' sebajkak előbb hideg víz, később szikfűforrázat' szájvizüli használata mellett behegedtek, és így az egyén békadagjától megszabadult. Ez egyszerű módóm a' békadag' műtészetében, mit két esetben kivánt eredményayel vittem végbe.

C) *Sipcsont' és szárkapocs' taplós csontszúja.*

M. P. 46 éves, földész, jobb sipcsontja közepén gyermekkorában eltörött, melly egybeforrott ugyan, de azt későbbi éveiben mindig fájlatá, 's 40 éves korában éppen a' tört helyen fekély támadott. Ezt majd orvosok, majd kuruzsolónók által ápolgatá; de haszontalanúl, baja mindinkább rosszabult elanynyira, hogy 5 év' folyama alatt nyomor és kinnapoknál egyebet nem élvezhete, 's miután már mindenből kifogyott. Majus' 24-én az aradi kórintézetbei fölvetelért esengett. Itt a' helybeli bántalmat szorosb vizgálat alá vettük, tapasztalván, hogy a' sipcsont' és szárkapocs' közepén a' csontszú olly pusztítást tett, hogy általa a' csontok' műszeres öszszefüggése egészen lerontatott úgy, hogy az alszár' csekély mozgó tehetségét a' sipcsonthoz tapadó kiaszott gyöngöe izmok alig viheték végbe. Az alszár' csontszuvas fölületén pedig taplós, husos kinyövés bujálkodott, mellyből bűzös, hig, sárga 's feketés ev szivár-

gott, 's a' sipsontból szuvas darabkák váltak el: ezek mellett asztláz, iszonyú éji fájdalmak, nyugtalanság, erő- és álmohiány.

Már előre gyanítánk, hogy itt a' kül és belsek' bár milly észszerű választása és használata mellett is keveset várhatunk, megtettünk még is mindent, mit a' javallat után teendőnek találtunk; de csak ugyan előleges sejtelmünk szerint siker nélkül működöttünk egész Junius' 8-kig, itt betegünk a' fájdalom' szorongató kinjaitól türelmét veszítve, bár nehezen, de bátor lélekkel tagja' csonkítására magát elhatározá, mellynek végre hajtását a' beteg' bátor eltökélése némüleg kedvezővé tett. A' műtészetet, az alszárnak egész hosszszában elfajulása, és a' dolog' biztos kimenetele végett, a' czombon választottuk megtenni.

Junius' 9-kén miután a' műtészethez szükséges eleve elkészítettek; az egyénnek alkalmas fekhelyet adánk; az érnymasz' alkalmazásával a' szárüteret lenyománk, a' segédek helyeiket elfoglalák, a' czombcsonkítást a' térd-főlött körmettségessel megtettem. A' műtészet alatt semmi, utánna ájuláson kívül egyéb tünetny nem állott be, melly ébresztő szerekkel üzetett el. Egyedül a' szárüteret kellett lekötöni, más edényből vérzés nem történt. A' sebkötés kellőa végbevitetett, a' műtőnczöt *) ágyba helyeztük, kül- és belsekép' szoros lobellenes gyógmódot tartottunk, még a' genyedés' folyama benem állott **), mi a' negyedik napon történt, ekkor

*) Barátunk' engedelmével *mütött* (operatus) helyett iratában is *mütőnczöt* írunk, 's használjuk közösen, mig jobbat kapunk, 's ez szerint mondgyuk: *mütészet* (operatio), *mütész* (operator), *mütőncz* az, a' ki operáltatt. Szerk.

**) Mütészet után a' csonkított tagot kőrbonzolat alá vetjük, a' sipsontba és szárcapocba bemetszéseket tevénk,

a' sebet fölnyitánk, 's a' megtakarítás után ujlag rendszeresen bekötöttük. A' műtészet' 16-dik napján a' seb' tisztasága, a' hussarjak' növése 's a' fölbőr' előre huzódása mellett helybeli görcsök, rángások állottak be, mellyek az egyént éjjel nappal nyugtalanították. E' fenyegető kórjel' legyőzésére, minthogy az tisztán ideges jellemű göresnek nemében tünt föl, belsőleg három napig egyegy szemer *mákonyt* 6 részre naponta, külsőleg meleg borogatásokat rendelék, mellyekre csekély enyhülés következett. A' negyedik napon a' mákonyt két szemerig fölemeltem, *mondolafejelt*ben bevendőt, óránként két kanállal, melly adag' elköltésével a' görcsök megszűntek, 's a' műtőncz nyugalomba jött. A' seb naponkénti kétszer kötözés mellett mindig tisztán maradt, a' karély előre huzódott, a' csontvég husszömölcsökkel eltakartatott, semmi kórtünet többé meg nem jelent, az egyén jó étvágy mellett testében meghizott, 's Augustus' 30-kán reményvesztett családjának rég óhajtott örömére, bár esonkán, de még is tökéletes egészséggel hagyá el a' kórintézetet, 's most földészeti munkabérét mesterséges lábbali járhatása mellett keresi.

D) *A' fekély' egyszerű 's sikeres gyógy módja.*

Alig van meggyénkben az adózó nép' nyaválai közül olly számosan előforduló kórfaj a' sebészgyakorlatban, mint a' fekély (ulcus), melly az emberi test' minden részét 's föltünőleg az alsó végeket lepi meg. Igazollya ez észrevételemet szegényebb rendű embertársaim közti magán gyakorlatomon kívül az Aradmegyei kórintézetet, hol a' helybeli bajokkal, főleg fekélyekkel küzdő egyé-

's tapasztaltuk, a' csontok' porhanyós, szuvas ellágyulását, egyszersmind a' csont' életműves összszefüggési megszakadását.

Közlö.

nek' száma legszembetűnőbb. Ha az alsóbb rendű néposztály' helyzetét, életmódját, izasztó foglalkozásait, 's gyakran még gyógysegélybeni foglalkozását is fontolóra vesszük, e' kórfaj' szaporaságának okát valóban könnyen föltalálhatjuk. A' dolog' illy álladalmában, vétem, a' gyakorlati sebészetnek volna jogos föladata azon törekedni, hogy ha bár e' külkorzat' terjengő uradalmának gátot vetni nincs is hatalmában, legalább annak egyszerűbb, biztosb és kevés költségbe kerülő gyógymódját megközelítse. Számosak a' gyógyszerek, melyek a' különnemű fekélyek' gyógyítására javalvák; de ezekkel valóban ritkán, 's akkor is huzamos idő alatt érhetni célt, 's e' mellett még nagy költséggel járók is.

A' lábfekély' orvoslására *Dr. Boyer* ajánl egy gyógymódot, melyet magam is több lábfekelynél megki-értettem. Noha e' gyógymód minden testi mozgást megenged, azt a' beteg' nyugalma mellett némelly esetben jó sikerrel használtam, voltak azonban egyének, kik a' *mézigás ólomtapaszszal* bevont csikok' körös szorítását egy két napnál tovább a' fájdalom miatt kinem állhatták, ennél fogva annak további használatával fölkellert hagynom. Hol a' gyógyulás sikerült, az huzamos időre következett, 's ha a' kötözés naponta kétszer megnem újítatott, más napra a' fekélyes részben az elválasztás anynyira megszaporodott, hogy a' szenvedő annak izgalmától a' fájdalmat kinem állhatván, a' kötözést megkellert újítani, és így nem hogy hetenként egyszer vagy kétszer történt a' fekély' illyszerű kötözése, mint ott javalva van, hanem naponként kétszeri kötözés mellett értem célt. És ez észrevételem a' *Boyerfele* lábfekély-gyógymód fölött. — Sebészi gyakorlatomban elég téres mezóm nyilt a' fekély' minden nemeknek orvoslásával megküzdzeni, 's minden férfiasb ügyekezetem mellett is jöttem olly kellemetlen állásba, hogy fekélyes betegeimen nem mindig segítheték, az illy körülmények bánatos érzést okoztak ugyan, de nem

elcsüggedést, mert iparom tovább is oda pontosult, hogy a' fekély, e' nyakas ellenem ellen biztosb fegyvert szerezhessenek: kísérleteket tettem e' végből, mellyeknek folyamában csak ugyan üdvös eredményre jutottam is, mit hogy ügyfeleimnek átadhassam, e' lappokban kívánom közre bocsátani.

A' gyögmód, mellyel minden nemű fekély' orvoslásában élek: *irból*, mellyel a' fekély kötöztetik, és a' *bekötés kori bánásmódból* áll. Az ir áll: *ólompir* (Minium), *forrasztókő* (lapis Calaminaris); *ólomkohány* (Lithargyrum) és *sótalan irósvajból*, mellyeket a' tisztább fekélyeknél így szoktam rendelni:

Rp. Pulveris Minii

— lapidis Calaminaris

— Lithargyri ana drachmam unam

Butyri recentis unciam unam

Mf. unquentum et da in fictile.

S. A' fekélyt kötözni.

Az ir, a' mint a' fekély tiszta vagy tisztátalan vagy fenés, a' körülményekhez képest gyöngébben vagy erősebben lesz készitendő. A' tisztátalan, fenés, nyílt rákfekélyek', 's a' vadhusfélék' orvoslására ezen irt kettős adagban szoktam használni. Különös jelleme a' fenés, rákos indulatú fekélyeknél, hogy a' vele bekent Tépet a' kötözés' levételekor fekete, fenés részekkel van behuzva, mellyek ha részenkint hullanak el, önként értetődik, hogy azokat a' sebészi műbánás mozgássa elő.

A' *bekötés kori bánásmód* pedig ez: az ir tépetre kenetik, 's a' fekélyre alkalmaztatik, azután vászonszelettel, vagy rongydarabbal helyben tartatik. A' kötözés a' szükséghez képest, ha a' fekély tiszta, kétszer, ha tisztátalan vagy fenés; háromszor is megújítatik naponta. Bekötéskor a' fekélyhez semmi nedves dolognak érülni nem szabad, e' végből a' nedves fűcskendések itt egészen elmaradnak, ezek helyett a' kü-

tőzés' megújításakor a' fekély mindig gyöngye, tiszta rongydarabbal, vagy még jobb pamuttal, mely a' tisztátalanságot magába szíja, az elváladéktól jól kitörültessek, mit a' beteg maga végbe vihet. A' kötözés alatt, ha egyébként más kórkörülmény a' beteget ágyban maradni nem kényszeríti, fön is járhat. Ezen ir- és bánásmóddal számtalan idült lábszár, makacs, kérges lábujközti fenés fekélyeket a' test' akármely részén előfordultakat, a' fekély' természete, kiterjedési fokozata, 's szövvényéhez képest hosszabb vagy rövidebb idő alatt meggyógyítottam. Ott hol a' fekélylyel öblösség, csontszenv van egybe kapcsolva, még ezek el nem igazíthatnak, a' fekély' gyógyulási hegedését e' gyógymódtul várni nem lehet. Ha végefelé a' fekély' begyógyulását siettetni akarjuk, *fórrasztókő* és *myrrhaporral* (pulvis Myrrhæ) kell behinteni, mellyeket következőleg rendelék:

Rp. Pulveris lapidis Calaminaris

— Myrrhæ ana *drachmam unam*

Md. in scatulam. S. *Behintésére a' fekélynek.*

Ha a' gyógyulás mellett a' fekélyben taplós tulajdonság állana elő, pokolkövel tapintassék meg, 's az irrelly gyógymód tovább folytattassék. Ha a' fekélyt okviszonyban álló kórszenv (diathesis) tartja fön, magától értetődik, hogy ennek természetéhez képest célszerű belgyógymódot is kell használni.

A' haszont, mellyet a' gyógymód után nyerek, következő: a) Az ir az orvoslás alatt meg nem változik. b) A' beteg a' kötözés alatt igen csekély, de többnyire éppen semmi fájdalmat nem szenved, sőt gyakran a' kötözés előtti fájdalom már az első bekötés alatt megszűnik. c) A' beteg körüli tisztaság e' gyógymód által legkönnyebben föntarthatik. d) A' munkaszaporító 's idővesztő föcskendezések, mosogatások, mellyek izgatással a' betegnek fájdalmat szülnek, e' gyógymódnak nem baráti. e) A' gyógyszerek olcsók, 's az ir

a' szegényebbeknél hon is megkészíthető f) A' beteg e' gyógy mód alatt fönjárhat, 's végre; g) hogy e' gyógy mód mindennemű fekélyes esetben, bár hol legyen az a' test' fölületén, alkalmazható, 's gyakran hamari gyógyulást idéz elő. — Számos egyének mind magán, mind kórintézeti sebészi gyakorlatomban e' gyógy mód-nak köszönhetik fekélyeiktől megszabadulásukat, más gyógy módot a' fekélyek ellen kórintézetünkben nem ismerünk, melly többnyire a' gyógyulást tökéletesen bevégzi. E' lapok' szük köre nem engedi, hogy jelenleg egyes adatok' közlésével álljak elő, azonban lesz idő, midőn *fontosabb* fekélyeseteket, egyedül e' gyógy móddal gyógyultakat kiemelni elnem mulasztom. Addig is ügyfeleim' figyelmébe ajánlom, kérvén, hogy kísérlet alá venni, 's a' nyerendő eredményt Almanachunk által közleni elne mulasztászák *).

Egyéni nézetem szerint e' gyógy mód' jótékony műveletét az egyes alkrészekből így magyarázom: Az *ólomkohány* (Litarg.) olly szer, melly a' fekélyben tannyázó idült, 's a' fenés fekély' lobbórvonalát elszéleszti, 's a' fenének határt ejt 's a' rohadásnak ellent áll. Valóban czélszerűen használá tehát *Steinbacher* sebész a' pokolvár', mint a' fene' egy gonosz neme ellen a' lithargyrumot, melly pokolvár elleni gyógy módjában **). mind a' lob, mind a' fene ellen a' fő szerepet játszá. A' *fórrasztókó* (lapis Calam.) a' horgany' (Zincum) készítménye lévén, szárító, idegeket tompító, 's így fájdalomcsillapító, egyszersmind maró, következőleg fekélytisztító művelettel bír. Ugy az *ólompír* (Minium), melly *ólom* és nagyobb mennyiségű *élenyből* (oxigen)

*) Ehez kapcsollyuk szerény kérésünket miis. Szerk.
 **) Lásd: Dr. *Topperczér Tamás*' a' magyarországi pokolvár-gyógy módjának *Steinbacher*' toldalékját 98 lap. Közlő.

állván, nagyobb maró erején kívül, minthogy sok élelyből áll, vegytanilag (chemice) bizonyos változást idéz elő a' fekélyben, mi ennek tisztulását, következőleg gyógyulását okozza.

E) *A' buja függöly' helybeli sikeres gyógymódja.*

A' makk, makktyú, borék, segg, szeméremajkakon, a' czomb' belszinén 's a' t. tanyázó 's különbféle alak 's kiterjedésben előforduló függölyök' (condyloma) orvoslására a' mindjárt adandó bánásmódot sebészi gyakorlatomban foganatosnak tapasztaltam. A' függöly pokolkóvel megtapintatik, azután *borókalevél' porával* (pulvis frondum *Sabinae*) behintetik 's tépettel a' függöly betakartatik. A' behintés reggel és estel ismételtetik a' pokolkóveli megtapintás nélkül mind addig, míg a' függölyök el nem száradnak 's maguktól lenem mállanak. A' fölötte nagy függölyök ellen véres műtéssel szegülőök; de a' kisebbeknél a' *borókalevél'* pora iparomat még eddig mindig boldogítja *).

F) *Véres köppöly' alkalmazata.*

A' véres köppölyt, mint helybelikép' vért elvonó módot, igen jótékony hatásunak tapasztaltam a' fej', hát', tompor' mély fájdalmainak elhárítására, úgy szintén idült csúz és köszvényes jellemű taghasogatásokban sikerrel használtam, mellyet kórintézetünkben is gyakran megkísértettünk illy bélyegű fájdalmakban. A' véres köppöly' alkalmazatát a' sebészi műtan' szabályai szerint

*) Pesti gyakornokságunkban a' mienket is. A' pesti Róchus kórházban is e' gyógymód gyakorlati szönyegen van, 's jó hatást [gyakorol. (Ott, hol a' függölyök nagy számmal 's sűrűen tanyáznak', tiszta *aqua phagadaenicába* mártatik ruhanemű, 's az egész függölylepte tér azzal betakartatik, ez a' függölyöket valóban csak úgy söpri.

Szerk.

viszem ugyan végbe, (Lásd *Dr. Réczey Imre* sebészi műtan 67. 68. lap.) csak azon különbséggel, hogy a köppölyüvegbeni lég' megritkítását nem a' mécs' lángjához tartással eszközölöm, mint ott mondatik, mialatt a' köppölyüveg' széle megeshető hevesedése által föl-rakáskor fájdalmat okoz a' bőrön, hanem egy csipet pamutot veszek, ezt kevésbé *borszeszbe* (spiritus rectificatus) mártom, mellyet az égő gyer'ya' lángjánál föllobbantván, azt hirtelen a' köppölyüveg' fenekére vetem, midőn is abban a' lég meggyérülván, azonnal a' kitűzött helyre illesztem. Ennek haszna az, hogy fájdalmat a' bőrön semmi esetre sem okoz, és hamarabb 's ügyesebben föl-rakhatni a' köppölyüvegeket.

Szathmáry István.

Aradmegye' középponti és kórházi sebésze.

2.

G e l i s z t a k ó r.

T. T. négy éves leány, hosszszú sinlódése és végre súlyos betegeskedése után gyógygondom alá adatott. Első megjelenésem' alkalmával irtóztató görcsostrom között találtam ágyában: szemeit elforgatva kancsalúl egy pontra függeszté; ujjait markába szorítva, kezét ökölbe idomította, 's vele idestova rendkívül hadarászott; lábaival rugdalt, ágyában szinte arasztnyira fölvetetett, fogait csikorgatta, nyelvét harapdálta, ábrázatja ólomszinü halavány; hasa rendkívül puffadt, egész teste forró, érverése alig kivehető, parányi. Ily ostrom naponta kétszer, háromszor sőt négyszer is beállott, tartása 15 percznél alig volt hosszszabb.

Az ostrom' megszűntével más tünetények állottak elő, u. m. álomkór, álomból gyakori fölriadás, enyhe izzadás, órrvakarás, szuszogás, szapora légvét, hasfájás, nagy forróság, repedésigi puffadt has, 's a' köldök' táján oly érzetkülölés, mintha a' hason nyugvó tenyeret a' hasürből ujjak bökötték volna (gelisztaböködés), állandó szótalanság; szájcserapedzés, makacs (5 napi) székrekedés: öszszevéve e' kórjeleket, az egyén' szenvedését gelisztáktól származottnak határozván, 's a' kórt *gelisztukórnak* (*morbus verminosus*) neveztem.

Tekintvén az 5 napig tartó székszorulást, haspuffadást, gyógyműködésemmel mindenek előtt oda törekedtem, hogy a' szorulástól sok főnálló kórjelek függenek, 's a' kórkép' szigorúságára nagy befolyással van, innen székeltető szert nyujték, olyat, melly a' célra erősebb inger nélkül működik, 's a' has'fájdalmain is egyszersmind csillapítja, ide illőnek ítéltém az olajos fejetet, mellyet következőleg rendeltem:

Rp. Olei Ricini recentis *unciám semis*
 Sacchari albi *drachmas tres*
 Pulveris gummi arabici *drachmam semis*
 Aquae communis *unciás quinque*

Md. S. Óránként egy evő kanállal, még
székelés nem következik.

Reggel kezdé betegem e' szert venni, 's hasrágása már délfelé enyhült, délután 2 órakor székelés is, 's az egész kórostrom tetemessen szelidült, javulása szembetünő, álma csendes. Megszűntével a' hasrágásnak, alábbhagyásával a' lázas mozgalmaknak, félbenhagyásával az ideges ostromnak, székeltetővel geliszta ellenes szert rendeltem következőleg:

Rp. Foliorum Sennae

Florum Chamomillae vulgaris
Radicis Valerianae sylvestris
Seminum Cinnae ana drachmas duas,
 infunde s. q. aquae communis fervidae, et
 stent in digestionem calida per $\frac{1}{4}$ hor.
Colaturae unciarum trium

adde :

Extracti Cinnae aetheri*) sufficienti quan-
titate aetheris sulfurici soluti grana sex
Syrupi Mannati unciam unam

Mdu. S. Minden második órában egy kávés ka-
nállal beveendő.

Miután ennek már felét elköltötte, 's a' has puffadni kezdett a' nélkül, hogy székelés következett volna : sós olajos nyitlát rendeltem, mire bő székelés következett 6 gömbölyű gelisztával. A' rendelményt még kétszer véve, 28 gömbölyű gelisztától szabadult meg. Erre a' gelisztaürület megszűnt ugyan, de részint a' geliszta-kórszuny, részint a' naponként mutatkozó láz gyógy-működésemet tovább folytatni javallák, vasat kinadékkal használtam itt, illy alakban :

Rp. Sulfuris Chinini

Ferri sulfurici

Pulveris seminum Santonici

ana grana tria

Extracti Valerianae sylvestris q. s. ut f.

massa pilularis, e qua formentur pilulae

Nr. novem, conspergantur pulv r. Li-

quiritiae, d. in scatulam.

S. Szemenként egy nap elköltendő.

*) Beh kár, hogy szerfölötti drágasága miatt nem mindenütt alkalmazható. Egy drachma 1 forint pengő. Szerk.

Miután vele 3 napig folyvást élt, halálos bajától megszabadult. A' hátramaradt gyöngöség, és egy kis haspuffadás ellen *ürömbül, széna polyvából* kevés borral kevert fürdüt ajánlottam, mellyet 7 napig használt a' legkívánatosb sikerrel.

Iffj. Tersánczky József.

3.

V á l t ó l á z.

1840 és 41-ik évben Erdélyben a' 17-ik oláh-határ ezrednél szolgáltam. E' magas és az éjszakai részről egészen havasok által környezett tartományban a' váltó láz olly erősen úralkodott, hogy ellehet mondani, az O-Rodnavidéki népességnek $\frac{1}{5}$ része váltó lázban szenvedett, 's olly makacs természettel, hogy a' *kénsavas kinadéknak* (sulfas chininae) legmérészebb adagai is alig valának képesek egy két ostromot letorlani, bár e' különben igen derék szert több ízben ugyan e' célra gyakorta sikeresnek tapasztalt más szerekek is összekötöttem, minden eredmény nélkül. Történt azonban, hogy a' folytonos szükség a' kénsavas kinadékomat végkép' elfogyasztá, (mert gyógyszerere minden itt gyakorló orvosnak magának van az ezredi gyógyszerhárból) és lázasim még mindig ugyan azon számmal voltak, sőt naponként jöttek segílyt keresendők, kiknek szert adni tartoztam, így kénytelen valék ahoz folyamodni, a' mim volt, 's mit abból czélszerűnek gondolhaték, így lön, hogy egy betegemnek *két nehezék gyökönkéből* (radicis Valerianae sylvestris ex drachmis duabus) 6 obon szüredékre forrázatot készítettem, mellyhez 6 szemer kénsavas kinadékot egy nehezék *égényben* (aether sulfuricus) fölolvasztva adtam, (ez adagnak fele is elég

lehet), mellyből a' beteg az ostromtól szabad időben másod óránként egyegy evő kanállal vett, mert a' láz negyed napos volt, 's erre a' beteg örömmel jelenté, hogy semmi baja sincs. Ugyan e' szert hasonló alakban százakon megkísértém, 's minden egyénnél, a' legjobb sikerűnek tapasztaltam, úgy még is, ha a' láz tiszta volt, csorvás szövetekezés' esetében hántatót bocsáték előre. 1842-ik évi Junius, Julius és Augustus hónapokban szinte ezen szerrel vitézkedtem Ugocsa megyében, hol a' főnebbi menyayiségnek csak feléből 3 kávéskanálnyi már untig elég volt, hogy 9—10 éves lázas gyermek gyökeresen meggyógyuljon, mit e'nemes megye' tisztviselőji tanusíthatnak. Zemplén megyében négy egész hónapig ugyan ezt hasonló sikerrel használtam, valamint a' gondviselésem alá bizott katonai ezrednél is a' nélkül, hogy az adagot csak egyszer is kellett volna ismételni, vagy a' láz csak egyszer is visszatért volna. De Május és Junius hónapokban a' cs. k. pattantyús ezred' kórházában Pesten, az úgy nevezett Károlykaszárnyában cs. k. stablfőorvos; Eble úr is a' szert kísérlet alá vevé, és szinte sikerrel, illy szabályos alakban:

Rp. Radicis Valerianae sylvestris drachmas duas
 inf. suff. q. aquae fervidae per $\frac{1}{4}$ h.
 Colat. unc. quatuor — sex

adde:

Chininae sulfuricae in spiritus aetheris sulfurici drachma una vel drachma una et semis solutae grana quatuor v. sex.

Mdu. S. Óránként vagy minden másod-órában egy kanállal.

azaz: ha a' láz 3-d vagy 4-d napos, akkor minden 2-dik órában, ha pedig mindennapos, akkor óránként, 's szükség, hogy az adagnak $\frac{3}{4}$ részét bevegye. Ha

pedig a' láz igen makacs és régi 4-d napos volna, akkor 8 szemer k ens. kinad ekot két nehezék spir. aceth. kell f ololvasztani *).

Antalfy Alajos.
Tábori orvos.

-
- *) Rem elly uk, hogy ügyfeleink' figyelmét e' szép hiteles gyógymód kinem ker ulendi, ast is, hogy az eredményt velünk tudatni elnem mulasztják, hogy igy további tisztunket e' gyógymód fölött miis teljesithess uk, mire igen k otelesztet nk már csak ama szép haszon miatt is, melly a' nagy úrrá kina után ajánlkozik. Szerk.

V. Törvénszékiség.

Viszonlagos tehetetlenség az elhállásra, mint házasságoldó ok.

(Impotentia relativa ad coitum).

Egy fiatal, meghatározva egy éves házaspár 1838-ik évi Junius' havában megkeresett engem, a' nő magát vádolván, hogy nő nem lehet, a' férj pedig, hogy neje hibás, vizsgálnám meg, miben van a' dolog, mert éve már, hogy férj, de nejevel annak módja szerint még egyszer sem közösülhetett. Az azonnal fölfogott vizsgálatból igen világosan kisült, hogy a' nőnek éppen a' közösülési uton egy tetemes éktelenségi hibája van, melly őt legalább a' részletes női hivatásra valóban tehetlenné teszi. E' testi hibát én olly világosnak 's félre ismerhetlennek találtam, hogy szinte eléglém a' házaspárt minden hivatalos íromány nélkül a' V. szentszékhez küldeni, tudván, hogy a' szentszéknek van rendes orvosa, kihez ugy is a' nő vizsgálat végett utasítani fog. Ugy lön minden, csak hogy az eredmény egészen más-kép' ütött ki, mint én azt előre kiszámítottam, mert a' szentszék' orvosa az igen fölületes vizsgálatát szerfö-lötti sebességgel bezárván, 's a' nyomorú nőt lehuro-gatta, és az erkölcstelenség' ismert czimeivel tetétől talpig fölruházva, magától teljes ingerültséggel ugy bocsátá-el, hogy a' panaszlott helyen az ökle is elfér, a' ki pedig ide küldötte — 's a' t. 's a' t. — A' nő kísirt

szemekkel tért haza 's hozzám vissza, híven előadván, mi vele történt. A' dolog, megvallom, rám nézve is nem mindennapi hatású volt, mert az elbeszélt történet után az a' játszi lehetetlenség ötle eszembe, vajjon a' négy mértföldnyi gyalogolás nem tett-e a' nő' éktelenségében valami csudálatos fordulatot: ez okozta, hogy a' nőt rögtön újra megvizgáltam, de mindent megesküdt azonságban találtam ugyan, még is most az nyugtalanítá, hogy a' dolog' állásának igazságát talán tévedve vettem föl, és ez anynyira érdekelt, hogy saját nézeteimmel nem elégedvén meg, több nálamnál minden esetre tapasztaltabb orvosokkal közlém a' dolgot, de egyre sem akadtam, ki nézetemet tévedésnek állította volna. Most a' dolog éppen legjobban érdekelt, mert egy pillanattig sem feledhetém, hogy az én böcsületem a' V. szentszék előtt nem a' legjobb hitelben állhat: helyre kell ezt haladék nélkül állítanom, minek egyébként is fölötte kedveztek a' házaspár' sürgető nyugtalankodásai, mellyek mindennaposak voltak.

Midőn arról elmélkedném, mikép' lehetne böcsületem' megejtett hitelét legbiztosabban visszazszerzeni, eszombe jutott egynehány év előtt Lakom előtt látott katonai esemény, mi szerint a' megérkező katonák közül, mintegy 10—12, maguk közt özszevesztek, a' melegebb jelenetet hirnöklő lárma közöttük oly nagy lön, hogy az éppen ott lakó tiszt is meghalván, csak egyszerű polgári öltözetben kiszaladt, a' háborgást leesendesítendő; de jelenléte a' háborgók közt legkisebb figyelmet sem gerjesztett, sőt körülvértetvén, az ingerültség' szavaiban is szinte részesült; a' tiszt talán magára nézve is a' dolognak semmi jó kimenetelét nem látván, a' körből kitör, szobájába szalad, 's nyíl sebességgel teljes katonai öltözetben jelenik meg: *richt eueh*-ot kiált, mire a' háborgók közt halotti esend áll be, 's a' parancsszó egy pillanat alatt katonai fességsébe teszi az egészét, mintha mozdulatlan kővonallá

alakult volna, és erre megújulás nélkül a forrongásnak egészen vége lön. — Eszembe jutott, mondom, e' katonai esemény, melly a' hivatalos és nem hivatalos tekintély közötti különbséget legszebben kitünteté: eltökélém e' szerint magamat, hogy én is hivatalos fegyveremhez nyulva, olly tisztii öltönyben állok ki a' vivas' megszalasztott térére ujra, melly tekintetet gerjeszsen erántam: erre nézve egy *láttelelet* (visum repertum) készíték, egy őszinte valót, tudományosan értelmeset, mellyel a' nyugtalankodó házaspárt megunt hosszú utaikon ujra a' szentszék elé utasítottam, anynyival is inkább most a' legnagyobb reménnyel, mint hogy egy könyörgő levélnek is voltak ők birtokában, mellyet keresztül futván, olly pontokat olvastam abban, mellyek az egyházi elvek szerint is az elválasztási ügyben befolyást gyakorolnak. *Látteletem' szerkezete* következő:

L á t t e l e t .

Folyó 1838-ik évi September' 10-én Á. A. takácsmester másod-izben jött hozzám azon kérelemmel, hogy törvényes nejét H. J-t, vizsgálám meg azért, hogy világosságra jöjjön: *mi légyen annak oka, hogy többszöri próbálgatás mellett is házasságának lefolyt egész éve alatt nejével egyszer sem közösülhetett.* Erre én Á. nejét windjárt a' fölszólítás' napján vizgálat alá vévén, 's nemző részein ezeket találtam: A' *gát* (perinaeum) a' mellett, hogy rövidebb alkotású, a' tapintatra még kemény és fájdalmas is, Azok, mellyek a' nőnemi szemérem' (pudendum muliebre) kül akrészeit teszik, bajtalanok, a' *szűzör* (hymen) jelen van ugyan, de rajta ama nyílás, mellyet a' természet szüz állapotban a' tisztulási anyag' kibocsátására hagyott, nagyobb, terjedtebb ugy, hogy a' mutató ujjnak hegyét magába fölveszi, e' nyílásnak körszélei egyenetlenek, rongyoltak. A' szüzörnek a' rongyolt körszéleit széthuzván, hogy a' méhhüvelybe (vagina) magamnak utat nyissak;

de iparom hű maradt, mert a' szűzör' háta mögött, az-az: belső lapja mellett egy vastag, gömbölyűnek látszó, piros, a' tapintatra igen fájdalmas, a' pöfetegből (polypus) különböző kinövési éktelenség foglal helyet olly kiterjedésben, hogy a' méhhüvelyt kitöltvén, a' bemenetel ellen kapu gyanánt szolgál. Ez éktelenség' természetét akarván kipuhatolni, haladni kezdettem, de az éktelenség' megihletésénél a' nő olly irtóztató jajgatással összszekötött fájdalmat 's reszkető külsőnyt nyilváníta, hogy folytonos haladásom által könnyen okozható görcsös bántalmaktól, sőt dermenettől (tetanus) kellett tartanom, és mit a' vizgálat' e' kényes állásában az 'intó akadály' daczára is tehettem, volt ama szilárd meggyőződés, hogy a' nő' szemérem része valódi természet' játéka légyen, melly úgy keletkezhetett, hogy a' hüvely' bemenetének oldalain a' boncztanilag úgy nevezett *írnyeképű husok* (carunculae myrtiformes) egyike fajzott el illy rendellenes nagyságra, hogy kiterjedésével a' méhhüvelyt kitölténé.

A' nő egyéberánt is gyöngye, idétlen, roszzs alkotású, beteges, nyomorgó és eleven csontváz, jelenleg 21 éves, még is az induló havitisztulásnak mindeddig legkisebb nyomát sem tapasztalta.

V é l e m é n y.

Az előterjesztett vizgálat' folyamát késérve, abból e' fejleményi pontok lehetnek a' bővebb megmutatás' tárgyai:

1) A' nő physice consummált közösülést nem állott ki, pedig

2) Próbálgatva volt.

3) A' talált éktelenség lehet születési, mit még is férhezmenése előtt a' nő nem tudhatta.

4) Szerekkal gyógyítani nem lehet, mesterséggel tiltatik: tehát

5) Valamint eddig, úgy ezentúl is az éktelenség'

helyben maradása mellett a' közösülhetésre még remény sem lehet.

6) Ha akár a' rendkívüli erőszak, akár a' természet' bámulandó titka ez 5-ik pontot valaha megczáfolná is, és a' történendő közösülés gyümölcsös lenne is, a' szülés a' természet' ereje által nem eshetvén meg, mind az anya, mind a' méhgyümölcs életveszélybe jöhetne. Vitatom ezeket.

1) *A' nő physice consummált közösülést nem állott ki.* Physice consummált közösülés alatt értem, midőn a' fölmeredt mony (penis) egész hosszában úgy igazítatik a' hüvelybe, hogy a' szükséges dörzsölés (afriótus) mellett a' teljes gyönyörérzet' késéretével az ondó (sperma) a' méhbe főcskendeztetik. Ez pedig csak akkor történhetik, ha előbb a' szűzör úgy szétroncsoltatik, hogy ez által a' hüvelynek a' mony' átmérűjéhez illő viszonylagos nyílás eszközöltetik, azután a' méhhüvelyben semmi akadály egész hossza szerint nincs, úgy de a' mint a' vizgálat' folyama világosan mutatja, a' nő' szemérmí részének szűzörje nagyobb részben jelen van, és csak akkora nyilással bír, hogy a' mutató ujj' hegyét veszi föl, az ekkora nyiláson pedig a' többbszörösen vastagabb mony keresztül nem hathat a' nélkül, hogy a' szűzörön is többbszörösen nagyobb nyílás ne tétesék. De a' méhhüvely sincs viszonylagos arányban a' mony' átmérűjével, mert a' talált ékteleenség azt úgy eltölti, hogy a' vizgálat' szavai szerint *a' további bemenetelre kapu gyanánt szolgál*, és ha ez ékteleenség mellett beiparkodó vizsgáló ujj' olly irtóztató fájdalmat okoz, hogy görcsöktül, sőt dermenettől méltán tarthatni, hiszem, hogy a' többbször nagyobb átmérűjü mony sem fogja a' bemenetelt elérhetni. És hogy mind ezek így vannak, a' vizgálat' folyama tanítja, miből következik, hogy a' nő közösülést nem állott ki, és éppen azért a' házasság mindedig physice consummálva nincs.

2) *Próbálgatva volt.* Bizonyítja a' szűzör' jelen

állapotja: a' szűzör természetes állapotban egy özsze-
függő, a' méhhüvelyt elzáró egész hártját képez, csak
egy kiinded nyílással van ellátva, hogy azon a' ki-
surranó havitisztulás utat nyerhessen. Jelen állapotban
a' nyílás nagyobb, a' mutatóujj' hegyét fölveszi, e' mellett
szélei egyenetlenek, roncsolttak, 's mind ezek a' ráha-
tott erőszakra mutatnak. Ide járul még a' házaspár'
önkénytes vallomása is, mi szerint a' közösülést
gyakran végbe akarták vinni, de nem lehetett: volt tehát
próbálgatva.

3) *A' talált ékteleenség lehet születési, mit még is
a' nő férhez menése előtt nem tudhatta.* A' nőnek
gyöngge, a' csontvázhoz hasonló testalkatja, mindig kór-
nyadozó állapot; a' havitisztulásnak a' rendes időrei
megnem jelenése, elé okul szolgálnak arra, hogy
nyomor életét, lázár testalkatját születésével hozta lé-
gyen magával; ide járul még az is, hogy anyja is
gyöngge 's hitván testalkotású, igen törpe, egészségtelen,
mi több, kidomborodott háttal, fél oldalra görbült tör-
zsökkel éli nyomorú életét, miből számtalan tapasztat-
atok után is méltán lehet következtetni, hogy a' tár-
gyolati nő általános nyavalgó életét hibás és szinte
nyavalgó szülőjétől születésileg öröklötte, 's ez örök-
let a' helybeli bajnak is alapul szolgálván, a' test'
növekedésével párhuzamosan járó haját szinte születés
óta viselheti a' nélkül, hogy férhez menése előtt azt
csak gyaníthatta volna is, mert nyugalmas állapotban
a' helybeli baj fájdalomtalan, csak akkor fáj, ha akár-
mikép' megihlettetik, azt ő soha meg nem ihlethette,
mert előtte kapu gyanánt állott a' szűzör, és csak a'
közösülési próbálgatások által megtépett szűzhártya
után lett először láthatóvá, csak ennek megrontása után
lett a' tapintás' tárgyává: tehát 's a' t.

4) *Szerekkel gyógyítani nem lehet, mesterséggel
iltatik.* Ex nocentibus et juvantibus áll az okoskodás.
Egész év alatt gond alatt volt: először nézetim szerint

alakított gyógymóddal kívántam a' nőt tisztulása' megindítása által bajától megszabadítani, azután egy pápai jeles orvos tanácsával élt, végre pedig a' V. szentszék' orvosának rendelését használta *) pontosan és szakadatlanul fölfigyázásom alatt a' nélkül, hogy valamelyik gyógymód alatt legkisebb javulást is érezett volna, mi-ből lehet következtetni, hogy kül és belsejekkel a' bajt gyógyítani nem lehet. Ha lehetne ez ékteleenség' elrontására gondolni, az talán csak a' sebészség' segedelme által eshetnék meg, t. i. vagy vértelen vagy véres műtészet által; ugy de sem ez, sem amaz nincs helyén, nincs a' vértelen, a' baj' szőrnyű kiterjedése miatt; a' véres műtészet pedig a' test' általános gyöngesége és nyavalgó állapotja miatt ellenjelentetik, tiltatik (contraindicatur).

5) *Valamint eddig, úgy eszentül is az ékteleenség' helyben maradása mellett a' közösülhetésre még remény sem lehet*, mert ha a' baj szerekkkel nem gyógyítható, a' műtészet részint nem alkalmazható, részint a' fölhozott okok miatt tiltatik, mi lehet tehát hátra, mint az, hogy a' szerenesétlen nő helybeli baját magával a' sirba viszi: illy leverő állapotban pedig, bár gyakrabban próbálgattassék, a' közösülhetési ipar szinte úgy sikertelen marad, mint volt eddig.

6) *Ha akár a' rendkívüli erőszak, akár a' természet' bámulandó titka ez 5-ik pontot valaha megczáfulhatná is, és a' történendő közösülés ggümölcsös lenne is, a' szülés a' természet' ereje által nem eshetvén meg, mind az anya, mind a' méhgyümölcs életveszélbe jöhetne*: az anya, mert a' mindennapi tapasztalat' bizonyítása szerint az ép egészséges nő akkor is, midőn a' szülés' utjában semmi akadály, semmi ékteleenség nincs, még is irtóztató, testrendítő 's halálos fájdalmak közt

*) Furosa! hiszen: egészségeseknek nem való az orvosság, hanem a' betegeknek. P. I.

szüli el méhe' gyümölcsét, sőt ezen anyai adózás néha életébe is kerül, menynyivel inkább hihetni ezt ott, hol 6—8 sőt több fontnyi testnek kell keresztül törni oly uton, melly egy születési éktelenséggel úgy kivan tömve, hogy nem csak a' férfitag egy év alatt, de még a' mutatóujj sem képes irtóztató fájdalom nélkül mellette elmenni. De hihetni ezt a' méhgyümölcsarül is, mert az éktelenség' helyén részint a' születendő' teste, részint és különösen a' köldökzsinór oly hosszú 's veszélyes nyomást szenvedne, hogy abban az élet' fő föltétele: a' vérkeringés megszűnván, halál következne.

Az itt eladott pontok szerint Á. A. nejének született H. J. szemérmi éktelenségét *viszonalagos tehetlenségnek az elhállásra* (impotentia relativa ad coitum) kell tudományosan tartanom, melly gyógyíthatlan 's mint ilyen a' házaspár' kereseti dolgában méltán figyelmet érdemel. Költ D...ben Septemberhó' 12-kén 1838-ik évben. (aláírás).

E' látlehet három rendű eredményt vont maga után: tüsténti az volt, hogy a' szentszék az eset' megvizsgálására nem elégelvén rendes orvosát, melléje még a' megyei sebészt és hábát rendelte, és így a' vizgálat három egyén előtt történvén, öszpontosult itélettel látteletem igazságosnak találtatott. Másod rendű eredmény az lön, hogy a' tehetlenségből keletkezett botrányos házas élet más utakon a' szentszékhez is eljutott, annak megszüntetése végett rendeltetett, hogy addig is, míg a' végítélet megérkezik, a' férj a' nő' házából magát tüstént elkülönítse. A' harmadik eredmény pedig maga a' törvényes elvásztás volt, melly a' másik évi sz. Mihály napig és így egy egész év alatt hivatalosan megérkezett, és 1839-ki sz. Mihály napján a' d...i lelkész által kiis hirdettetett. — Á. A. elvásztott férj 1840-ik évben Januarius' 21-kén esküdött meg

uj nejevel, kivel boldog, békes és meglegedett házas életetól, mi hogy sirukig tartson, távollétben is szivemből kívánom, mint pár évigi bő szenvedéseinek jutalmául. A' nyomorú nőt pedig föltorult bajai eljövetelemkor ágyba sujták, 's az ajakain ülő halállal küzdött, mellyen ha diadalmaskodni nem tudott, kívánom: nyugodjék az urhan! ha pedig menekülheto tőle: nagyobb békével élhesse most magányos napjait, mellyekért anynyi könyes fohászokat röpitett az ég' urához, ki őt megis halgatni méltóztatott! —

Pap Ignác.

VI. Rendőrség.

A falusi bábokról *).

Honunkban szülésznők két felekezettük vannak, t. i. egyetemi szülintézetben tanult *oklevelezettek*, és megyékben tanult *nem oklevelezettek*: az első rendűek közönségesen városokban telepednek, 's csak a' második felekezet marad az alnép' körében.

Minden helységnek bábája legtöbbszörre szavazat szerint választatik meg a' bíró-házba gyülekezett nők

*.) Almanachunk' egyik ozólja: *az általános egészség' ügye fölötti örködés*. Nincs cikkünk, melly e' czélnak bizonyosabban megfelelne, mint e' jelen: melegen, de a' legmelegebben ajánlyuk az éber figyelembe, éber figyelmébe különösen törvényhatóságainknak, mint olly testületeknek, mellyek a' szülő emberiségnek e' megtetsült metelyei ellen legbizonyosabban intézkedhetnek, 's sürgetőleg kell, mert nem egyéniség, nem egy kis társaság, hanem az egész emberiség' életi érdeke fekszik a' dologban olly kiáltó átok fölött, melly az érzethidegebb emberi szívet is megrázza, 's bámulatra gerjeszti. Szólló tapasztalat utánni hű rajz' legtisztább szavai ezek, méltók, hogy figyelemmel olvastassanak, 's orvosoltassék, ha a' rajz' igazsága bevalósul, mire igen könnyű juthatni — egy kis *körültekintés* által a' dolog' tövébe. Mi már körültekintettünk, éppen oda — a' dolog' tövébe, 's így tesszük most kötelességünket, hogy tchessék utánnunk mások is a' magukét, ha ugy tetszik, 's elég okot találnak rá.

Szerk.

által, legközönségesebben az nyeri el a' többség' szavát, ki a' birónó, mint helység' egyik leghatalmasbika által kiáltatik föl hangosan, 's kiről nyilván tudatik, hogy legjobb kenő, dörzsölő, hőszám indító, ki legtöbb gyógyerejű füveket ismervén, a' kontárkodásban legavatottabb, szóval: ki legjobb és leghiresebb kuruzsoló. Hogy írni, olvasni tanult-e, tud-e, arról még csak távulról sem aggódnak. Vége lévén a' választásnak, a' pálmára jutott nő tanítás végett ugyan azon megye' főorvosához küldetik, de ki tömérdek hivatalos foglalkozásai miatt ez ügyet magára nem vállalhatván, vagy igen helyesen tán hivatalán tulinak is ismervén, az egyént az orvoshoz küldi, ki szinte halmozott hivatalos dolgai miatt, miután a' szülészség' legnélkülözhetőbb részét röviden előterjesztette volna, gyakorlatias végett tovább küldi a' megyei bábához, kinél egy pár napot eltöltvén, viszeszaküldetik az al, ettől a' főorvoshoz, ki által szerzett szülészti tudománya megkísértetik, azután fölesküdtetik, 's mint a' ma a' utján kitanult baba ugy nevezett *juslevéllel* ellátva, helységébe visszahoztatatik.

E' tanpálya közönségesen 7—10 napig tart, ismerék azonban oly bábákat, kik megyei cursusukat 3—5 nap alatt végezték, 's most is olly népes helységekben üzőnczködnék, hol a' lélek' száma 1—1 $\frac{1}{2}$ ezerre 's tán többre is megy, sőt vannak kisebb nagyobb mező városok, mellyekben nem csak hogy nyilvános intézetben oklevelezett bábák nincsenek, hanem még ollyanok is hiányzanak, kik a' szülészséget csak megyékben is tanulták volna.

Helységébe térvén vissza az így kitanult és juslevelezett baba, örömmel fogadtatik a' helységtől, örömmel kerestetik 's nyujtatik neki alkalom szülészti tudományának gyakorolhatására, és ügyességének kitüntetésére. Meglévén az alkalom, azon törekszik most, hogy helységé' bizodalmit megnyerhesse, 's állándón megáéna' tarthassa. E' czélbul szorgalmas ügyes volia

éreztetti is minden vajudóval, gyermekágyassal és magzattal, sőt ha a' szükség úgy hozza magával, a' nem terhes és férfi betegekkel is.

Szülészeti ismeretét mindig bizonyos előkészületi rendszerrel kezdi meg, minek legközelebbi czélja: *a' szülés' munkájának könnyítése, annak szerencsés végbemenése, és az életnek lehetőségig biztosítása.* E' szép törekvés az életerőnek szaporításában, a' szaporítottak főtartásában, 's mindkettőnek legszorosb egyesítésében áll: e' végre bornak, pálinkának, sörnek, husnak, süteménynek, szóval minden enni és inni valónak bőven kell lenni, mert ha nincs, vagy nem elég mennyiségben, akkor a' terhesnek, elhagyatott állapotjából származó legszerencsétlenebb kimenetel jósoltatik, férjének neje eránti hűtelensége, részvétlensége, 's minden, mi csak roszzs, hirdettetik: bőven eszik tehát a' terhes, bőven iszik ő mindent, mit szemé lát, agya gondol, mit gyomra és szája kíván mindaddig, míg szüldéjének végső órája elnem kondúl.

A' mértékletlen evés és iváson kívül elnem maradnak a' terhesség alatt a' kenések, dörgölések, a' hasnak minden irány szerénti nyomótasai, erős összszeszorítása, fölkhötése, a' tesnek erőszakos rázagatása, zöcsköltetése, tánczolás, szaladás, ugrálás 's t. e' f.

Az először terheseknél, 's azoknál, kik már szültek ugyan, de hasuk bár mi okból nagyobb, mint közönségesen lenni szokott, a' szülés' roszzs kimenetelének kikerülhetése végett a' kezelésnek egy bizonyos neme szokott használtatni, mi szerintük: *nádratágításnak, utkészítésnek* neveztetik, mellynek szinte az a' czélja, hogy a' szülés könnyen, hamar, és veszély nélkül történhessék, maga a' kezelés abban áll, hogy a' bábának megzsirozott 's összecsoportosított 5 uja minden akadály ellenére is a' menyinyre csak lehet, a' magzatik vitetessék, 's ott a' kémlést elvégezvén, onnan azok marokba szedve, ökölidomban egyszerre kirán-

tassék. Száma és meghatározott ideje e' kezelésnek nincs, függ leginkább a' bábának különbféle nézeteitől, jó vagy rossz kedvétől, 's attól, mikép' vendégeltetik 's biztatik jutalommal.

Azon terheseknél, kik terhes állapotjukat nem tudják, vagy tudni nem akarják, a' kimaradt hószám' visszaállítása' tekintetéből, más és más gyógykísérletek történnek, falusi bábáink ez csetre mindenkor készen vannak, 's tartózkodás nélkül használfák saját főzeteiket, csöppeiket, legközönségesebb szereik azok, mellyek *cziprusból, sabinából, safránból, aloéból, babérlevelekből, büzaszaitból, sennából, rhebarbarából, rutából, angyalgökből, kámforból* vörös borral vagy borszeszszel készülnek, mellyeket kanalanként vagy csöppönként szoktak adni a' szerint, a' mint borral vagy palinkával készítvék mind addig, míg így vagy amúgy, de minden esetre az állapotnak nem ártanak.

Vannak bábáinknak még más gyógyszereik is, mellyekkel még is csak mint kórelenes szerekkal a' terhesség' ideje alatt élnek, ilyenek megnevezve füstölésül *az egérkö* (arsenicum) köszvény ellen; *ólompír bülöskövirággal* köszvény, csúz és makacs kütegek ellen szinte füstölésül; az *ólomczukor* fekélyek ellen poralakban: *eleven kéneseő* iralakban tetvek ellen; a' *tiszta kéneseő választó vízzel* keverve undok kinövések ellen; *gelisztapороk* héltérgek ellen; *üröm, ezerjófű* gyomorfájás ellen; *fodorménta, székvirág* görcsök, lázok ellen; *nádráfű* méhgöres ellen; a' *schveczika füstvény* minden betegség ellen, 's holmi egyéb boltokban, házaló titokszerárusoktól vett erősítők, élesztők, sokáig éltetők, gyermekfogamítók, vérállítók, vérhajtók, szülést könnyítők, szíverősítők, görcsűzők 's t. e' f. Ha tehát a' terhes asszony bár miokbúl is megbetegszik, minden segédszer készen van, ő kap hántatót, székeltetőt, szóval mindent, mire csak szüksége van, mit kíván vagy

parancsol, legyen az bel vagy külszer, hasznos vagy ártalmas.

És így előbb utóbb bekövetkezik a szülés, 's ha ez minden eddigi rendtelenségek' daczára is rendesen, természetesen, könnyen és hamar megy véghez, akkor minden rendjén van, és semmi szükség a' müleges készsület' alkalmazására. De kezdődjék csak a' szülés nehezen, késedelmesen, valamivel nagyobb fájdalommal, mint közönségesen történni szokott, van akkor kelete a' szülést könnyítő, magzathajtó szerekeknek, a' szív-erősítő, lélekbatóri ó italoknak, dörgöléseknek, kenéseknek, haspréselésnek, festzőcskölésnek, méhtágításnak, 's minden k' endolható eszedelmességnek.

Ha a' szülés fejjel kezdődik ugyan, de nehezen, 's a' fej mellett még egyik vagy másik kéz is leereszkedik, vége akkor minden reménynek, 's a' vész ordítva kiáltatik. Van most mit kiállani a' szegény szülőnek, van kínja és marczangoltatása a' magzatnak, van agyszédítő agsága a' bábának. Ő ilyenkor öszszeesapott kezekkel veszélyt hirdet, 's olly egyéneket hajtat öszsze, kik neki illy nemű szolgálatot már másszor is tettek, kiknek ügyességükben, kontárkodási készségükben meglévén győződve, velük kénye szerint tanácskozhatik. Tetleges öszszeesodültével a' segédeknek, tanácskozás' útján határozattá lesz, hogv a' magzatnak *meghall születni*, mire minden segéd, ki csak mozdulni tud, honalyig feltűrődzik, pentelét félrecesapva, a' csatatérre áll. Szerintük nem lévén szabad a' fejen kívül semmiféle tagnak is előjönni, a' vajudó némelly markosabb segédektől lefogatik, czombjál szűfeszítetnek, 's a' bába ezek közé nyomul. Ekkor a' megragadt magzat hol kifelé huzatik, hol ismét visszafelé nyomatik, kezdetben enyhébben, később erősebben mozgattatik; egyszer a' bába, másszor a' segédek foglalkoznak, most egy nő, utána pedig egy férfi erőszakoskodik.

Nem boldogulhatván így, a' vajudó magas székre

álló több segédek által lábainál fogva úgy tartatik a' legvégében, hogy feje fölfelé igazítva, még csak kezével se érhesse a' földet, illy martyrhelyzetben teljes erővel addig zöcsköltetik, míg vagy czélt nem érnek, vagy éppen semmire sem mehetnek. És ha az illy nyájias modor alatt elájúl is a' vajdó, az mítsem tesz, hanem midőn már majd guta ütött, akkor fölélesztés végett kegyesen ágyba vitetik, de magához térvén. e' sikertelen kezelés mással cseréltetik föl, melly áll majd enyhe, majd erős haspréscknek, derekszorítóknak alkalmazásában, a' surolási foglalkozásnak utánzásában, a' testnek erőszakos rázásában, merő testekhezzi zöcsköltetésben, üvegbe vagy kulacsbai fujásban, erőtetett nyögésben és köhögésben, némelly merő testeknek erőködéssel megragadásában, hajtó szereknak, pálinkának 's egyebeknek ivásában, a' magzatnak idestova buzogatásában 's t. e' f.

E' bánásmódnak sikerteleni alkalmazása után elővétetik az utósó és minden akadályt legyőzni szokott kezelés, az úgy nevezett *élet* vagy *halál*. Illy jelentés után az ágyban keresztül lefogott szülőnek lábai szétfeszítetnek, a' bába pedig ezek közé nyomul, a' gyermeket elveendő, megragadván ő ilyenkor a' magzat fogható részét, térdét a' szülő' testének szegezi, 's így nem csak egyedül huzza teljes erővel, hanem még több derekon egymásba kapaszkodó segédek által tulajdon testét is huzatja, a' központosult erő e' jelszóra indul meg: *no most*, mire a' nyomók nyomnak, a' láb-tartók feszítnek, a' huzók huznak; a' huzás olly erővel történik, hogy majd mindnyájan hanyathomlok esnek. Így a' magzat mindig elszakott vétetni az anyától, hanem hogy minő szomorú kimenetellel, azt mindenki könnyen elgondolhatja.

A' mesterséges szülés' végével a' kínokban kifarradt anyának, elgyöngült ereje' fölélesztésére bor, borleves, és pállaka szokott adatni, viz soha sem. A' köl-

dőkzsínor tüstént elmetszetik, a' méhlepény pedig erővel, hogy szerintük *prandba* ne menjen, kibuzatik, következék bár élet vagy halál. Ekkor beáll a' gyermekágy.

A' gyermekágyosnak állapotja csupa evésből és ivásból áll, ha pedig megbetegszik, más és más szerekekkel orvosoltatik. Azon kinos hasrágások ellen, melyek őt illy kezelések' következtében szokták megrohanni, következők vétetnek elő: *kámforos lél, gyömbérfőzet, sáfrány, tört máiból készült főstvény, heveny lótrágyának sajtoló leve* kanalanként. A' gyermekágyi láz ellen *paprikás borsos forralt bor* nagy mennyiségben, *schveczika főstvény* kanalanként, *haszcikaró labdacok, sennuforrászat, Hoffman' csöppej* 's egyebek, melyek a' terhesség alatti betegségek ellen intézitetnek. Külsőleg *léles kenések* főleg a' hasra, *eczetes foghagymás mosogatások, illanyfüvekből készült borogatások, dísznö, juh vagy tyuktragyából készült pépek, hangya, kén, fűszeres vagy tiszta meleg fürdők lepedővel 's dunyhával* majd fulladásig befödve; *mérges növényekkelí füstölések.* A' gyermekágyi fogtájás ellen a' fogra *választó víz*; a' gyulladt emlőkre *illatos füveknek borsos forrászata, köleskása, pép, tojássárga borszeszszel 's kámforral*; a' sebes csöcsbimbóra *kámforos terpetines háj*, a' gyulladt nemző' részekre *meleg bor 's t. e' f.*

A' gyermekágy' meddig tartásának bizonyos ideje nincs, az egészségesnek 3 nap van engedve, néha csak egy, mellynél ha tovább fekszik, kényesnek, lustának 's dologtalannak kiáltatik.

A' megszületett 's életben maradt magzat tüstént kiállhatatlan forró vízben megfürösztetik, kőménnyel, tömjénnyel, cukorral fulladásig füstöltetik, a' csipők-től honalyig bepólyáztatik, 's ünnepes ujszülötti köntösében alig lihegve az anya' emlőjéhez adatik, de első tejét jól kifejve.

Pár napi nyugalom és pihenés után következik a'

keresztelés, mi alatt az izzadozó kised a' hideg templomban vagy segrestyében ruhájából kifosztatik, izzadásban lévő feje főleg ott, hol a' kutacsok létezvén, az agy csupán a' bőrtől fűdetik, hideg szentelt vízzel többször és bőven leöntetik.

Hogy a' megkeresztelt kised életben, 's egészségben megtartathassék, zömök kifejtése előmozditassék, jól és bőven szokott tápláltatni, azon fölül a' bába' tanácsa után, midőn a' kised hét hetes, éppen keresztelésének forduló napján, 's azon órában, midőn kereszteltetett, anynyi csöpp pálinka adatik a' hét hetes kisednek, a' hány óra volt akkor, midőn megkereszteltetett, az adag lépcsőnként anynyira emeltetik, hogy elérvén a' csöcsömő életkorának harmadik hónapját, már kávé kanalanként kapja, mit bár fejrázva, de meg kell innia. A' pálinka nem csak erősítő, hanem altató szer is kezeik közt, melly még is a' nagy álmatlanság és nagy dolog' idejében *sáfrányval, tört fehér mákkal* szokott fűstvényül készíttetni. A' kisednek a' bába nem csak bábaapolya, hanem betegségében orvosa is szokott lenni, és pedig mindegy, ha a' baj csekély vagy életveszélyes: orvost hivatni soha sem enged, vagy csak akkor, midőn a' halál' fagyos karját már kitérta. Ismeretlen lévén a' falusi bába előtt a' kised' nyavalyája, fő szerepet játszik a' *schveczika fűstvény*, lázas bántalmak ellen a' *ráolvasás*; *nyakba kötött szentelt kreladarabok*, *imádságos papirok*, ezer meg ezerféle babonáskodások; görcsök ellen az *ujjajknak selyemszállali lekötése*; *eczelben főtt foghagymás mosogatások*, *kinzó köhögés ellen bolli* vagy *utczán talált zöld papirnak mellrei kötése*; *szemgyulladás ellen paprikának, magyarborsnak, cukornak*, a' kétes esetekben *embertrágya' szárított porának szembei fujása*, *nyakra akasztott angyalgököér*, *embervizelleteli mosogatások* 's t. e' f. szoktak elővételni.

Ez a' hű képe jelen tárgyomnak, mellyet tapasztalatom után a' köz figyelem elé terjeszteni multhatlan kötelességemnek érzem, 's érzém már akkor, midőn ezzel más lapokba fölléphetni czéltalanul szorgoskodtam, 's ez égbekiáltó szörnyűség ellen illető helyen hivatalosan, de ismét czéltalanul sőt önszebzással jelenkeztem; mély lélekhiledelmet okoz, vélem, pusztá olvasása is, de mélyebbet a' gyakorlati állás, mellynek az illy kezelés után tetlegesen bekövetkezett szomorú terményeivel kell legtöbbször gyümölcstelenül küzdeni. A' szülészség nem egyedül mesterség, hanem tudomány is, igen nagy és igen fontos, mellynek gyakorlata finom észszerűséget követel, mert legrövidebben szólva; életek' jövődjé függ, tőle 's alap, honnan a' haza terheit vagy támaszait nyerheti, 's még is minden örökös nélkül. A' hűnös, ki embernek kárt tesz, ki akarva, vagy vi-gyásztalanságból embert öl vagy csonkít, törvény' keze sújtja, és egy szívtelen, tudatlan, 's jogos engedékeny-ség nélküli álbaba, ki életén át anynyi anyának dulja föl jólétét, ki anynyi magzat előtt elzárja a' nap' vilá-gát, ime szabadon jár, 's kéjelmes szabadságában ka-szálgatja szorgosan az élet' fakadó bimbójit. Megáll-hat-e ez így tovább is? e' nyilatkozat után okult köz-fgyelem' dolga leend, melly ha ez ellen fordulatot jósolna, akkor e' fordulat' tervéhez én is egy kis egyéni véleménynyel járulni bátorkodok, melly ebből áll:

A' falusi bábának is minden esetre egy kis elő-készülettel ellátott egyén volna választandó, ki leg-alább írni, olvasni tud, e' mellett józan és erkölcsös életű, és a' kontárkodásban éppen nem avatkozott. Az írás és olvasás szerintem elkerülhetetlen, mert ki írni, olvasni tud, szükség' esetében, sőt azon kívül is illető könyveit fölülheti, 's hiányán 's kételkedésén maga segít-het akkor, midőn az olvasni nem tudó egy másik, har-madik tudatlannak kénytelen tanácsát elfogadni, 's kö-vetni. A' példásan erényes élet, a' józanság ajánló

jellemeik, a' jónak, vonzodalmasságnak tevéleges nemzőji, a' szülési állásban is nélkülözhetlenek. De kontár se legyen, mert a' kontárság' harapódzó metely, melly tanyát ütven, nehéz kiírtani. És e' kívánt sajátságokrúl a' megválasztatni kívánó egyén hiteles bizonyítványt tartózna előmutatni ott, hol tanítatni akar. Illy bizonyítványt, vélem, lelkészeik adhatnának, kik előtt erkölcsi állásuk legismeretesebb.

Tanhelynek legalkalmasabb volna a' megye' fő városa, hol tanításuk korántsem elfoglalt megyehivatalbeli, hanem privát szülész mesterek által történék, és vélném legjobban illetné bizonyos jutalom mellett a' megye' tiszteletbeli orvos egyéneit, akár orvos, akár sebész, csak a' szülészségben mesteri rangot viseljenek, 's mint illyenek gyakorlatilag már nevet szerettek maguknak. A' cursusnak pedig legalább is három hónapig kellene tartani. Szükséges volna e' mellett a' falusi bábák' értelmiségéhez képest egy könnyű nyelvű szülész-könyvet készíteni, melly három részből állana: *az első rész* tárgyazná a' terhességet, a' rendes és természetes szülést, a' gyermekágyi állapotot azon módokkal, mellyek mind az anyára, mind a' magzatra nézve alkalmaszandók. *A' második a'* rendellenes és mesterséges szüléseket, ezeknek szerencsés kimeneteleit eszközölő föltételeit ismertető jeleit, az illy szülések utáni gyermekágyi állapot' bánásmódjait az anyára és magzatra nézve. *A' harmaadik rész* pedig tanítaná a' terhesek', gyermekágyosak', és a' magzat' diaetikáját. — Jobb őket valamire tanítani, hogy jót tehessenek, mint semmire sem, hogy rontsanak. Záradékul állana *esküjük*, 's egy büntető rendszer, melly fenyítőleg szóllana: a' jó ösvényről önkénytesen eltérő, kontárkodni merészülő bábákhoz. Szem előtt hordozván így kötelező szabályjait, kitéréseinek következményeit, hibető, hogy kimért utának szentségét nagyobb figyelemre méltatná így, mint méltatja jelenleg.

Hogy pedig falusi bábáink ne csak észképileg, hanem gyakorlatilag is műveltessenek, a' megye' kórházában egy pár szülágyat kellene alapítani, melly a' falusi bábák' műveltetésén kívül talán egyéb hasznót is hozna maga után. Vége lévén így az észképi és gyakorlati műveltetésnek, tartassék most szigorú próba, szigorun nyilvános, hol az illető előjárásagon kívül az avatott értelmiségnek is a' próba' alárendelt egyéneire szabad kémlési befolyása legyen. Próba után következék az *eskü* *), mellynek oda kell szükségképpen czélni, hogy szülész hivatásának a' megismert elvek és szabályok szerint mindenkor és mindenütt a' lehetőségig lelkismeretesen eleget teend, 's elhagyand mindent, mi tanulmányával ellenkezik, 's az anya' és magzat' kárára lehetne, és hol orvosi segélyre leend szükség, azt nem csak hogy nem akadályozza, hanem sürgetni fogja, végre hogy minden kantárkodástól szorgosan fog óvakodni, sőt ha ennek tanuja lehet, az illetőségnek arról eleve jelentést teend. Orvosolni pedig éppen nem fog, vagy legfőlebb olly esetekben, mellyekben hivatása tilalmat nem tett.

Megyékben illy módon csak szegény helységeknek lenne szabad bábákat taníttatni, népesb 's jobb sorsú helységek pedig taníttassanak maguknak nyilvános szülintézetben, vagy köteleztessenek ollyat fogadni, ki saját költségén illy uton nyerte szabadságát. Ezzel a' helységek nem terheltetnének, sőt erkölcsi tekintetben még segítenének is magukon, mert népes helységeket tudunk, mellyeknek korcsmáiban 7—8 száz akó bor, 70—80 akó pálinka kél el évenként, a' melly helység minden szük jövödelmezése mellett is enynyit tud a'

*) Mellynek fényesen ünnepélyesnek kell lenni, mert ez a' néposztály, melly az ünnepélyes esküt az erkölcsi világában polgári törvény' befolyásának féltelme nélkül is kötelező tiszteletben tartja. Szerk.

toroknak áldozni, mitsem fog veszteni, ha néhány itczobor és pálinkával kevesebbet juttat egy fajra évenként, 's ezeknek árát, mint fölösleges kiadást, egy bába' tartására szenteli. Csak Peste anyjai az oklevelezett bába, hogy majd minden utcában 2—3 tartózkodik, kik merő nyomorusággal környeltetvén, egyik mosó, másik gyermekápoló lesz, ez bort, amaz kávét mér, ez bába marad, amaz pedig csábanyává kénytelenítetik lenni, csak hogy élhessen, pedig csak egy szó, csak egy kevés, de bizonyos fizetés, 's csekély életbiztosítás kell, 's édes örömmel, hálás kebellet röppennek felétek, szülő nejeitek' kinlódó ügyében segédileg szívesen munkálандók. Láttuk, hogy oklevelezett bábaink már próbát tettek, faluba vonultak, 's élni akartak, de nem tudtak, mert alapot nem találtak, visszafordulni kénytelenítettek arra, hol az élhetésnek a' bábaságon kívül egyéb föltételei is léteznek. Hogy falusi bábaink a' megyékben képezendők is hasonló sorsra ne jussanak, biztosításukról is jókor kell gondolkoznunk, e' tárgy fölött jónak vélném így rendelkezni:

Minden szülő *) , ki a' bábát használja. fáradságért tartozzék fizetni 1 váltó forintot, asztalánál ebédlést, még magához jártni kívánja, vagy e' kötelességet pénzzel akarván megváltani, napi ebédje helyett fizessen 15 váltó krajczárt, e' megváltás azonban egyedül a' szülő' kényétől függjön, a' bába tartozzék elfogadni, mi neki kettő közül rendeltetik.

A' földes urak szinte kegyeskedjenek nemes lelküleg egy kis segedelmezéssel a' dologhoz járulni, például megtoldani szük jövödelmezésüket egy kis gabonával, egyéb konyhaneműekkel, egy kis burgonyatermő földcskével, egy darabka káposztás kerteské-

*) Halljuk urak, halljuk!

vel, melyekre ők kiképztetésük után szinte olly érdemteljesek, mint a' helybeli tanítók, és lelkészek.

Minden helységben kellene és lehetne o' czéjra egy kis tőkét gyarapítani, mellynek kamatjából fizetetének először a' helybeli bába, másodsor az ezeket tanító szülész. Erre nézve pedig ezeket vélném teendőknék: Minden házasulandó öszszekeléskor a' maga személyétől tartozzék 30 váltó krajczárt fizetni. Minden megesett hajadon és özvegynö, valamint a' megejtő férő is fizessen szinte 30 váltó krajczárt. Azok, kik kontárkodásuk miatt megfenyítvék, még is üzönczködnék, minden vádért 30 v. krt.; boltokban vagy akár-melly más uton tiltott szereket merészlenek árulni, minden vádért először egy, azután több forintot; minden botrányt okozó utozarészegek a' menyinyiszer anynyiszor 30 v. krt.; a' garas vagy itczeszámra pálinkamérők évenként 100 forintot, hogy vagy ne árulhassanak, vagy ha árulnak, a' pálinkával okozott erkölcsi kárt egy részben így térítsék meg. Az ezekből öszszejött töke a' helység' gondviselése alá esvén, kamatjából fizetetének a' főn említett két egyén, a' kiszámított menyinyiséig. A' tükének kelletinél nagyobbrai emelkedésével nem szükség a' folyamot megszakasztani, mert, hiszen, vajmi sok a' hely, hova a' fölösleget fordítani lehet, például, nincs a' helységeknek orvosa, nincs egy kis kórháza, nincs a' koldulás megszüntetve, elnyelik ezek bizonyára a' fölösleget, vagy ha nem, a' megye' kórházában az ajánlott szülágyak' száma lassanként szaporitassék, hova szülészen kívül rendes bába is szükséges 's a' t. —

Igy pártaltatván o' fontos ügy, ezer szerencsétlenségnek vettetének határ, 's adatnék uj élet az emberiségnek. Adgya az ég, hogy igénytelen szavaim vizsgálgra találván, hajlam és akaratfogamzást szüljenek, 's minél előbb készen láthassa, miért a' szülő emberiség már régen epedve eseng.

Ifj. Tersánczy Józef.

ZÁRADÉK.

I. Nevezetesség.

*Magyar orvosok' és természetvizsgálók' közgyűlése
Beszterczebányán.*

Kivonatban közli K.

Augustus' 4-én a' beirottak' száma 170 (később 240), *)
kik között maga a' gyülekezet' alkotója n. Bene kir. tanács-
nok is. A' gyűlés ugyan e' napon vette kezdetét *Radvánzky*
Antal alelnök' elnöklete alatt, ki *Bene'* érdemei fölött szó-
noklott, ezt latin szónoklat követé szinte az alelnöktől adva,
mit mélt. *Svaiczser Gábor'* levele követett okadatokkal, az el-
nökség' elnem válalhatása eránt szóllók. Ez után az alapsza-
bályok kerültek szönyegre; a' hivatalnokok számot adtak
munkálkodásaik' rendjéről, társaságokat említének, mellyek-
nek meghívó leveleket küldének. Azután a' m. t. társaság', a'
budapesti orvosegyesület', és a' görliczi természetvizsgáló társa-
ság' üdvözlő levelei olvastattak föl. Most a' gyűlés' jelen volt

*) Volt idő, mellyben hinni merészeltém, hogy honnunknak nincsenek termé-
szetvizsgálói, vagy csak kevesen, ime csalatkoztam, mert vannak, pedig
elég szép számmal, melly, reméllem, évről évre még gyarapodni fog:
c' honi gazdagságon részemről szívűl örvendek 's óhajtom, hogy idő'
multával honnunknak legalább is két negyedét természetvizsgálónak is-
merhessem.

Közli.

7*

tagjainak nyomatott névsora osztatott szét. A szakok következőleg alapitattak meg: orvos-sebészi 58; növény's állattani 47; ásvány földtani 24; physico-chemiai 17; gazdasági és állatgyógytani 24 taggal. Következtek az értekezések: *Kubinyi F.* értekezett: *Nógrád megyéről földismereti és status gazdasági tekintetben. Czilchert R.* indítványt olvasott, hogy érdekessége a' helyeknek, hol illy gyűlések tartatnak, figyelemre meltassék. *Dr. Wagner: Ueber das Rosten der Erze in chemischer und sanitäts-polizeilicher Hinsicht.* — *Zipser* tanár: *Ueber die prognostischen Verhältnisse der Sohler Comitats.* — A' gyűlésnek 2 órakor vége. Ez után a' testület a' megyeházba ment, a' kitett természettudományi és műipar gyűjteményeket megtekintendő. — Augustus' 5-én a' szakok foglalkodtak: az orvos-sebészi szakban elnök: *Bene*, titoknok: *Zomborcsévics V.* — A' növényállattani szakban elnök: *Kubinyi A.* titoknok: *Fridvalszky.* A' physico-chemiai szakban elnök: *Jedlik*, titoknok: *Láng*, gyógyszerész. Az ásvány földtani szakban elnök: *Koch* bányász tanácsos, titoknok: *Konya.* A' gazdasági és állatgyógytani szakban elnök: *Farkas F.* titoknok: *Czilchert.* — Augustus' 6-án kirándulás *Hermanecze*re, mellynek leírásával *Kubinyi F.* bizatott meg. — Augustus' 7-én népes kirándulás *Szliácsra*, hol közülés tartatott, mellyben az elnöki szónoklat után a' *Szliács'* gyógyvizei fölötti nézetek kérettek, azután az Aug. 5-éni szakülési eredmények' jegyző könyvel olvastattak föl. Most *Kubinyi F.* megbizási tisztjét teljesítve, a' hermaneczi kirándulás' eredményéről dolgozatát olvasá, melly kinyomatás alá rendeltetett. *Zipser* tanár a' *sufrai csontbarlang* előtt tartott értekezését nyilvánítá, *Farkas F.* a' közlegelő' javításáról szóllott. *Duvald* kir. erdőmester' értekezése: *Ueber die Krummholz-Vegetation auf den Sohler Alpen*, mutatott saját nemű rhabarbarát, mellyet a' köznép használ, megkérített az értekező,

hogy a' valódi rhabarbarának e' hegyekeni tenyésztését venné kísérlet alá; mutatottj' továbbá itt gyűjtött *Lichen islandicumot*; Lulich által a' visziszonny ellen ajánlott *gentiana cruciata-t*, egy csudálatos őszszarvat, és egy fáról néhány nap előtt gyűjtött virágokat és gyümölcsöt! *Wagner D.* pesti gyógyszerész értekezék a' magyarországi ásványvizekről, Zólyom megye' gyógyforrásairól és Szliácsról, egy általa készített vegytani táblát is mutatott, mellyben a' szliácsi és a' legérdekesebb honi gyógyvizek' vegytani vizsgálata foglaltatik. *Mojzisovics* indítványilag előterjeszté; alkottatnék egy Pesten központosuló orvos és gyógyszerészi egyesület, mellynek főadata lenne, hogy minden magyar ásványvizek fölött gyűjtött vegytani és orvosi tapasztalatokat közhírré tenné: az orvossebészi szak bizatott meg, hogy e' javalat' tetleges létesítését eszközölje. Indítványoztatott továbbá, hogy az Archeologia is a' szakok' sorába méltassék, mire határozat lön, hogy az e' tárgyban munkálatok a' physico-vegytani szakhoz fognak tartozni. A' gyűlésnek 12 órakor vége, 's ekkor az orvossebészi szak *Bene'* elnökle alatt ült őszsze, Szliács fölött értekezendő. *Schoepf'* indítványa, mi szerint ez ülés' eredménye magyar nyelven nyomtatnék ki, 's ingyen minden hatóságokhoz küldetnék szét, elfogattatván, az elnök által e' különczélű ülésnek jegyzőjévé 's a' Szliácsról kiadandó értekezés' szerkesztőjévé az indítványozó jelettetett ki 's a' t.

A' jövő évi nagy gyűlés helyéül sz. kir. Temesvár városa; a' gyűlés ideje pedig Augustus' elejére határozatott. A' jövő évi gyűlés' elnöke: *Tihanyi Ferencz*, alelnök: *Kubinyi Ferencz*; titoknokok: *Vachtel Dávid* és *Zomborcsevics V.* — A' beiráskor az eddig divatozott könyveladás és egyéb pénzügyjöttetés jövőre megszünttetett; de a' költségek' fődözésére minden tag 2 ezüst forintot fizetend.

erkesztői jegyzény. Valamint a' beiratáskori pénzgyűtögetések' gyakorlatát soha sem tudtuk helybenhagyni, úgy e' most határozott belépti díjt sem helyeselhettük részint azért, mert az egyenlő fizetés a' sorsok' különböző állásához képest nem arányosság, részint 's különösen azért, mert ez semmiben sem különbözik a' közlétványhelyektől, mellyeknek ajtai csak pénzért, bizonyos meghatározott fizetésért nyílnak meg, minő például a' színház, mellybe csak úgy mehet valakí, ha a' pénzszedőnél a' díjt előre lefizeti. Tudjuk, hogy e' derék intézet sem jár költség nélkül, mellyet senki egyes sem tartozik a' többek' kedvéért viselni; de talán másképpen is lehetne e' szükséges költség' beszerzése fölött intézkedni, igénytelen nézetünk szerint például úgy, hogy éppen a' beiratás' helyén állíttatnék föl egy tábla, melly a' beiratódó tagokat figyelmeztetné, hogy: *az intézet költséggel jár*, 's hogy a' szabad és önkényes adományokat ez és ez a' hely köszönettel fogadja; avvagy hirdessék ezt egyenesen a' gyűlést előző hírlapi tudósítások. Ez azt hozná magával egy részről, hogy a' jobb sorsú' tagok két pengő forintnál többet is adnának, 's az illy bőkezűségek' összege az alantabb sorsuak' secundum posse-i kisebb adományát is igénylené, vagy teljes fölmentést is okozhatna, más részről a' főnebbi hasonlatosság' bélyegét még távulról sem viselné. Uraink! a' sorsok közti különbségről soha se feledkezzünk meg, éppen azért, mert van különbség, melly e' tudós gyülekezetben is bizonyosan főáll, bizonyítják ezt az idei *per pedes apostolorum-i* excursiok Heszterezére, mellyek az önkénytől talán legkevesebbé függtek: ne bántsuk kötelezéssel az illy sorsokat, nem tudjuk, nem ollyak előtt záránk-e el a' haladás', és nemes inger' szép utait, kik a' magyar orvosok' és természetvizsgálók' gyülekezetének munkás jelenlétükkel fényt költsönözhetnének, mert — az ész nincs a' sorshoz kötve.

II. Új könyvek.

1.

Magyar orvosi és természettudományi Évkönyvek, több orvosok és természettudósok munkálkodásával kiadja és szerkeszti SCHOEPEF AUGUST 1842.

(Ára 30 kr. ezüstben).

Mit kelljen e' folyóirat' további folyamáról tartani, maga a' szerkesztő úr ezen előzményi füzet' borítékán elég világosan nyilatkozik, így irván :

„Mint hogy e' füzet' nyomtatása több előre láthatlan okok miatt tetemesen elkésett, 's egyéb környülállásoknál fogva is ezennel a' $\frac{3}{4}$ évi előfizetéstől visszalépvén, kötelességemnek tartom a' $\frac{3}{4}$ évre előfizetett pénzt teljesen visszaküldeni, s' midőn e' füzetet mintegy mutatványul közre bocsátom, azon kéréssel alkalmatlankodom; méltóztassanak azt minél több orvos és sebész ügyfeleink' kezeihez juttatni. Jelenleg előfizetést még pénzben nem fogadok, de kérem t. oz. vidéki ügyfeleimet, ne nehezteljenek hozzám irányzott levélben nyilatkozni: vajjon kívánnák-e az így alkotott folyó iratot maguknak járatni? — Ezen füzet eránt pedig, ha ezt megtartani óhajtják, méltóztassanak a' posta' útján levélben annak árát hozzám utasítani, vagy pedig három hét alatt a' füzetet visszaküldeni. — Pest 1842. Majus' 27-én. Dr. Schoepf.“ —

A' szerkesztőség.

2.

*A' fürdők' gyógyerejéről 's használatáról. Értekezés
Przemylei LENGYEL DÁNIEL gyógytudortúl. Budán
Gyurián' és Bago' bötüivel 1842.*

E' 63 lapra terjedő munkának bolti ára 30 kr. ezüst, Véleményünk szerént a' teljes tökélyből csak az hiányzik, hogy az egyes ásványvizek' rajzában kinem tette a' szerző azt, hogy ez és ez ásványviz itt és itt találtatik honunkban, azaz: hol találtatik azon ásványviz, melyet a' szerző rajzol? — és ez hiány, melly nélkül a' munka fontos nyomatot nyer vala, mert tudjuk, hogy az ásványvizek úgy is mint fürdők, úgy is mint itelok, a' nyári évszakban a' használat' magas fokán állanak, 's a' gyakorló gyógyáss' tudományos illetékéhez tartozván, tanácsadólag gyakran kérdés alá jönnek, 's a' felelet a' gyakornoktól váratik, bizonyítják ezt a' szerzőnek Togniótól vett eme mottó szavai is: *A' beteg soha se választassa maga a' gyógyfórrást, hanem választassa azt dologértő orvossal.* — úgy de ama széles értelmű orvos szó alatt vajmi sok egyén rejlik, kik e' tárgyban nem egészen dologértők, és milly jól esnék ezekre nézve, ha illy ósós könyvecskéből hiányukat pótolni tudnák: *mindent, igen is az emberért és hasznáira, mondja a' derék Mészlay, de a' részletesen foglalkozó orvos is ember, kiért 's hasznáira szinte minden elkövetendő.* De miután a' dolog már megtörtént, mikép' lehetne ezen még is segíteni? véllyük úgy, ha rendünk' Egyelmébe ezen hiánya mellett is igen derék munkát melegen ajánljuk, 's sürgetve sürgetjük, hogy kitett csekély árán minél előbb elkapkodgyák, hogy így a' szerzőnek a'

munka második kiadására alkalom nyujtassék, győződve lévén, hogy használó készségénél fogva a második kiadásban az érdeklött hiányt pótolni fogja, mit mi újra és ismét részvétünk által méltánylani fogjuk.

Ajánlva van ez érdekes munka mélt. Szárhegyi Gróf LÁZÁR LÁSZLÓ úr ó nagyságának; sz. István jeles Rendje' kereszties vitézének, az erdélyi Nagyfejedelmesség' tartományi Koriátnokának. A' nagy férfitól a' gyógyvilágra is kiterjedt magas figyelméérti hálás köszönetünk mellett bátrak vagyunk remélni, hogy gyógyirodalmunk' böcsét megkülömböztetett polgári állásánál fogva ezentúl is védeni, pártolni szíveskedendik.

Pap Ignác.

3.

*A' XIX-ik század' gyógyászata. Irta HAUKE
ANTAL.*

(Ára 20 kr. ezüst).

Nem tartozunk azok' osztályjához, kik mint félelmes irói Clubok felekezetet képezvén, elvünknel fogva társaik' irói termékét, legyen az még rosszabb, szolgálélekkal dicsérni erednek, 's gőzt fuván az olvasó közönségnek szeme közé, elhíttetni erőszakoskodnak, miszerint tagjuk' bár mellyike nagy ügyyel-bajjal elvégzett pályája után egyszersmind született iró is legyen. Részhajlatlanul szólni, tárgyismerőleg bírálni, bár melly művet, véleményem szerint lelkesmeretes föladata a' munkát ismertetőnek, vagy ha úgy tetszik, bírálónak, tollát ne pártérdek, felekezetesség, se bárgyú

látszani akarás, vagy jobban lángoló ámitási szenvedély vezérelje: tiszta meggyőződés vonjon békes menyereget öntudata' gyónszéke fölé, hol számot vetvén keble' istenével, vallomást tegyen, s eszméit a' hit' és szeretet' tollával rajzolván, nyujtsa át az itélni tudó közönségnek, 's az értelmességet képviselő tudományos világnak.

A' munka' beltartalmát tekintvén, minden szigoruságunk' daczára róla keveset szólhatunk, mert mind azt, mit szerző itt épületes szándékkal 's erejéhez mért szorgalommal elősorol: *Sprengel* 's *Eblenél* gyógytörténetünk' kifejlését korunkig független szempontból taglalva, betanulni tisztünknek tartánk, mire nézve szerzőnek szerkesztési 's átírási érdemnél egyebet sajátítani általán nem czélunk: irányunk csupán az egy idő óta oly igen elharapódzó botrányos modorát bizonyos uraknak megróni, kik tollat sem képesek másként kezükbe venni, hacsak a' sebészi testületet, bevonván terjedelmes szárnyaik' éjével, gunyosan nem legyezik, 's bajazzói szökdelésüket harsogó tárogatójuk' éles hangjával csipdezzé nem boszontják. Ha már uraim, ti bölcsök! nyelvetek oly szelmalom-sebesen pörög, hogy nyomorú epés vitzeitektől menekülni általán képesek nem vagytok, kérlek henneteket, olvasátok meg legalább minden illy piszkolódásokat tartalmazó salakjait literaturánknak, 's ne tünekezzetek örökké egyoldalualaknak, mint az unt egyformaság, mellynek lánczai könt oly igen sinlödik kopár szellemetek: *Iratott a' magyar sebészek' kedvéért*; — *fordítatott a' m. sebészek' hasznára*; — *a' m. sebész nyelvekben járattan lévén, szerkesztetett 's a' t. 's a' t.* „olvasd el hát sebész e' drága sajtlapot, ez üres semmiéig mert érted iratott.“ — Így zeneg uraim irataitok' recsegő nyalábjának nagy része, mellyel bizonyos álszégyent palástolni vágytok, 's nevünket zsámolyúl törpítvén, a' publicum előtt annak látszani erőködtök, mik tetteleg nem vagytok. Én

részemről ilyen testtlethez tartozni pironkodnám, melly gyönyörét talállya uton utfélen kicsinylőleg szólni egy tudományos osztályról, *mellynek jogait, jóvödelmeit bitorolni még is olly megragadt lévvel buzog* *). Hidjétek urak lesz idő, midőn rátok kerülend a' sor, midőn az üzöttbül üző leend, 's ekkor uraim Jupiterre! mert miként megiratott: *az istenek' malma lassan, de biztosan örül*; — úgy mi is áttörvén a' személyes szövetkezés' gátjain, vitáinkban nem az lesz cél, hogy valami kifejtessék, hanem hogy szenvedelemmel harczoló rokonitoknak az egymás böcsülés' tükrét szem elé tartván, önkárukon okulni megtanítsuk.

Szerzőt tikkasztó indulatzaja szinte e' vétekbe bonyolítja, midőn értekezése' 17-ik lapján jámbor óhajással szóllván' az orvos és sebősi gyakorlatról így elmélkedik: *az alávaló kuruzlatnak, melly tudományunk' 's művészégünk' tetemes kárára 's méltóságunk' lealacsonyítására, fájdalom! magában a' gyógykörben oklevelesek által üzetik!* Ex ungue leonem, úgy hiszem, a' talány igen világos, 'e értelmezésére nem szükség Delphibe sietnünk. Birtokában vagyok az eszközöknek, mellyekkel H. urat rendre utasíthatnám, de kimondom egyszer mindenkorra, hogy illy alacsony fegyverrel soha senki ellen harczolni nem fogok, mert ez uton uraim, a' megközelítés' eszméjétől, mellyre olly igen kell törekednünk, messzse üttetünk, 's személyes szenvedelmek' harcza miatt tudományunk', mellynek papjaivá keneténk, előhaladásában lényegesen gátoltatunk. Ha vannak gyöngéink, mondgyuk azokat meg kiméléssel, de ne lássék tollunkat epe, irigység vezérleni, akkor, midőn egyesek' hibájit szándékunk megérint-

*) Értjük uraim, értjük.

teni, mert az illy észajátszásig' ellenébe sáppasztó támokokkal vagyunk képesek föllépni *), 's ekkor a' harcz' nemességét a' győző' erénye határozza meg, 's H. urat saját szavával: *viszacsálésekért minden józanabb megfontolás nélkül az egész közönséget, az egész társaságot kárhoztatni éretlenségre mutat* (lap 32). joggal büntetendjük meg. Különben a' munka nyomtatási hibáktól is hemzseg, 's föltűnő benne H'. nyelvbeli járatlansága, 's szarvas bótlása az *ikes* igék ellen; ilyen a' 35-ik lapon: *én is nyilatkozék (ám)*; a' 11 ik lapon: *oltalmaztasson (ék), fölemeltessen (ék); helyreállitasson (ék)*; az előszóban: *férhetnék (ne), osztasson (ék)* 's a' t.

Miszlay.

4.

Orvos-Gyógyszerészti Vegytan. A' magy. kir. t. egyetem' orvosi karának helybenhagytaival. Írá MANNÓ ALAJOS hites gyógyszerész és a' természettani társulat' rendes tagja. Pesten 1842. Esztergami Beimel József sajátja 's árúja.

(Ára 3 pengő forint).

A' vegytan (ohemia) is egyike azon tudományoknak, melyeket mi sebészek az egyetemen kötelezőleg nem tanulak. Én ugyan azt szokom hinni, hogy a' tudományokat szoros

*) De kell is, mert az önvédelem nem hogy nem szabad, de természet szeréni kötelesség is. S z e r k.

értelemben nem iskolában tanuljuk, hanem egyik derék tanárom' állítása szerint itt azoknak csak ábéczejét, tudóst csak folytonos szorgalom, tudományos szenvedély, ipar, hű buvárkodás, és férfias olvasás képeznek, mire ez ídei Almanachunkban *Farkas János* barátunk nyújt elég bizonyosságot, mert mit ő az éssképi rovatban adott, iskolai műveltsége után soha sem adhatja vala. Ez áll, 's még is ezért az előítéletnek igen nagy tárgyai vagyunk, miért kétségsbe eszünk nem kell, nem szabad, mert van még mindig rászűnkre egy csalhatatlan eszköz, melly iskolai neveltetésünk' hiányát pótolni képes, és ez eszköz a' szorgalmas olvasás, melly bennünket minden előítélettől megtisztítani képes. Illy eszközt nyújt jelenleg a' fölhozott czim alatt *Manno Alajos* gyógyszerész úr kezünkbe, kinek szaki műveltségét, férfias iparát, jó alapra épített számolásait, korszerű választását illőleg hálálni alig lehet ugyan, tudományos iparának, vélem, még is némű jutalmát érzendi, ha őt, a' derék vegytudóst, e' szaki magán művelődésünk' tárgyává, kalauzalapjává választjuk: fogadjuk tehát ez új tüneményt, 's ránk nézve valóban megböcsülhetetlen szakkincslet illő méltánylással, 's egy perczig se késszünk azt birto-kunkká tenni nem csak azért, hogy kiseded könyvtárunk általa növekedjék, hanem hogy lelkünk' világának szolgálhas-szunk általa.

Pap Ignác.

Körömkór, vagy az emberi köröm' minden nyaváljának alapos gyógymádjá. Irta MISZLAY MÁTYUS gyógytunor, szemézmester, és fogorvos. Budán nyomtatott Gyurián' és Bagó' bötiüvel 1842.

(4 iv, velinre nyomtatva, ára 24 ezüst kr.)

Ha gyógyirodalmunk' telkére figyelemmel széttekintünk, aggályosan fölöttlő, hogy ott az emberi bántalmak' különített sorozata közt éppen legkisebb tért foglalnak azok, mellyek sajátilag a' körmöt illetik anynyira, hogy szinte vélni lehet, hogy azok nem is bántalmak, nem is tárgyak, a' gyógyászati figyelmet jogosan illetők, bizonyítja ezt irodalmunk' parlaga, mellyet e' tekintetben szánakodásig elhanyagoltnak talájtuk: nagy köszönettel tartozunk valóban mind azoknak, kik e' parlagot csak részletesen is tárgyul választják, sokkal nagyobb azoknak, kik az okulat' győző malasztjával sietnek ide, e' parlagot végkép' megszüntetendők: illy szép irányú író' munkájával van szerencsénk jelenleg találkozni, 's benne az emberi köröm' minden nyaváljának teljes egészét birni. Szerző' írói szerénysége sokkal jellemzőbb, hogy sem őt azok közé sorozhatnám, kik a' pozitív érdem' 's méltánylat' jutalmát a' szolgálai dicséretetés' kitörő igéiben szeretik követelni, ez tudóshoz nem illik, ez jellemsértő annak, kit léleknagyságában öntudata jutalmashat méltólag: ő keresett, 's talált, 's mit talált, emberért 's hasznára a' köz élvezetnek átadá.

Előszó, általánosságok, a' körmük' alkata, körömkór' képlete, köröm' vérömlénye, körömperczlob, körömhasadás, köröm' husbanyölése, körömszátkaság, körömlágyság, a' kö-

römképlő}füllöt' lobja, vakköröm, {körömhullás, és a' kör-
mök' éptanos gyakorlata, ezek az egyes alkrészek, mellyek
a' munkát egészítik, 's hitelesítik, hogy ama kevés potyadé-
kok, mellyeket e' tárgyban ittott szétszórva található, koránt
sem képesek e' munka' jogszeres eredetiségét behomlítani,
egyéni ségem' véleménye ez azonban, mert itt látok először
a' körömnek olly bántalmait, mellyeket legalább így kimerítve,
illy tudományos alakban még nem olvastam, ilyenek: a' kö-
römvérömlény, körömhasadás, körömszállkaság, körömlágy-
ság, vak köröm, a' körmök' éptanos gyakorlata, és a' szerző
szerénysége magas fokozatában elég szilárd előbeszédében
erről még csak említést sem tenni, mi másnak, ha a' szájan
nem, de az oldalon bizonyosan kitör vala, mert nevet, hirt
szokott hozni, mellyek korunkban derék factorok.

Az okok, mellyek szerzőt gyogyirodalmunk' e' kopárjára
vezették, fontosok, mellyeket az *átalánosságok'* rovatában
szokott bájos, szóllásmódjával így rajzol: „Más oldalát lát-
juk a' dolognak egészen, ha azt társalgási szempontból vá-
gyunk megítélni. Elmultak az idők, midőn egyedek' társas
körükben föltűnő testi hibákkal megjelenhetvék a' nélkül, hogy
azok botrányúl ne szolgáljanak; az ilyen egyedeket —
valljuk meg igazán, körünkben szánalommal tűrjük ugyan, de
szíves örömet velük nem társalgunk, 's menynyire helyzet
és körölmény engedi, azokat kerüljük is, — minek termé-
szetes rugója a' bajtoli iszony 's azon gyöngédség, mivel az
illy szánaandók iránt lenni köteleztetünk, hogy velük hideg-
ségünk által, szerencsétlen állapotjukat legtávolabbról se
éreztessek. Mindennapi tapasztalás tanuja, hogy a' körmök'
valtsága a' társas életben nem ritkán az egyed' életjövendőjére
olly lényeges befolyással van, ' hogy azt sokak, kik e'
fölött nem eszmélnek, csak távulról sem gyanítják — — egy
kényes izlésű hölgy asztalánál, de még szolgálatjában sem

lát [örömeit körömkórosokat. Papságra pedig egyáltalán nem alkalmaztatandók. Némbereinket tekintvén, állításomat leginkább igazoltnak látjuk, kiknek e' szerencsétlen állapot gyakran azon szép hivatásnak teljesítésében szolgál gátúl, melyre őket a' természet rendeltetésüknél fogva fülhíni méltányosnak találta, mert van rá példa, hol az anya' körömkórát kisdéde a' világra hozza magával mint öröklöttet. A' komoly férfi — e' természet' királya — veendő neje' szép tökélyei között, melyekkel e' nemet az istenség' gyöngéd keze fölruházta, joggal igényelheti, hogy az semmi olyan hibától bélyegzett ne legyen, mi által mások' ellenében pirulni kényszerüljön, ön keblében pedig a' megbánás' legóriásb, kígyóját fölköltse, 's egész életcsendét szétdulja. Az olyan nős pár, életegén ritkán mosolyg a' szerencse' csillaga, lassanként hülni kezd a' költsönös bőszülés és tisztelet, 's gyakran e' semmiségnek látott baj elég eszköz, hogy általa egy életboldogság dulassék szélyel. Az ámulás' pillanatai a' hideg hírló és' fölocsudtával eltűnnek, 's az ébredés a' legborzasszóbban ragadja ki varázsvilágának csalókony gözéből. Legyen a' nő bájos, mint a' természet' legszebb virága, mellynek himporát zephirek csókdossák; legyen szelíd mint angyal, melly a' testesült jószág, ha azon kiegészítő szépséget, melly egész lényén előmlik, a' legparányibb alkotási hiba rutítja, meleg vonasalmunk, szívünk' szerelem-vihara, mellyel mint fürge méh a' rózsakelyhet körül röpössük, elhanyagló, 's a' láncz, melly a' bizalom 's szerető szív érzelem' árján feszített meg, lassanként táguland, 's gyakran végkép' is elszakad. Hányszor sóhajtunk föl, ha illyent songoróa a' hangok' legszébbjeibe merülve látunk játszani: vajha e' rózsá ujjakat e' bélyegző rügy megkimélte volna — hányszor, ha pipereasztalnál fonséges bájai kiemelésének törekvésében lepjük meg? 's mi unt, mi kényszerítő az illy kezekből a' legközhönyősebb

tárgyat is elfogadni! főleg ha udvarias lovaga a' szép nemnek az elfogadó, 's a' nyujtott kedves kézre csókot nyomni; illedelem és kötelesség 's a' t. Nem képelek egyetlen szép lelkű nőt, nem az élet' arany álmain merengő kedves lányt, ki e' rutilom'szennyes alakától menekülni ne vágnék 's a' t.—

Okok ezek igen is s' fontosok, mellyek a' szerző' lépteit hangosan igénylik, 's az elvontabb tárgyak' fölötti szerencsés nézettapintatit igazolják.

A' munka' részletes taglalatjába nem ereszkedem, azt nálomnál competensebb bíróra bizom, kit őszinte elfogulatlan-ságában, merem hinni, szinte mint engem, gazdagon kifog elégtíteni, 's az igazság' követelésénél fogva velem együtt a' szerzőnek sok olvasót kíván, mire maga a' tárgy' meglepő ujdonságánál fogva igen méltó, 's e' böcsös érdek' életadó-jának: mélt. és főtiszt. Báró BÉMER LÁSZLÓ választott duleinai püspöknek pedig, mint mecoenásnak, hála's köszönetet szaval.

K. K.

III. Megtiszteltetések.

1.

Kétségkívül emlékeznek szerény olvasóink, hogy boldog emlékü' *Hoffner József* orvosdoctornak, az állatgyógytani intézet praefectusának, 's ugyan e' szak' tanárjának halálával e' szak' tanszék megürült legyen, mellynek ideigleni betöltésére a' pesti orvosi kar ZLÁMÁL VILMOST sebész és szülész

mestert, magyarország' érdemteljes baromorvosát nevezte ki, minek érdemében az 1841¹/₂ évi állatgyógytani cursus már az ő tanárkodása alatt folyt le. A' helyettes tanár urnak e' méltó megtiszteltetésén szívből örvendünk, 's már itt eleve érezzük azon közös dicsőséget, melyet ipar és műveltség által anynyira megkülömböztetett egyéniségével rendünknek okozott, világos tanuja lévén, hogy a' sebészi rend ninos még a' méltánylat és figyelem elől anynyira száműzve, hogy abban a' való érdemet sem lehetne használni. A' helyettes tanár úr az 1841-ik évi October' 18-kán tartott concursus' következtésében a' pesti állatgyógytani cathedrának egyik reménydus competense, mi szívből ohajtjuk, hogy úgy is, mint az ország' több évi szorgalmas baromorvosa, úgy is mint jeles magyar író és szaktudós, úgy is mint egy évi helyettes tanár, kivivott érdemének illő méltánylatául szép reményei' megtestesülését láthatván, rendünk' maradandó dicsőségére őt minél előbb a' pesti állatgyógytani cathedra' rendes tanárjának üdvözölhessük.

2.

Folyóévi Augustushó' 18-áról szálló hirlapjainkban ezeket olvasuk: „Ő cs. 's ap. kir. fősége Birly Floriánt a' pesti kir. gud. egyetemben szülészet' tanítóját 's orvostanárt *királyi tanácsos* czimmel méltóztatott legkegyelmesebben földiszíteni.“ —

Szeretve tisztelt egykori gyógytanítónk az, kinek ünneppólyes érdemei koronás fejedelmünk' főséges trónja előtt termik ime a' gyümölcsöt, mellynek kellemei ezerek' érzetit töltik elégülten, 's a' teljes nagyságában föltűnt példa után tekintő alantiségnek okulatot nyujtanak, hogy a' tudomány és műveltség eredeti forrása a' tiszta érdemnek, melly jutalmát el soha sem vesztheti. Véllyük megengedi e' nagyságos férfit, hogy mi kicsinyek ezután is tiszta érdemeit vehessük induló lépteink előtt világitó kalauzúl, 's mint hálás hivei a'

nagy tanárnak, kihez most sem kevesebbé, mint egykor a szeretet' és hódoló tisztelet' kapcsolai övedznek, fényes polgári megtiszteltetését az öröm' teljes érzetében megünnepelhessük, szívből óhajtván, hogy a' szép érdemek' e' szép méltánylatát a' viruló egésség' örömei közt sokáig, igen sokáig élvezhesse!!!

3.

Még a' mult évi hírlapok szerint: „A' n. m. magyar kir. kamara Hackel Andrást eddig Ungmegeye' physicusát *ungvári kamarai chirargussá* nevelte ki.“ —

E' megtiszteltetésen örvendeni két okunk van, első az, hogy a' megtisztelt úr vágyott rendünk' tagjává lenni, mit sokan talán bizonyos okok miatt nem tehettek volna; második pedig az, hogy rendünk egy érdemteljes egyénnel tetlegesen szaporodván, *Hackel* urral a' szerencse collegai viszonyba helyezze bennünket, és e' viszonynál fogva bátrak is vagyunk a' megtisztelt urat ezennel barátságosan fölszóllítani, hogy új pályáján bennünket, mint mi ötmegismerni szerény kötelességünknek tartjuk, megismerni szíveskedjék, mit semmiben sem lehet világosabban tanusítania, mint ha a' jelen tudományos iparunk' czéljait költsönös erővel ő is kész előmozdítani, mit követelnünk is lehet talán azon elv szerint, hogy a' *ki a' rend' anyagi javaival szeret és tud élni, annak szellemi érdekeit is szívében hordozza*; de követelnünk lehet azért is, mivel új pályájában kétségkívül özöne nyillott a' szebb és szebb gyakorlati eseteknek, mellyek *Almanachunk'* lapjainak anynyi érdeket adhatnak. Ugy úgy drága collega úr, egyesüljünk szívből és lélekben, akaratban és tényben, öszszeolvadva szebb uton rázogassuk le magunkról az átkot, mellyet az előítélet' kíméletlen keze évek' során át rajtunk nyugtatni kegyeskedik: éltesünk másokat, hogy másokban mi is az élet' való örömeit élhessük.

A' szerkesztőség.

MÁSODIK RÉSZ.

Állatgyógytan.

Itt az idő, kedveznek a' körülmények és intenek, hogy munkához fogjunk, e' természeti tan' elfordult érdekeit kivigyuk, sorsát megigazítsuk, 's a' jövendő elé úgy elkészítsük, hogy a' rendszeres tudományok' sorában a' maga tekintetét ez is bírhasssa, élvezhesse.

Ismertető.

(1841, 78-ik szám. lap 1241.)

I. Észképesség.

Élettani értékezés a vérről.

Nicht in allen mikrokosmischen Geistern steckt eine ganze Welt; nicht in allen hoch angesehenen Doctoren und Professoren der Medicin hat sich die Idee der Heilkunde vollkommen herausgebildet. Sie kommt in den meisten Köpfen nur fragmentarisch zu Tage. Nur die Genien tragen eine ganze Welt in sich, die ein ganzes Volk noch nach Jahrhunderten vertritt.

Most: über medicinische Lehrsysteme.

A' vér azon folyadék, melly az anyagokat a' képzés és főtartására a' test' minden részeinek magában foglalallya, melly a' részekbeni levert kelmét magába veszi, hogy bizonyos életművek által elválasztassék, és így mit elveszt, új táplálék által részint külső, részint már életművezett anyagból a' nyirkedényrendszer által kiegészítessék. Ezen anyagok' vérréi átváltoztatása valószínűleg inkább az egész életművezett részek', mint egyes életművek' hatmánya, minthogy a' (csirahártya-blastoderma) műve a' csira, vonzódás és átváltozásával a' petenedveknek képzí ki magát, a' legtöbb életművek' létele előtt, és midőn az első durványai az idegrendszer' központjának képezve vannak, az edény-

udvar' belsejében már vért készít. A' vér az üterekben piros színű, mikor a' vizerekben halvány.

Némely gerincztelen állatoknál vörös a' vér; a' puhángok közül is legalább a' *Planorbis*nál vöröses *Trevianus* szerint, sok geincztelennél szintelen.

A' vérnek önbatólagos sulyja egészséges állapotban *Berzelius* szerint 1,052—1,057 között ingadozik; *Denis* után általában 1,059. Éplétkor sós izű, gyöngén égvényileg visszazaható.

Az élő testben nagyító üveg alatt két képző elemet lehet észre venni: a) egy nagy mennyiségű meghatározott alakú nagyított testecseket, a' (főstött) vérttestecseket, (és a' nyirktestecseket vagy szintelen vérttestecseket); — b) egy egyenlő higságú állományt, melyben a' testecsek uszkálnak, a' véroldut (plasma, liquor sanguinis) *).

I. A' vérnek nagyító üveggel vizsgálata: 1) a' tulajdonképpi, 2) a' szintelen vérttestecsek, 3) a' véroldu.

1) A' főstött vérttestecsek mindjárt a' nagyító üveg' föltalálása után *Malpighi* és *Lecuwenhoeck* által födöztek föl. Minden gerinczes állatoknál és sok gerinczteleneknél találatnak; az elsőknél vörös főstetűek és különösen föltételezik a' vérgyurma' vörös színét; — az utósóknál többnyire az egész vér szintelen. Náluk némellykor a' szinezet' fészke a' véroldu, legkitünőbb ez a' földi geliszta' vörös vérében, hol vérttestecseket nem lehet találni.

*) Különességül megemlítendő itt, hogy *Giacomini* tanár Páduában 1839-ben az olasz természettudósok' pisai gyülekezetében a' vérttestecseket tagadta, is így itt is áll: *auch die Zweifer müssen seyn*. Ugy látszik, hogy a' tanár úr egy új *Arkesilas'* szerepét akarja magára ölteni. *Értekező.*

Mi a' vértetestcek' alakját illeti, ez az emberek és szopó állatoknál a' nagyító üveg alatt körös korongot mutatnak, a' madarak, kétlakiak és halaknál köröczöset, bátor-sokszor a' köralakhoz közelítnek, innen azt következtetvén, hogy a' gerinczes állatok egymás közt a' vértetestcek' alapjára különbséget alapítanak. Ezek után még is *Mandl* Párisban gyakorló hazánkfia az *Alpacánál* (a' szőrös láma' fajtája — *camelus lama* Lin.), és az *egy pupútevénel* (*camelus dromedarius* Lin.) a' vértetestceket köröczösnek találta. *Owen* ezen állítást az *egy pupútevénel* bebizonyította, ámbar a' köröczös közt gömbölyűeket is vett észre, és *Gulliver a' gyupjus lámánál* (*camelus vicunna* Lin.) és *lakmatevénel* szinte köröczöset látott. Más oldalról pedig *Wagner Rudolf* göttingei tanár szerint a' *Cyclostomen* a' halak közt az ő körös vértetecesei által tesz kivételt a' főlebb említett három alsó osztályú gerinczes állatok' nyomdájától.

A' vértetestcek' nagyságát pontosan meghatározni több okoknál fogva bajos: a) úgy látszik, hogy korább fogamzatú életkorban a' testcek minden állatoknál nagyobbak, mint a' korosabb fogamzatuaknál és a' tökéletes állatoknál, b) Ugyan azon vérben sincs mindig egyenlő nagyságban: találni kisebb, közép és nagyobbat. Az emberi vértetestcsnek nagysága *Young* után $\frac{1}{505}v$ és *Home* $\frac{1}{141}v$ közt ingadozik. c) Különös befolyások által is változik a' nagysága — *Valentin* és *Wagner* a' koplaló állatoknál kisebbedést gondolnak lenni. Hanem más ismeretlen moczanatoknak is látszik befolyása, legalább *Wagner*' tapasztalata, hogy némellykor a' testcek $\frac{1}{300}v$, midőn máskor $\frac{1}{400}v$ — d) A' mérés az edényekből kieresztett véren lehető, de

mivel egy oldalról munkamives nyomás, más oldalról külbefolyások az alakot gyakran hirtelen megváltoztatják, innen egy része azon méréseknek, melyek ennek előtte tétettek, nem igen haszonvehető.

Többnyire a' közép nagyságú testecseket szokták a' rendes nagyság' meghatározására használni; de ez nem áll; hát ha mint *Wagner* véli, a' kisebbek képződés' fokán vannak? innen a' nagysági határozásra a' nagyobbakat véve zsinórmértékül, nem csak e' részről, hanem a' hajedények' térbeli arányára nézve is nagyobb értékű.

A' vértestecsek' nagysága semminemű arányban sem áll az állat' nagyságával, p. o. az egérnél nem kisebbek, sőt kissé nagyobbak, mint az ökörnél; mint osztály-külömbőség általánosan áll: hogy legkisebb vértetekesekel birnak a' szopó állatok, nagyobbak a' madarak és halaknál, legnagyobb a' vízlebereknél. A' szopó állatoknál a' vértestecsek' közép nagysága *Wagner* után:

Ember és majomnál $\frac{1}{300}$ vonal.

Husevőnél - - $\frac{1}{400}$ —

Kérdőzönnél - - $\frac{1}{500}$ —

A' vértestecsek önhatólagosan nehezebbek, mint a' vér-oldú, mellyben helyeztetnek.

Hogy ha a' vér' alvása az eresztett vérben magától (lobos kórokban), vagy ha egy kevés alszénsavas szikeggel továbbra halasztatik, vagy szünteleni kavarás, ütés által a' rostonya eltávolítatik, akkor a' vértestecsek lassan a' folyadék' fenekére szállnak. Igen nagy hajlamuk van, midőn a' tárgytartón fekszenek, egymáshoz pénzdorong alakra simulni.

A' nyugvó vértetekesek egyik fölülettel a' nagyító tüveg' tárgytartóján fekszenek, a' másik a' vizsgálónak néz úgy, hogy az egész korong szélei által határoztatik. A' szopó állatoknál a' tekeidom, a' többi három gerinczes osztálynál a' hosszszud petealak látszik uralkodni, innen hajdan vértestecseknek hivattak. Ha a' vér-

testecseket gyöngéd mozgásba hozván, midőn p. o. a' higságot kissé a' hajolt tárgytartón hengeríteni hagyjuk, akkor a' szélén megállván, egy pálczikaidmot mutatnak, honnan a' mindkét oldali lapított korongidom (vérkorong) kitetszik. A' vértetestecs' fölletei a' körösnél keted homorú, a' köröczösnél mind a' két fölületen köldökforma boltozatú, melly közelebb vagy távolabb a' korong' szélétől emelkedni kezd.

A' Cyclostomen' körös testecsei *Wagner* szerint szinte ketted homorúak, most kifürkészendő, hogy a' köröczös testecsei a' főnebb említett szopó állatoknál is megfelelőleg ketted domborúak-e, legalább *Mandl* rajzolatai így mutatják.

A' vértetestecs' szövete nagyító üveg alatt burkot és bennéket árúl el. *Schulcz* ajánlott egy módot, mikép' lehessen a' burok' jelenlétét észrevenni, t. i. ha vizet keverünk a' vértetestecs közé, a' füstő tárgyat elveszti, és átlátszóvá lesz; ha pedig ezután *ibolyófüstvényt*, akkor barnás színnel jelenkezik. *Hewson*' kényállítmányát, hogy a' vértetestecs a' burkon és szemcsén kívül még rugékony folyóságot is foglalna, *Schulcz* vette pártfogásába. Hogy a' látszólagos és most közösen elismert rugalmassága a' vértetestecseknek azon rugalmas higság' jelen nem léte nélkül is magyarázható a' burog' tömörségéből.

A' vértetestecs' burka foglallya magában a' füstő anyagot, hogy pedig maga-e, vagy a' 'szemcsével együtt, *Valentin* után nem lehet határozottan kimondani. Az *eczetsav* gyorsan fölolvasztja a' burkot. *Nassin* kívül még *Hünefeld* több anyagok' viszonyát a' vérhez fűrészte. Itt csak két anyag jön szóba: *bürökál* adatván az emberi vérhez, mocskos vöröses-sárga ragadós anyaggá vált, nagyító alatt mint folyó viasz úgy látszik, és vértetestecseket nem lehet észlelni. Továbbá: ember-vér sűrített bikaepével kevertetvén, erre a' vér megtisztult, és a' vértetestecsek eltűntek, ugyan ezt mutatja

az ember, disznó, kutya, macskaepe. De a' szülés után mindjárt meghalt gyermek, és félig érett borju' epéje nem dolgozott fölolvasztólag.

A' vérszemcsé' idma vértestecs' alakjához tartja magát, a' körösben körös, a' köröczösben köröczös. *Schulcz* után nem mindenhol találattik ezen öszhangzat.

Az emberi vér' szemcséje *Wagner* után $\frac{1}{1000}$ v, *Schulcz*

szerént $\frac{1}{1200}$ v, végre *Krause* után $\frac{1}{1294}$ vonalnyi.

A' vértestecsek' mennyiségét a' vérolduhoz csak hozzávetőleg lehet bősleni. A' berekesztett szopóállat' vérében, hol a' vértestecsek leülepedtek, tesz a' vértestecsréteg *Schulcz* szerént $\frac{1}{3}$, ritkán többet, mint $\frac{1}{2}$ az egész mennyiségnek.

Ha számlállyuk, hogy a' vértestecsek nem igen sűrűen fekszenek egymáson, 's a' közeg vérolduval van kitöltve, akkor a' vértestecsek' területi mennyiségét legfőlebb $\frac{1}{4}$ részire az egész vérgyurmának lehet tenni. Átalánosan a' madarak gazdagabbak a' vértestecsből, mint a' szopó állatok, kevesebb a' vízlebereknél, még kevesebb a' halaknál; a' gerinczteleneknél a' vértestecs közönségesen kevesebb.

2) A' szintelen vértestecs. *Müller János* berlini tanár az újabb időben egy másik nemére a' testecseknek tett figyelmessé, mellyek a' vérben találtnak (p. o. a' bikánál), 's a' piros vértestecseknél nagyságra alább állnak. Igen könnyű a' vízleberék, halak és madaraknál ezen szintelen vértestecseket megismerni, nehezebb a' szopó állatoknál. Ugy látszik, hogy a' nagysága bizonyos arányban van az ugyan azon állatnak vértestecsével, mi nevezetesen a' vízlehereknél világos, hanem egyenetlenebb nagyságuk az ugyan azon vérben egymáshoz, és így ezer viszonyban többé különböznek, mint a' tulajdonképpi vértestecsek. A' piros vértestecs-

ből a' nagyító alatt különbözik a' szintelensége egy bizonyos fény és azon tulajdona által, hogy a' világosságot nagyon megtöri, szemcsés látszatja mint ha golócska csoportozatból állana. *Nasse* utánha nagyobb mennyiségben van a' vérben, és ha mozgattatik, igen könnyen egyesülnek. Midőn a' piros vértestecsek leülepednek, akkor ezek fölöttük usznak, 's így tehát könnyebbek. Ha a' visgált vér vízzel igen ritkítatik, leszáll ekkor a' fenékre, és úgy oda tapad, hogy mikor a' viz leöntetik, ott marad ragadva. Már a' ritkítás előtt is egy része mutatja ezen ragadósságot. A' viz és *ecszsav* által nem olvasható, ezen utósóval kissé szemcsésnek mutatkozik, és olly viszonyban van, mint a' piros vértestecs' szemcséje, Innen tehát igen közelítő azon nézet, melly szerint ezen szintelen vértestecseket a' piros vértestecs' szemcsével azonítván, legyenek bár a' vértestecszezi kifejlésben, vagy a' visszszaképzésben, vagy mind a' két arány' képviselésében.

A' vérbeni jelenlétük azon kérdésre vezet, nem a' táp vagy a' nyirk által vitettek-e oda, és ezen nézetet minden tartózkodás nélkül a' nyirktestecs nevezettel átvévén. E' mellett a' tulajdon nyirk vagy táptestecsek a' különbféle részeiből a' nyirk rendszernek általán véve nagyobbak. Mivel az eredeti összeköttetése a' nyirkrendszer' testecseinek a' kérdésben lévő vértestecseivel, ha mindjárt igen valószínű is, de még sincs bebizonyítva, azért is a' zavar' kikerülése végett tanácsos a' szintelen vértestecs' nevét megtartani, mi legalább a' gerinczeseknél elegendő a' különbféle vértestecseket megkülömböztetni.

3) *A' véroldu.* Az élő vérben a' véroldu tiszta, szintelen folyadék, minden észrevehető merő részecske nélkül, mi következő kísérletből tűnik ki; fölfogván t. i. bikavért, mellynek vértékecsei olly nagyok, hogy jó szűrpaperon nem mennek át, és egyenesen egy szűr-

készületre állítván, akkor a' hasonvérfolyóság keresztül szívárog, és a' vértestecsek visszamaradnak.

Egy tulajdonnal bírnak mind a' két vértestecsek, minővel az élő edényekben a' vérolduval összevegyülnek. Az átlátszó részeken, mint p. o. a' béka' uszhártyája' üt-és viszerében látjuk, hogy a' piros vértestecs az edény' közepét foglalja, 's mellynek szélén átlátszó tér van, hol a' szintelen vértestecsek keringnek. Ezen utósók mindig lassabban, mint a' piros vértestecsek mozganak, és a' piros testecs a' világos térbe nem jön. — *Wagner* ezen kettős folyamot minden részeiben a' hajedényrendszernek találta, kivévén a' tüdőket (a' vízi satamandernál). *Weber Edvárd*, ki ezen tüneményre először a' figyelmet vezette, az átlátszó tért nyirk-útnak tartja, tehát térleg elválasztva a' tulajdon véruától. E' világos térrei utalvány ellen *Gluge*, *Wagner* nyilatkoztak, és valószínűvé tesszik, hogy az a' véredény' üregéhez tartozik, 's így a' véroldu, és piros vértestecsből vegyült vérhenger körül egy hüvelyforma réteg vérolduból szintelen vértestecscsel nyugszik. Ezen két testecsek' gyorsasága közt mindig egy bizonyos arány uralkodik. A' szintelen vértestecsek' lassubb mozgása az edény' falához ragadóssága által magyarázható.

II. A' vér' mennyisége a' testben.

A' vérmenyiség' meghatározásánál az elvérzetekből kifolyt mennyiséget tekintették, vagy a' befűcskendett anyag' mennyiségét, mi az edényrendszer' kitöltésére elegendő, vagy egy fontos vérfolyásnál rövid idő alatt kifolyt mennyiséget. Hogy milly bizonytalanok az ezekre alapított számítások, a' meglett emberbeni mennyiség' adatainak különbségéből kiviláglik, u. m. *Allen Moulin* 8 fontra; *Haller* 28—30 fontra; *Keill* pedig mindent, mi az emberi holttestből elgözőlög,

vérnek vévén, 100 fontra számította. Ujabb időben *Valentin* egy elmés módot használt a' vérmenynység' meghatározására: az állatnak t. i. súlyja meghatározatik, erre bizonyos vérmenynység vétetik el, ezután mindjárt következik a' megmért viz' befőcskendése, utána pedig egy másod menynységű vér' elvétele, így az először és másodsor kieresztett vér' merő létrészei pontosan följegyeztetvén, és a' viz' menynysége számításba vétetik, melly a' második vérelesztés előtt a' vérgyurmába befőcskendeztetett: megvan a' szükséges adat, mi az eredeti általános vérgyurmát és az ő arányát az egész állat' súlyához meghatározza. A' kutyán legkönnyebb e' kísérletet véghez vinni, macskán, juhon nehezebb.

Valentin a' vérmenyniséget a' test' súlyához a macskánál mint 1: 5, 78; juhánál mint 1: 5, 02; nagy kutyánál mint 1: 4, 50 állítja.

E' kísérletek természetesen az emberen nem kivethők, itt a' hasonlóságot kell segédül venni. Azon kevés adatokból az látszik kitűnni, hogy a' nagyobb állatoknál a' vérmenynység a' test' arányához valamivel fölülőbb, más oldalról megint az látszik, hogy a' nő állatoknál kevesebb a' vér, innen *Valentin* az emberi hímnél 1: 4, 36, a' nőnemnél 1: 4, 93-nak véli a' vérmenynység és testsúly közti arányt.

III. A' vér' vegylete.

Ha elhalgatjuk a' szaganyagot, vér'szerzeit, 's némelly kiürítendő anyagokat, mellyek talán már a' reudes vérben is csekély menynységben foglaltnak, mint hujy, nyálanyag, így maradnak mint reudes közelebbi létrészei a' vérnek következők tekinteni valók: *víz, fehérnyés létrészek, zsír, sók, és kivontanyag*, azaz

egy több még pontosan elnem választott anyagok keveréke.

A' víz. Ennek mennyisége legegyszerűbben egy meghatározott súlyú vérnek a' homokfördübeni beszárítása által határoztatik meg. A' korábbi adatok szerint 1000 rész vérben 630 és 930 közt ingadozik; de az újabb határozatok is igen különbözők, az onnan magyarázható, hogy az egészséges vér is víztartalmánál fogva változik, mennyire p. o. hosszabb vagy rövidebb idő előtt a' vérnyerésnél ital vétetett föl. Így 1000 rész vérben talált *Berthold* 730—760, középszám 745; *Krimer* 750—780, középszám 765; *Nasse H.* középszám 794,2; *Lecanu* 768,6 egész 853,1 középszám 815,5.

Az aszszonyok' vére *Denis* után vizesebb, középszám 787, férfiaknál 767. *Nasse* szerint a' különbség 3—4 részre megy. *Lecanu* a' nyirktermészetűeknél a' vizgazdagságot bebizonyította. A' terheseknél *Denis* és *Nasse* a' víz' nagyobbodását vették észre.

Fehérnyés létrészek. A' vér három közelebbi létrészeket tart magában, mellyek vegyi viszonyban egy bizonyos megegyezést mutatnak, u. m. *fehérnye*, *ros-tonya* és *pirnye*. *Mulder* hollandi vegykém azon fontos találmányt közlötte, hogy ezek ugyan azon életműves anyagot bírják alapul, és csak egyenetlen mennyiségű életműtelen égvények és savak által elválasztható anyaggal öszszeköttvék. Ő ezen fojtó tartalmú alapot, mint a' három részben fölolvastott közelebbi létrészt *vezérnyének* (protein) (*πρωτεϊνον* = első helyet foglalom) nevezi. Azt pedig még nem lehet elhatározni, hogy a' vezérnye az életműség' életfolyamában képlődik-e, vagy a' növény országból jutott az állati testbe, mivel a' hus' alapját, a' turalét 's talán még más állati kelmékét is, úgy a' növényi fehérményét is teszi. A' vezérnye képez kocsonyás, félig átlátszó szürkés folytokat, mellyek a' szárításnál öszszszugsugorodnak, sárgás kemény és

törékessé válik és így könnyen porlóvá, minden iz és szag nélküli valóság, igen nedvmutató, viz, égény, borlé és szálló olajban oldozhatlan. Allandó főzéssel vízben érülködés által szét bontatuk 's részint fölölasztatik (katalysis)*). A' ritkított savakban föloldódik, az égény és sóalapokkal öszszeköti magát. A' lugokkal és lugos földekkel a' vízben oldozható öszszekötést készít, melly borlével leverethető; a' tulajdonképpi föld és érczsavítag kapcsolatok oldozhatlanok. — Mulder következő anyagokból bontotta a' vezérnyét:

Növényi fehérrye.	Rostonya.	Fehérrye.	Tural.	Parány.	Fölszámítva.
Szénő 54,99	55,44	55,30	55,159	40	55,99
Gyuló 6,95	6,95	6,94	7,176	62	7,00
Fojtó 16,05	16,05	16,02	15,857	10	16,01
Eleny 22,56	21,56	21,74	21,808	12	21,70

a) A' fehérrye áll vezérnye' öszszeköttetéséből kén és villóval. Mulder' vegyoldása következő részeket adott:

*) *Katalysis* κατα la és λω = *olvasztom*, nevezük, midőn egy test oly erővel van fölruházva, melly új öszszekötésre olvaszt föl más testeket, egyedül ahozi érülésével, és csak jelelétével és érülésével a' nélkül, hogy magába valamit fölvenne vagy elboosátana p. o. így változtat át egy sav egy bizonyos mérsékletnél keményítő olvasztékot először is mézgában, azután keményítő czukorrá, bár sem a' sav' elemei, sem a' keményítő közt öszszeköttetés nem találhatik, mivel a' végbe vitt hatás után a' sav szabadon és változatlanul lehet. Talán ezen érülbontás által lehetne az életműségben azon nyers anyagból t. i. vérből a' különféle életművekben különféle anyagok' képzését magyarázni; innen lehetne a' különféle elválasztásokat, mint tej, epe, huy 's a' t. a' nélkül, hogy valamely idegen testet föl lehetne földözni, mi ezen vegyletet képes volna előhozni. Az élesztő' (fermentum) működése is a' buzgásnál ismert példája a' hason erő' hatásának.

Értekező.

	Találtatott.	Parány.	Főlszámítva.
Szénő	54,84	400	54,70
Gyuló	7,09	620	6,92
Fojtó	15,83	100	15,84
Éleny	21,23	120	21,47
Villó	0,33	1	0,35
Kén	0,68	2	0,72

Igy tehát 10 parány vezérnye van a' fehérnyében. 1 parány villó és két parány kénnel. *Berzelius* létrészül teszi a' villósavas meszet is.

A' fehérnye, a' vérben hasonló állapotban találta-tik, mint a' madárpetébeni hegedékenytelen fehérnye. A' megalvánál a' vérsavóban marad fölolvasztva. E' vérsavó megzavarodik, ha 60° c. izzasztatik, és megme-red a' 61°, midőn átmegy hegedt állapotba. A' fehérnyének tömitése pedig befolyó a' hegedés' moczanatára.

Hogy ha sok vízzel van ritkítva, akkor egész 70° c. tiszta marad, és csak a' 75° meredez; ha pedig igen ritkított, akkor a' 90—100° c. zavarodik és a' hegedt fehérnye azután az állandó főzésnél válik el. A' hegedtlen fehérnye igen könnyen fölolvad a' vízben, és ez által különbözik leginkább a' hegedttől. Ezen ütősó igen nehezen olvad a' vízben úgy, hogy *Mulder* 40 órai főzése után 100 rész fehérnyéből csak 37 olvadt föl. Különös az, hogy a' mérséklet' nagyobbítása csak a' folyó fehérnyét változtatja hegedésbe, a' szárazat pedig nem, mivel a' beszáritott fehérnye egész 100° c. lehet fölhevítve minden vegyleti alkotás' változása nélkül.

Számtalan vegyképletek után az világlik ki, hogy a' fehérnye' mennyisége egéséges állapotban alig változik a' vérben. *Prévost* és *Dumas* az állatoknál is ezt bizonyí-ják, 100 rész vérsavóban az embernél találta-tik 10,0 fehérnye, 90,0 víz; a' kutyánál 7,4 fehérnye, 92,6 víz; galambnál 5,5 fehérnye, 94,5 vízrész.

b) *A' rostonya is vezérnye kén és villó* vegyítetből áll, *Mulder* után ezen részekből van összetéve:

	Találtatott.	Parány.	Fölszámítva.
Szénő	54,56	400	54,90
Gyuló	6,90	620	6,95
Fojtó	15,72	100	15,89
Éleny	22,13	120	21,55
Villó	0,33	1	0,35
Kén	0,36	1	0,36

A' fehérynétől tehát anynyira különbözik, mennyiben csak egy parány ként, nem pedig kettőt foglal magában; *Berzelius* villósavas meszet is talált *a' rostonyában*. Ezen előttünk álló vegybontás és leginkább *Mulder'* eszképe *a' vezérnyéről* tanít, hogy mily tévely volt ennek előtte *a' rostonyát a' legelterjedtebb közelébbi állati létrészek közt legfojtóbb tartalmunak vallani*.

A' rostonya szinte mint *a' fehérye* hegedt és hegedtelen állapotot mutat. Hegedtelen állapotban találta *a' vérforgásban* már azért is; midőn az életfolyamotból eltávolítván, hegedésbe megy, pontos vegyvizsgálat lehetetlen. Hogyha *a' kifolyó vérhez* sók adatnak, nevezetesen *kénsavas szikag és fojtósavas hamag' poru*, *a' hegedést gátolják. Alszénsavas szikeg a' rostonya' alvását tökéletlenül hátráltatja. A' hegedt rostonya a' mint a' vérből nyeretik, azonos az izmokéval, mellyek már élő korban is hegedt rostonyából állnak. Kétféle módon kapni a' vérből: 1) A' vérlepény összeméltetik, és állandón mosatik, míg a' viz magát fősti. Hogy pedig a' vér' vörösségének maradéka igen nehezen hagyja magát tökéletesen kivonni, úgy más oldalról nem kétes, hogy a' vörösség' távolításával a' vértestecsek' szemcséji a' rostonyába beburkolva viszsamaradnak, 's így tiszta rostonya illy módon nem nyerhető. 2) Hevenyében folyó vér kavartván, az összeszűggő pelyh és darab rostonya mindaddig hideg vízben mosat-*

9 *

ik, még ez füstelik, azután gyorsdarabba bonyolítva, vízzel telt magas üvegedénybe fölakasztatik, itt is keverőd-vén a' gyurma közé vértetestcs, még is kevesebb, mint az első módnál. Többnyire a' mindkét módon nyert anyag tiszta rostonyának nézetvén és szárítatván, pedig tart még magában zsirt, mi lassanként borlélrel kivonható.

A' tiszta rostonya képez egy sárgás átlátszhatatlan gyurmát finomabb és durvább rostokból minden szag és íz nélkül, a' víznél nehezebb, *hideg víz, borlél és egényben* nem olvad föl, a' szárított pedig a' vízben meglágyul, és az előbbi tekintetét kapja vissza. Vizzel főzve úgy van mint a' fehérsnye. Negyven órai főzés után 20°/_o olvadt föl és a' maradék még rostonya, a' fölolvadtból 40°/_o víz, és *borlélben*, a' többi csak *vízben* olvadó, *Mulder* a' rostonyát hat évig borlélben tartotta, ez alatt rostosságát elvesztvén, puha kocsonyává változott.

A' tömör szavakban, a' *fojtó savat* kivéve, a' rostonya földuzzad, megkocsonyásodik és átlátszóvá lesz; a' *tömör eczetsav* szintelen kocsonyává változtatja, melly meleg vízben könnyen olvadó; az *égető hamag és hügyagban* is olvasztható. *Mész és sulyagfölddel* vízben oldozható összekötést képel, a' tulajdonképpi föld és ércszavítat kapcsolatok oldhatatlanok; a' *fojtósavus hamag* nem csak hogy hegedését akadályozná a' rostonyának, ha a' vérhez adatik, hanem *Denis* után még a' megaludt nedves rostonyát is főtolvasztja, ha egy két nap erős olvadékával érülésben marad. Ez után származik egy nyálkás folyóság, mint a' vérsavó, melly 74° c. alszik meg, mint a' fehérsnye, de ettől annyiban különböző, hogy ha vízzel nagyon ritkítatik, rostonya válik ki belőle.

Reades menyinyisége a' száraz rostonyának az egésséget ember' vérében az adatok szerint igen különböző. Hogy menyinyisége a' betegségekben változó, kitűnik *Stammus'* kísérleteiből, ki 1000 rész vérben,

a' rostonyát 7,083 (a' tudólobban), és 1,034 (az arany-érnél) közt Ingadozni látta. Minthogy pedig egészséges ember' vére' vizsgálása nem olly gyakori, 's még az is kétséges, hogy a' föltételes egészség' állapotjának határai közt a' vérnek rostonyája nem kitündőleg változó-e, nem tekintvén az idő és nemi különbségre. Egyes tapasztalatok semmit sem használnak, csak több kísérletekből közép számak, még pedig ezek is igen változó, 1000 rész vérben: *Denis* 2,7 rostonyát, *Nasse* 2,55 (12 kísérlet után), *Lecanu* pedig 22 kísérlet után 4,298. — *Berthold* e' vizsgálatot más állatok' vérére is kiterjesztette, és talált egyszeri kísérletre 1000 rész vérben disznónál: 3,9 rostonyát; kutyánál: 6,3; galambnál 16,7; pontynál: 11,6. Az újszületett gyermekeknél *J. Davy* és *Lavagne* szerint kevesebb a' rostonya. *Nasse H.* a' terheseknél nagyobb tartalékát találta a' rostonyának, közép számmal 14 esetben 3,9, (terhességkivüli vérben 2,55); a' különbség, melly annál fontosabb, mivel *Lecanu'* kísérletei szerint az aszszonyi vér kevesebb rostonyát foglaló. A' rostonya az üt és viszeres vérben hasonló-e? *Mayer* ugyan azonlónak mind két vérebéli kísérletnél mindig $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$, többet az ütérés vérben a' rostonyából látott, 's így *Siegmart'* korábbi adatait bizonyítja; *Müller János* kecskevérréli kísérleténél az ütérés vérben 8.484%, a' vérekesben 0.395% rostonyát. *Berthold* és *Schulcz* is az ütérésben több rostonyát, az utósó egy esetben a' vérekesben talált többet.

A' *pirnyét* (cruor) kétféleképp' lehet a' vérből kiválasztani: 1) Kavart vér legalább is négyszeres térfelméjű tömör oldatú kénsavas szikeggel összeszetéttetik, és ugyan sóoldattal nedvesített szűrőre állítatik. A' vérsavó (egy kevés olvadt vérvörösséggel) lassan megy a' szűrőn át, és a' pirnye vagy is tulajdonkép a' vértessetek mint pirnye és szemcse, marad mint világos vörös, a' belsejében halavány keverék viszsza, melyet a' vízben fölolvasztunk. Egy csekély mennyiségű kénsavas szikeg is oldódik vele. — 2) Kivonjuk a'

vérlepényt, midőn már Itatós papir között a' vérsavótúl megmenekedvén viz által, miben a' pirnye magát föloldozza.

A' pirnye hegedetlen és hegedt állapotban vizsgálható, és az első esetben vagy a' vérsavóban kiváló vagy fölolvadt. 1) *A' pirnye a' vérsavóban kiváló*, így a' kavart vérben találtatik. Gőzkörös lég érülvén a' a' folyadékkal, pirosabb színt ölt magára, ha tovább ható a' savító, feketét. Néhány óra alatt a' gyúlószesz megfeketíti, *szénsavas* és *kénessavszesz*, *savak* a' vörös színt hirtelen feketévé változtatják. Hogy a' pirnye, melly a' vízben olly könnyen olvadó, a' vérsavóban váalakban tartatik, onnan van, mivel a' savóban egyszerre a' fehérsye és konyhasó egy bizonyos fokú tömítésben találtatik. Ha a' savó vízzel ritkítatik, egy megfelelő mennyiségű pirnye olvad el, ez nem történik, ha a' hozzá adott viz konyhasót (már 1% elegendő) foglal magában. Más oldalról az egyedüli sóolvadék fehérsye nélkül a' pirnye' olvadását nem gátollya. Azon tulajdonnal, melly a' pirnyét egy fehérsyés hig-ságban oldozatlanná teszi, minden sók lugos alappal, czukor, talán még más anyagok is bírnak, és ezen sók nem csak a' pirnye' oldását gátolják, hanem átváltoztatják még, mint *Stevens* 1833-ban fölfüdüzte, a' homályos vörös színt világos vörösre. — 2) *A' pirnye a' vízben fölolvadt*. Ha e' folyadék 50% nem haladó mérsékletnél elpároztatik, ekkor egy homályos vörös dörzsölhető por marad hátra, melly megin fölolvad a' vízben. *Lecanu* szerint az egyszer így megszáritott gyurma 100% érő mérsékletnél több óráig tartható a' nélkül, hogy a' vízben olvadását vesztené, ezen viszonynál fogva úgy áll, mint a' száritott hegedetlen fehérsye. Ha pedig a' pirnye-olvadat halkal hevítetik, így a' folyóság 60° c. elkezd zavarodni, a' homályodás tovább öregbedik, a' 75° a' gyurma gyarapodik, és a' 80°nál világos folyadékot eresztvén magából, melly tisztán áll a' leveretetten (hegedt pirnye). A' *zöldlő-*

szesz a' fölolvadt pirnyét elszínetleníti; *büzlő* szinte úgy működik, csak hogy lassabban, ibolyó még lassabban, a' *lang* őszszehegeszti. A' pirnye őszszekőti magát a' savak és lugokkal, mint a' fehérsnye és rostonya, hanem e' mellett szinte mint a' hevítésnél, hegedségbe megy át, mit következő érdekes kísérlet tanúsítja: Ha egy csöpp eczetsav pirnye-oldattal kevertetik, ekkor a' színe kissé elevenül, és nem származik leverés; midőn pedig a' telítésre elég lugot adunk, ekkor az eczetsavval őszszekapcsolt pirnye hegedten leveretik. A' siker ugyan az, ha előbb egy csöpp lug adatván hozzá, és azután eczetsavval kevertetik. *Sulyag* és *mészvíz* nem veri le; a' *kénlugok* a' színét lassan zölddó változtatják. 3) Hegedt pirnye, ha hevítés által nyeretik, egy vörös, szemes, kevéssé őszszefüggő gyurmát képez. Porrá törvén, és légen szárítván, vörös marad; gyurmában és hevítés által szárítva, fekete, csontkeménységű, a' törésnél füves, a' vékony szélénél vörös színnel átlátszó. Vegyi tulajdonai lényegesen megegyeznek a' rostonyáéval, ez is tart merő, lang és égény által kivonható zsirt magában. A' száraz pirnye (ember és ökörűl) *Berzelius* után hagy $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{3}$ % hamut; ez áll $55\frac{1}{2}$ % vassavítagnál az ökörűl, valamint kevesebbet az embernél. *Wurzer* szerint ezen savítagnál még $\frac{1}{3}$ cselag savítatot is foglal. Ezen utósból *Berzelius* csak legfőlebb nyomát találtatva véli.

A' pirnye' hamvában találtatott kitünő vas, kémszer által a' vérben nem fődőztethetett föl. E' szembeszökő tünemény a' korábbi vegyészeket szerfölött elfoglalta, és egyik oldalról (W. J Brande) annyira menvén, hogy a' pirnye' hamvában a' vasat tagadná. Lényeges lépéssel járult e' tárgy' világosításához *Engelhart*, ő vízben oldott pirnyébe *zöldlőszest* vezetvén, mire a' ezine eleinte zöldes, 's melly későbbben eltünik; egy állati anyag fehér pelyhekkal veri le magát, hamvat pedig nem hagyván maga után, így a' folyadék *villósav*,

mész és égvény mellett mind vasat tart magában, melly kémszerrel kiválasztható. A' vizzel kevert hegedt pirnye is illy viszonynyal mutatkozott, mivel a' *büx* és *ibolyó* hasonlókép' működik, nem pedig a' savak, innen a' vegyészek azt állították, hogy a' *vas*, *villó* és *mész* nem savított, hanem érczi állapotban találatik a' vérben. *Berzelius* még most is ezen nézetben van, bár *Rose H.* azt következő találmány által igen kétséssé tette. Ez t. i. azt vette észre, hogy nagy része a' nem szállékony életműves anyagoknak, mint cukor, keményítő, mézga, tejcukor, enyv, azon tulajdonnal bírnak, ha vizes oldatalakban egy kevés menyinyiségű savított vassóval kevertetvén, a' vassavítat égvény hozzáadásával éppen nem, vagy csak részint ereszi le magát, 's így a' kémszerekkel vegyi hatást a' vasra nézve elleplezi. Ujabb időben *Hünefeld*, *Berzelius*' és mások' nézetének fontos alappal lépett elébe. Hogy az életműves és műtelen létrészek' szerkesztét lazítsa, *Hünefeld* hét és hónapokig bedugaszolt üvegekben vért savval hozott érülésbe, és így azután a' vasviszszahatás bekövetkezett. Ez akkor történt, mikor a' vérhez *kénészett szesz* adaték, midőn *villó* és *gyantár savval* vegyítetvén, különösen pedig, mikor herélt *kosvér égvény* és *borkósavval* tétetvén össze, és a' töltött edény több hétig egy szeszfejlesztő készüllettel nyugalmasan félretétetik. Égvény és citromsavval is illyen a' fogamat, csak hogy a' vasviszszahatás kissé gyöngébb. Ez és más kísérletekből *Hünefeld* következteti, hogy a' savak is, ha mindjárt gyöngék volnának is, kedvező föltételek alatt a' vasat a' pirnyéből kivonják, és hogy továbbá a' vas nem érczileg, hanem savított állapotban van a' vérben. Ő a' vérfüstő' létrészet *vasfüstösavítat* és *villóvasfüstösavítatnak* tartja. Az eddig leirt pirnye *Lecanu* által ismét két anyaggá választatik szét: a' tulajdonképpeli vérfüstő anyaggá (füstönnye — haematosin Lucánutól *Berzelius*tól pedig: haematin) és egy szintelen anyaggá,

melly a' vértesteosekbeni jelenlétéért *tekenyének* (globulin) neveztetik. Az elválasztási módot már *Gmelin Leopold* tapasztalása nyújtja, úgy mint a' forró lang a' hegedt pirnyéből a' füstönvét fölveszi, és egy oldatlan hegedéket hagy maga után.

a) *A' füstönve*. E' név régenten a' pirnyével egynek vétetett, most pedig csupán a' füstönvére korlátoztatik. Hegedetlen korában, a' mint az élő vérben van, a' füstönve alig ismerhető. Hegedve majd barnás gyurmát képez minden szag és íz nélkül, a' vízbe oldozhatlan, a' langban olvadó. Érczsavakkali kapcsolatok a' vízben oldozhatlanok, langban olvadók. *Hamag, szikeg és hunyanytól* a' füstönve vérvörös színűre olvad [föl, ezen öszszekötés *vix, lang, égény* és *égénysavítalban* fölolvadó. Az emberi füstönve, különbféle egymikből véve, négy kísérlet után a' megégés' elmulásával 10% vas-savítatot hagyott hátra; az ökörvérből 12,9%. Ha a' vérben a' vas érczileg találtatnék, akkor e' kísérlet után az emberi füstönve 6,931%, az ököré 8,896% vasat foglalna.

Mulder a' füstönve' elembontásánál talált:

	1.	2.	Parány.	Fölszámítva.
Szénő	66,49	65,91	44	65,84
Gyuló	5,30	5,27	44	5,37
Fójtó	10,50	10,54	6	10,40
Éleny	11,01	11,70	6	11,75
Vas	6,66	6,58	1	6,64

így tehát nem tartozik azon [kelmék közé, mellyeknek alapját a' vezérnye teszi.

b) *A' tekénye* ellenben vezérnyekapcsolat. A' kén-savas tekénye (csak a' savas kölésben lehetett bontani) *Mulder* szerént: *szénő* 54,11; *gyuló* 7,17; *fójtó* 15,70; *eleny* 20,52; *kéneleny* 2,50, — Majd nem

uégý parány vezérnye felel meg egy parány viztelen kénsavnak.

Lecanu a' tekényét fehérvnyével egynek tartja: de 1) sótartó folyadékban oldozhatlan, midón a' fehérvny olvadó. 2) ha a' vizes olvadat izzasztatik, nem pelyhesen vagy lepénydeden heged, hanem szemcsésen mint a' jéglencse. 3) Midón olly folyadék, melly fehérvnyét és tekényét foglal, izzasztatik, akkor előbb a' fehérvny heged, és leszűrhető, egynehány fokkal magasban alszik meg a' tekénye.

A' tekénye fő létrésze a' pirnyének. *Berzelius* szerint a' pirnye áll: az embernél füstönye: 5,5, tekénye: 94,5.

3) *Zsirok*. A' vérben többféle zsirnemek jönnek elő. Ha fehérvny, rostonya és pirnye égénnyel vagy langgal vegyítetik, zsirt ereszt magából. Midón *Boudet* beszárított, forró vízzel kivont vért forró langgal kevervén és ezt melegen leszürte, a' meghülésnél merő zsirt kapott, mit ő *savóalaj*nak (seroline) nevezett. Agy és epezsir is jön a' vérben elő, átalán való színű, hogy a' test' külön részeiben előjövő zsír már a' vérgyurmában találatik. *Berzelius* véli, hogy a' fehérvnyés létrészek bizonyos nemű zsirtól késértetnek, és hogy villós tartalmú zsirnak, melly sem a' fehérvny sem a' rostonyához nem tartozik, a' vértestecseket kell követni. *Theile* gondollya, hogy nem találhatók a' vértestecsek' szemcséji sem a' tekényével együtt, sem más különös vérbontás által kivont tárgyakkal. *Hünefeld* több körülményekből következtethetőnek véli, hogy a' fő anyaga a' vértestecsnek egy (talán fehérvnyével vegyült) zsír légyen, tetszőleg többnyire epezsir vagy hasonzsir.

4) *A' vér' kivont anyaga*. Ez olly állomány, mellyet régenten tulajdon testnek tekintvén és *osmazomnak* hívtak, már pedig több állati egyesületből van öszsze-

téve, de még nem elegendőkép' meghatározott anyagok tejsavassókkal: a' vízben szinte, mint a' langban olvadó.

5) *Sók.* Berzelius háromféle sót különböztet a' vérben: a) *Szikey* (hamag által helyettesítve), öszszekötve fehérnýés létrészekkel, tejsav, zsiros savakkal, szénsav, villósav, kénsav, különösen pedig mint konyhasó. b) *Hugyaný* kapcsolva tejsavval, ritkán található. c) *Mészföld* (kesorfölddel helyettesítve) villósavval öszszekötve.

Lucanu az egész vérnek két vegybontásánál következő eredményt nyujt:

	<i>1. kísérlet.</i>	<i>2. kísérlet.</i>
Víz - - -	78,015	78,559
Rostonya - -	0,210	0,356
Fehérnye -	6,509	6,942
Pirnye -	13,300	11,963
Jegezett zsír -	0,243	0,430
Folyózsír -	0,131	0,227
Langvonat -	0,179	0,192
Csak vízben oldható állati anyag - -	0,126	0,201
Lugalapú sók	0,837	0,730
Földalapú sók és vassavítat	0,210	0,141
Veszteség -	0,240	0,259
	<hr/>	<hr/>
	100,000	100,000

Denis 83 vegybontás után a' vérben következő általános létrészeket nyert:

100 rész férfivér			100 rész nőméri			
legtöbb	legkevesebb	közép	legtöbb	legkevesebb	közép	
Víz - -	80,5	73,20	76,7	84,80	75,00	78,70
Fehérnye	6,3	4,85	5,7	6,84	5,00	5,90
Vérttestecs	18,6	11,05	14,9	16,71	7,14	12,77
Rostonya*)	0,4	0,02	0,275	0,31	0,20	0,26

A' verőczerrendszer' vérenek vegyi különsegeiről már korábbi időről maradtak néhány adatok. Ujabb időben *Schulcz* a' ló' verőczer' véret figyelmesen vizsgálván, és következő érdekes eredményt nyujt, mellynek elismerése vagy czáfolása óhajtandó. 1) Átalan véve feketébb, mint a' vérekes, e' szín a' kétes sók által éppen nem, úgy a' légen sem, és élenyszesz által csak kevesse vörösítetik. 2) Éppen nem heged, ha megheged is, nem olly merőn, mint a' vérekes; midőn megalszik 12—24 óra mulva a' hegedmény szétomlik, egészen vagy részenként is képez, mint a' nemalvó verőczervér, egy fekete üllepet, melly fölött tiszta savó gyülemlik. 3) 0,18—0,3^o/_otel kevesebb merő részt foglal, mint az üt- és vérekesvér. 4) Átalan 0,74^o/_otel kevesebb a' rostonya, mint az üt- és viszeresben. 5) Savója átalan 1,58^o/_oel kevesebb merő létrészszel, mint az ütérés' savója bir, és 0,80^o/_oel kevesebb, mint a' vérekesé. A' verőczer' száraz savója hamugás, a' vérekesé sárga zöld, az ütérésé sárga. 6) Arányként több pirnyével, hanem kevesebb fehérynével, a' pirnye szárazon szürke barna, a' vérekesnél homályos vörös. az ütérésnél világos vörös. 7) Merő létrészeiben majd nem közönségesen kétszer anynyi zsirt mutat, mint az üt- és vérekesbeni, e' viszonyban legkitünőbb a' rostonya, a' verő-

*) Das Blut . . . besteht nach der neuesten Untersuchung aus 26 Stoffen, vielleicht noch aus mehren. (Magendie's Vorlesungen über das Blut. Aus dem Französ. von Dr. G. Krupp. lap. 107). *Lucanu* hat in einen vortrefflichen kürzlich von ihm veröffentlichten Dissertation 25 Stoffe im Blute angegeben. (lap. 29). Szerk.

ezérbeni száraz rostonya tart 10,70% zsirt, az úteres 2,34%, a' verőczer' savója is 0,27%el több zsirt ad. 8) A' zsir barna, ragadós, az üt- és viszeres vérben fehér vagy fehérsárga, jegezett.

IV. A' vérnek hegedése vagy meredése.

A' meleg vérü. állatok' edényeiből kieresztett vér gyöngé szagu gózt (halitus seu aura sangvinis) áraszt ki. *Fourcroy* után e' szag enyhébb a' némberek és gyermekeknél, az aggott és heréltéknél semmi szag. Különbőle állatnemeknél tulajdon és néha meglehető erejű, p. o. a' sülnél pézmás, a' denevérnél patkászagu. — Nem minden szaganyaga a' vérnek száll el, mivel a' vérsavóból lehet még egy keveset elgőzöltetni. *Barruel* szerint ha a' vérhez *kéusav* adatik, 's ha a' folyóság melegítetik, a' szaganyag nagyobb mennyiségben iramodik, úgy hogy szaglással a' férfi' és nőnem', vagy színte az állat' vérét is megkülömböztetheti. De ezen adatok mások által nincsenek bebizonyítva. — Az eleinte egyenlőn heveny vér megalszik, ha egy nyilt edénybe nyugalmasan félretéttetik, leghamarább a' madaraknál, lassabban a' szopó állatoknál, leghalkabban a' vízleberék és halaknál. *Nasse H.* a' vér' hegedésénél négy moczanatot különböztet: a) *Hártyaképzést*: a' vér' fölületén egy hártýácska képlődik, úgy hogy ha ujjal' vigyázva a' színtér érintetvén, semmi csőppnemű sem marad tapadva. b) *Szegélyképzést*: a' meredés egész az edény' oldaláig terjed, még pedig úgy, hogy egy széles eszközzel p. o. kis pelengével egy helyről a' vér sz edény' közepéig nyomathatik. c) *Kocsonyás átváltozást*: az egész gyurma egy kocsonyás állománynyá válik, úgy hogy a' bemártott ujj vagy pálczika a' bennékében ide oda mozgatható a' nélkül, hogy az egész gyurma eltolatnék. d) *Tökéles meredést*: az egész gyurma úgy összehegedt, hogy mindig az ujj' mozdulatát követi. *Nasse* után ezen alvás mindenkor a' kör-

nyéktől jön, t. i. sugarak lövelnek, mint a' jegjegezetnél, melyek vizarányosan hegyükkel az edény' közepe felé hatnak.

Az időszak, melly alatt e' változás bekövetkezik, az egészséges emberi vérben nem mindig egyenlő, és csak közép idő határozható, melly mind a' két nemnél különbözik. *Nasse* 20 kísérletnél 12—18° R. hőmérsékletnél következő közép időt vett észre:

	<i>férfinál</i>		<i>nőnemnél.</i>	
<i>Hártyaképzésnél</i>	3 p.	45 mp.	—	2 p. 50 mp.
<i>Szegély</i> - - -	5 —	52 —	—	5 — 12 —
<i>Kocsonya</i> - - -	9 —	5 —	—	7 — 40 —
<i>Meredés</i> - - -	11 —	45 —	—	9 — 5 —

és így a' vérnek tulajdonképpii hegedése hevan fejezve. Kevés percz múlva kezdődik a' vérsavónak a' feszes lepénytől elválása, még pedig úgy, hogy az egész fölületéből a' vérgyurmának izzad a' vérsavó, és így a' lepény annál jobban összehuzódik. E' folyam tart általában 10 óráig, némelykor több napig is. A' nehezebb lepény mindig az edény' alakját hordozza magával, és többnyire a' fenekén marad, kocsonyás államányu, ha ujjal történik rá benyomás' hamar elenyészik; a' fölülete világos vörös, a' párkánya sárgás átlászó, a' belseje barna vörös. A' vérsavó sárgás, egy kissé (a' felolvadt füstönvétől) zöldes vagy vörös-sárga színbe menő, sós undor izü; ön sulyja 1027—1029, lugilag hat vissza, és 76° c. alszik meg. *Lecanu* az emberi vérsavóban következő létrészeket fűdözött föl:

	1. kísérlet	2. kísérlet.
Víz - - - -	90,600	90,100
Fehérnye - - -	7,800	8,120
Vontanyag - - -	0,379	0,460
Szén villó és kénsavszikeg	0,210	0,200
Konyhasó és mésszöldlet	0,600	0,552
Szén és villósav mész 's keserag - - -	0,071	0,087
Zsir - - - -	0,220	0,340
	<hr/>	<hr/>
	99,880	99,859

A' rendes föltételes menyinyiségi arányáról a' vérlepény és savó közt nem csak a' régi adatok különböznek egymástól (*Rhades* 1: 0,42, *Rosen* 1: 12), hanem még az újabbak is (*Thackrah* 1: 0,74; — *Thomson és Berzelius* 1: 3). Ezen ellenkezés azon határozatlanságból magyarázható, a' mint a' teriméje, vagy a' sulyja vétetett szemügyre, (mivel *Nasse* után a' vérsavó teriméjére, nem pedig sulyjára nézve többnyire meghaladja); ezen fölül a' böcslési időpont is tekintendő, mivel a' lepény több napig összehúzódik, továbbá más közelebből nem ismert külviszonyok is behatók. *Babbington* azt mondja, hogy azon vér, melly mély edénybe fogatik, kevesebb lepényt nyújt, a' vérlepény' száradási foka is tekintetbe vétethetik. E' viszonyok nem igen látszanak kedvezőknek a' menyinyiség' azon különbsége' meghatározására, sőt inkább azon sejtelem mutatkozik, hogy a' másként egészséges egymiknél is a' vér föltételes aránya a' lepény és savó közt kitűnőleg változhatnak.

Régebben a' vérnek válasát merő és folyó részszé egyszerűn illyképpen gondolák, hogy a' vértestecsek a' merő lepényhez csoportulnának, az oldú pedig azonos volna a' savóval. E' nézetnél nehezen vala megfogható, hogy mikép' képződhetett némelly körülmények alatt

egy szintelen felső rétege a lepénynek, mely gyulár hártjának neveztetik. Hanem Müller a' már említett békavér' szűrési kísérletével világosan megmutatta, hogy a' lepényképzés az olduból származik, és a' vértestecsek csak szenvedőlegesen mennek át. Az átszivárgott békaoldu átmegy savó és pelyhes részekbe, mit állatszékonytsága végett csak akkor ismerjük meg, midőn tühegygyel az egész folyadékot fölzavarjuk, a' vérkavarás ágacsokkal bizonyítja ezt; a' hegedő szintelentül az ágacsokra ragad, és a' vértestecsek a' savóban maradnak.

A' vér megalszik, mivel az életerőtül elvonatott, hanem külső hatmányok is képesek a' hegedési folyamat föltartóztatni vagy siettetni: 1) A' gőzkörnyékes lég' értülése előmozdítja a' hegedést, innen róna edényben hamarabb, mint szük és magasban. Különösen Hewson' és Schulcz' tapasztalati mutatják. Hogy ha egy vérrel telt véredény kettősen lekötetik és kimetszetik, a' vér soká folyó marad ugy, hogy a' vértestecsek leülepedhetnek. Hasonló mutatkozik, hogy ha kifolyó vért egy bekötött béldarabba szűgünk, vagy üvegekbe, melyek midőn telvék, pontosan bedugaszolunk. Ily módon tökéletes vért lehet az egyenes vérbeföcskendésre nyerni. 2) A' mérséklet' lealacsonyítása magában véve, nem hat az élő vér' alvására, mint a' télen át alvó állatok bizonyítanak. De még az elszigetelt vérre sem hat, mivel Hewson, Hunter és Scudamone szerint a' még folyó vér az alacsony mérséklet' igen bellékes működésénél megfagyhat, és csak a' fölengedés után mehet át a' hegedési folyamba. Ellenben a' meleg és hideg vérű állatoké azon három fürkész után gyorsabban egy kissé magasb mérsékletnél; szopó állatvér p. o. 36—44° R. igen hamar, tehát olly mérsékletnél, mely vegyileg a' vér' fehérsnyéjére még nem munkálkodik. 3) Már régebbsen fürkésztek az életműtelen vegyi hatmányokat az eresztett vérhez, legujabban Magendie,

Hamburger és *Hünefeld*. A' fontosabbak következők valának: a) *Savak*. Tömített érczsavak a' vért mindjárt fekete és merővé alakítják. Ritkített érczsavak (és növényssavak) nem hegesztenek; a' gyurma barnás, ragadós, olaj és szörpforma, az utóbbi változás a' vér' főstőnyéjérei hatástól látszik származni. b) *Sók*; a' lugsók és földék akadályozzák vagy késleltetik közönségesen a' hegedést a' hozzáadott menyinyiséghez képest. *Hamburger* szerint a' kénsavas sók csak tömített olvadékban gátolják, ha pedig sok vízzel ritkítatnak, még előmozdítják, így állanak a' borkó és pórissavas sók. *Hewson* fél obon *csudasót, konyhasót, salétromot, só* vagy *eczetsavas hamagot* hat obon vérrrel összekevert, ekkor folyó maradt, hanem később még is megmeredt; hogy ha kétszer anynyi viz tétetik hozzá, *sósavas huyag, kénsavas hamag, keserűs, hasonló arányban* hozzáadvák, a' vért szinte folyónak tartják, ha viz adatik is hozzá, mégsem aludt meg. Az érczsók, u. m. *kénsavas rézag és kénsavú huyagolt réz, sósavas vasag, kénsavas vasacs, eczetsavas ólmucs, hánborkó, eczet és kénsavas horgag* a' vért folyóvá és részint pirossá főstik, részint homályos vörössé és olajossá. És csak azok, melyek fölöttébbi rokonsággal viselletnek a' fehérnyéhez, mint a' *fojtósavas ezüstag, bátrany, hígacs, eczetsavas rézag, rágó sósavas hígag*, mindjárt egy feszes, barnás hegedményt csinálnak. 4) A' vérnek az életműves részekhez viszonyáról semmi általánost sem lehet mondani, a' fürkészetek is igen eltávozóok. *Hunter* szerint a' *mákony* hátráltatja, *Hamburger* után minden hatás nélküli. *Eczetsavas szunyal, piros gyűszü* vagy *dohányfőzet* után *Hamburger* gyors hegedést látott, az *összehuzók* után pillanatilag következik. *Ibolyó* barnás hegedményt, *heveny epe* piros folyóságot hoz elő. *Mailland* a' lang' behatásárol tulajdonáról azt tapasztalta, midőn ökör vagy embervért félsúlyúhideg erős langgal keverte, akkor több óráig folyó

maradt, hanem mindjárt összehégedt, mihelyt még egyszer olly menyynységű lang adatott hozzá.

L i t e r a t u r a .

Albert Haller. *Elementa Physiologiae* Lausanne 1757—66
Bände 8.

Hewson. *Vom Blute.* Nürnberg 1780.

Engelhart. *De vera materiae sanguini purpureum colorem impertientis natura.* Göttingen 1825.

Scudamore. *Ueber das Blut aus d. Engl.* Würzburg 1826.

Denis. *Rech experim sur le sang humain.* Paris 1830.

Berzelius. *Thierchemie.* 1831.

Berthold. *Beyträge zur Anat. Zool. und Physiologie.*
Göttingen 1831.

Lecanu. *Transact. Med.* 1831,

Boudet. *Essai critique et experimental sur le sang.*
Paris 1833.

F. Magendie's *Handbuch der Physiologie* übersetzt von
Heusinger. Eisenach 1834. 3. Auflage.

NB. Barátunk' figyelmébe ajánlyuk ugyan e' szerzőtül: *Magendie's Vorlesungen über das Blut.*
Aus dem Französischen von Dr. Gustav Krupp.
Leipzig bei Christian Ernst Bollmann 1839. —
Szerk.

Universal Lexicon der praktischen Medicin und Chirurgie von André, Bogin, Blandin, Deutsch von Mehreren. Leipzig 1835—42

Tiedemann's *Physiologie.* Darmstadt 1836. 3 Bände.

C. H. Schulz. *System der Circulation.* Stuttgart 1836.

Joh. Müller. *Handbuch der Physiologie des Menschen.*
Coblenz 1836—39. 3. Auflage 2 Bände.

K. Burdach. *Die Physiologie als Erfahrungswissen-*

- schaft. 2. Auflage mit Beyträgen v. Baer, Rathke, Meyer, Siebold und Valentin. Leipzig 1837.
- R. Wagner.** Nachträge zur Vergleichung Physiologie des Blutes. Leipzig 1838.
- Mandl.** Anatomie microscopique sang. Paris 1838.
- Valentin.** Repertorium für Anatomie und Physiologie. 1838.
- Maitland.** An experimental essay on the Physiology of the blood, 1838.
- Fet. H. Nasse.** Untersuchungen zur Physiologie und Pathologie. Bd. 2. Heft 1. Bonn 1835.
- H. Rose.** Poggendorff's Annalen 7. 81.
- Hamburger.** Experimentorum circa sangvinis coagulationem specimen. Berolini 1839.
- Gulliver.** Lond a Edinb. phi. mag. 1839. (tavasz-
elői hó).
- Owen.** Lond med. gaz 1839. (Őszutó és télelői hó).
- Hünefeld.** Der Chemismus in der thierischen Organisation. Leipzig 1841.
- Simon.** Handbuch der angewandten medicinischen Chemie. Berlin 1841.
- Encyclopädie** der gesammten Medicin im Vereine mit mehreren Aerzten herausg. von C. Chr. Schmidt. Leipzig 1841—42.
- Fr. Hildebrandt.** Handbuch der Anatomie des Menschen von E. H. Weber. Braunschweig 1842. 5. Auflage 4 B.
- Handwörterbuch** der Physiologie mit Rücksicht auf physiologische Pathologie mit Mehreren herausgegeben von R. Wagner. Braunschweig 1842.

Jegyz. Ezen élettani kézi szókönyvet tisztelt ügyfeleim' méltó figyelmébe bátor vagyok ajánlani, mivel a'

legujabb élettani gyógytant *Wunderlich* és *Mitscherlich*től központosítja, mellynek rövid rajzát jövőben, ha *Almanachunk* élend, adandom *).

Farkas János.

Sebészszülész mester, a' nagyperkáta
uradalom' (Fehér megyében) rendes
orvosa.

Szerkesztői Glossa. Midőn programmunk' folyamában nyiltan kimertük mondani, hogy rendünk a' jóra, tökéletesülésre nemes ingert bir lelkében, a' haladás' kiáltó szavát érti, a' kor' igényeit bücsüli, a' rendeltetés' elveinek szívesen hódol, 's a' visszavonás' kárhozatát magára vonni soha sem kívánja, akkor véllük, csak a' dolog' való álladalmának lényegét saját úterén tapogattuk, minek ez idei írónkon kívül e' bő olvasottságon 's combinativus lelken épült értekezés is világos demonstratioja. Így hever vala ez, 's ezen kívül számos jeles elme rendünk' szokványos némaságában tovább is, ha nekünk egy főnsőbb érzet' malasztos sugalma *Almanachunk'* alapítását nem sürgeti vala, melly rendünk' művelődésének lenne biztos lerakó tére. Mély csend, és vastag némaság uralkodott köztünk, úgy van, de ime a' győző eszköz, nem azért, mintha rendünk csendre, némaságra született volna eredetileg, hanem azért, mert nem látott biztos alkalmat, hol a' csend és némaság' burkából magát kiemelhesse: lát most, 's kiemeli magát ünnepélyes fényben, melly előtt talán a' festpontján vitézkedő előítélet is meghorkad, olvasván e' tudomá-

*) Ha élünk, 's élünk egészségben, *Almanachunk* is élni fog, ennél fogva az ajánlatot elvárjuk, anynyival is inkább, mert az publicam előtt tétetett; várnók egyébként is, mert barátunk' szerénységében még soha sem csalatkozánk meg.
Szerk.

nyos értekezést, melly véleményünk szerént egy bálványozott természettudósnak is dűcsőségére válna, melyet ha mi egyébként nem méltányolhatjuk, igen méltó barátunkat szives óhajtásunk késéri, minél fogva türelmes és termékeny lelkét kedvező geniusa lengje keresztül, hogy buvárkodásra termett képességével válatunk' ügyének tovább is szolgálatjára lehessen!

Mi ugy vélekedünk, hogy ez értekezés minden jellesege mellett is kiegészítve anynyiban nincs, menynyiben nélkülözi a' *circulatiót* 's a' benne alapult *pulsust*, mellyeket ide tartozó részleteknek szeretünk vallani, 's mellyek a' gyakorlati gyógyászat' mezején olly mindennapi szükségét éreztetnek azokkal kivált, kik művelődésük' hiányzó részleteit magyar tanok után képesek csak beszerezni: nem volna-e tehát jó e' derék értekezés' kiegészítése' tekintetében ugy intézkedni, hogy tartsuk ezt az értekezés' első részének, folytatásul másodiknak pedig azt, melly *vérkeringés* czim alatt Almanachunk' jövő évi kötete' számára készülend 's várva várandó. Azonban e' tukmáért nem fog barátunk ismert szerénységénél fogva bennünket kárhóztatni, hogy dus lelkében illy szépen bizakodunk. Egyéberánt saját legközelebbi viszonyaitól függ, menynyit tehet válatunk' kedvéért, anynyi bizonyos, hogy tárva előtte a' nagy természet, mellyhöl tárgyananyagait szabadon választhatja, mihez mi kipihent erőt és uj lelkesedést kívánunk. —

II. A' J u h.

J u h v i z i s z o n y.

Egy mérsáros melák, melly midőn fegyveres emberek által üldöztetnék, a' legelgető nyájba csapott, hol 24 darabot megmárt, kettőt pedig halálosan, 's ekkor szem elől tovább illantott. A' nyáj ez eseményrei fölriadtában szétszakadozva haza futott, kivéven négy darabot, mellyek ijedtükben végkép' eltűntek. A' hazafutott nyáj szoros szemle alá vétetett, 's mellyek sérelemben találtattak, elszigetelés végett erdőbe bajtattak, hol egy e' végre készített négyesegű tárhelyen tartatván, gyógygond alá vétettek, melly következőleg intéztetett: a' megmárt helyeken a' gyapju levétetett, 's a' sebzés tüzes vassal megégettetett, miután minden darabnak naponként *10 szemer belladonnayyök por*, ugyan anynyi *kámfor* és két anynyi *konyhasó* adatott belsőkép'. Másnap a' megégetett helyek terpetines kőrishogárral erősen bekenettek, hogy állandó genyedés idéztessék elő, így folyt az orvoslás 14 napig, melly idő alatt minden juh *140 szemer belladonnát*, ugyan anynyi *kámfort* és két anynyi *konyhasót* emésztett föl. Ez orvoslás alatt a' viziszonynak még is némű jelei mutatkoztak, mert félelemmel telve idestova ugrándoztak, egymást átszökdelték, nősülési ösztönüket kielégíteni akarván, egymásra mászkáltak, egymást borzasztólag szarválták, a' víztől azonban nem irtóztak, sem maró hajlamot nem külöltek. A' gondnok, kit előbb a' juhok meszsziről megismertek, elejbe siettek, sőt öltönyét is nyalogatni szokták, most közükbe megy, mire ezek majd szerte szét elugráltak, majd ellene szarváltak; de ez is meg-

szünvén, 22 darabb meggyógyult, kettő agyon lövetett, mert a' magas kerítést keresztül ugorván, jószereivel elnem fogadtathattak. Sz. M.

Jegyzény. Elég alkalmunk lévén a' viziszony' elméleti és gyakorlati illetékei fölött tudományosan elmélkedni, mit talán jelen foglalkozásunk' szüntével nem sokára bebizonyítandunk; e' körüli ismeretünkénél fogva úgy vélljük, hogy e' czikben egy kis tévedés uralkodik. Mi erősen hiszük, hogy a' viziszony'nak egyebek között leglényegeseb tünetnéyei a' *viztőlí irtózás és marásrai hajlam* annyira, hogy hol ezek hiányzanak, ott való viziszonyt jelen lenni nem mondunk, nem hiszünk; jelen czikben ezek hiányzanak, a' viziszony' jelenléte még is kimondatik azon okból, mivel a' juhok ugráltak, egymásra másztak és egymást lökdösték: megenged drága barátunk, ha mi ellenvéleményünk' szilardságában máskép' érezvén, oda nyilatkozunk, hogy *a' fölhozott tünetnéyek nem a' kitört viziszony'nak, hanem a' tulnyomult gyógymódnak, nevezetesen a' belladonna' erős adagainak eredményei valának*, szóval, az egész esemény csupa *narcosis*, mellynek természetes helye ott mindenütt, hol e' bódító szer' tulságos adagival az állati életműség elégtelig eltelvén, olly állapot fejlik ki általa, melly az idegrendszer' magasult életiségevel nyilatkozik, mint a' jelen esetben, hogy a' juhok' idegrendszeré a' 14 napig szakadatlanul folytatott naponkénti 10 szemernyi belladonna adagot gyógyszerileg nem tűrhétvén, a' szer méregi sajátásával állott be, azaz, valódi bódulást okozott, mi alatt az idegrendszer' szerfölött magasult életisége'nek álladalma ugrándozásokkal nyilatkozott; innen mi a' juhok' e' vidor szökdeleteit legkisebbé sem bámullyuk, hanem bámullyuk azt, hogy a' fák' tetejére nem ugráltak, vagy bámultuk volna azt, ha nem ugráltak volna, mit illy mérész gyógybánás után várni lehetne, kivált olly esetben,

hol a' belladonna' erős adagait még 140 szemer kámfor is hatalmitja, 's hű tapasztalatok után ember és állatnál, 's mindenütt, hol mérészen adatik, sajátilag *véreérlobot* (phlebitis) okoz, melly magasabb fokán szinte bódó tüneteményeket külöl. Illy eszménk' folyamában igen sajnállyuk, hogy a' megiramlott két darab, amúgy elhamarkodva, agyon lövetett, mert ezeknek állapotja bizonyosan nem volt egyéb, mint a' belladonna' ugyan azon adagaira következett *elevenebb bódureactio*, melly az állati alkotmány' különböző minőségének, különösen alantabbi állásának tulajdonítható, azaz: e' két darab a' belladonna' kisebb adagától is hasonló állapotba jöhet vala, ugyan azon adagaitól pedig jobban megbódult, mint a' többi: hiszen a' juhok' életműsége sem egyenlő, egyik többet, másik kevesebbet tűr a' szerből is, a' táplából is: életbe kellett volna őket hagyni, hat futkos-tak volna, míg őket a' narcosis hajtja, ha majd időmúl-tával a' belladonna elszármozik vala az életműségből, haza 's csendre tértek volna, mint a' többi 22. Egyéberánt a' narcosis' e' beállott fo'yama nem lön minden siker nélkül, mert a' viziszonyt kizárva képviselte, itt a' veszteség csak keltő volt, a' viziszony pedig, ha fölállhat vala, az egész nyáját áldozatul vi-hette volna. Másik haszna az a' tanuság, hogy a' juh a' belladonnának illy folytonosan erős adagait nem tűri, e' példa szerént legalább nem mindig, 's azon gyó-gyászli észszerűségre nyujt alkalmat, hogy a' termé-szet' postulatumának hivebb teljesítőji legyünk, melly abban áll, hogy művészségünkben fokonként emelkedő haladást tegyünk ugy, mint tesz maga a' természet szabad haladásában: ő haladását a' legmagasabban nem kezdi, ő soha sem ugrik, hanem saját törvénye szerént lépcsőrül-lépcsőre halad le- vagy fölfelé, 's így jut ő a' maga haladási magasságaira, hol megfoghatatlansá-gában az élő világ' bámulatát magára vonja.

A' szerkesztőség.

III. A' szarvasmarha.

S á r g a s á g (icterus).

A' sárgaság a' marhák közt ritkábban előforduló kór, melynek egyetlen egy ismertető jele: *a' látható takonyhártyáknak söt a' külbőrnek is sárga színe*. Az egyéb mellékes kórjelek olly változékonyak, 's olly észrevehetetlenül lépnek föl, hogy a' takonyhártyák' megváltozott színén kívül alig hihetni, hogy betegek légyenek. A' mellék kórjelekhez tartoznak (szabály szerént): *az elveszett vilámság, nagyobb vagy kisebb bádjudtság, rendellen étvágy, nagyobodott szomj, sápadt színű bélürületek, fejős teheneknél tejhiány*, melly igen kevés zsiros részeket foglal magában. Az érverés' menyenyisége és minősége közönségesen minden változás nélküli. Vannak esetek, mellyekben az étvágy az állat' egész haláláig fönmarad, a' ganaj' színe a' szabályostul alig tér el észrevehetőleg, ellenben a' koronkenti lázas mozgalmak néha olly szigoruan beállanak, hogy egész lázrohommokká válnak; ekkor a' szőr fölborzad, a' szarvak, fülek, végtagok meghidegülnek, az állat reszked, nyujtódzik 's a' t. 's ezen állapot előbb utóbb nagy foku hévségre változik. E' rohamok a' kór' lefolyása alatt igen gyakran, de határozatlan időszakokban visszatérnek, több hétig is kimaradnak, azután megin több napig egyik a' másik után megjelennek.

E' kór' tartása hosszadalmas, hetek söt hónapokig is eltart. A' kór' lefolyása alatt a' fönidézett részek' sárga színe élénkül, a' kórjelek szinte nagyobb jelentőséget kapnak, az érzékenység' tompasága egy-

szersmind jobban és jobban kifejlődik, úgy még is, hogy az életteli' megcsappanása azt csak kissé is előre birtöklené, mert épségben marad az életteli egész a' halálíg.

Kimenetel. E' kór többnyire halállal végződik, a' gyógyulás igen ritkán következik, 's hosszszas tartása és előhaladása mellett orvosi segély nélkül soha sem. —

Mindezekből igen világosan kivehetni, hogy ha valahol, e' kórnál bizonyosan megkivántatik, hogy szemesekek, előre látók, 's gondosak legyünk, az állat' jó étvágyában, láztalanságában, 's megcsappanás nélküli életteliében ne bizakodjunk, mert csalékonyak ezek, 's mellettük halál szokott beállani.

Bonczélet. A' sejtösvetbeni (kívül 's belül) kocsonyas kiöntéseken kívül úgy találjuk, hogy a' máj, lép és vesék legnagyobb változások alatt vannak; 's nevezetesen mindenik' téríméje nagyobb, mint egészséges állapotban; a' máj és lép vértől földuzzadtak, a' máj különösen itott megis van keményedve. Az epehólyag néha természetszerű, néha pedig 's többnyire kitágult. A' vesék kiterjedtek, mellyekben igen sok sötétszinü, gyakran vérrel is kevert bugy foglalatik.

A' kór' okai. Ugy látszik, hogy a' marhák' sárgaságának oka a' táplálási módban, az időjárás' minőségében, 's ezeknek egymásali szövetkezésében feneklenek. En e' betegséget akkor láttam támadni, midön a' marha igen száraz időben (mint az idén is) az eledel' hiánya miatt posványos legelőre szorítatott, hol nehezen emészthető mocsárnövények által az emésztő életművek terheltettek, 's hol az éjjeli hives mocsárbóli kipárolgás által a' börgőzölgés megzavartatott, szabad folyamában meggátoltatott, sőt egészen is elnyomattatott.

Mi a' gyógymódot illeti, azt oda kell irányozni, hogy mindenek előtt a' gerjesztő ok eltávoztassék, innen fő javallat, hogy a' marha a' posványos legelőről tús-

tént eltávoztassék, száraz helyre bajtassék, 's ha az éj hives volna, tiszta száraz és szellős istállóba helyeztessék. Az elnyomott börgőzöltség helyreállítására 's előmozdítására szolgál az egész testnek száraz szálmávali dörögölése. Erősebb hatás' eszközölhetése végett dörzsölés' alkalmával az egész testet bekell főcskendeni terpetin olajjal. Ezeken kívül hideg vízzeli öntözések a' hátgerincz' hosszában, erre következő dörzsölések, 's az egész testnek pokróczczali betakargatása a' bőr' munkásságának viszszaidézésére és gyámolítására igen hathatós szerek.

Az orvosságok közül ide tartoznak a' közép sók, a' hántató borkó valami keserű szerrel, nevezetesen *turnicscsal* vegyítve következő mennyiségben: Végy

Keserű sóbul - - 6 *latot*
 Tarnics porbul - - 2 -
 Hántató borkóbül - 1 *nehézéket*

vegyítsd két meszszel vízbe, 's addbe egyszerre;

vagy végy:

tisztított borkóbül (cremor tart) 4 *latot*
 hántató borkóbül - - - - 1 *nehéz.*
 szekfüvirág porbul - - - 2 *latot*
 vegyítsd 's a' t.

háromszor napjában illy adagot.

A' bélsatornya' nagy tunyaságánál az említett szerekhez hozzáadhatni az *aloéből* 1 *latot* azon észrevétellel, hogy ezt napjában csak egyszer szabad nyújtani.

E' szereket poralakban az eledelre is lehet hinteni. Ezeken kívül a' marha' jobb oldalába egész a' bőr' gyulladásáig ingerlő szereket u. m. *terpetin olajt*, *kőröshogárfüstvényt*, 's *borostyánolajt* bedözsölni igen hasznos.

As eledel tápláló legyen, de kis mennyiségű, az ital savanyú 's elegendő mennyiségben, 's ha a' marha legelőn nem volna, mozgás végett naponként legálább egyszer hajtassék ki.

Zlámál Vilmos.

IV. A' Ió.

Csüdfürt.

(*Paronychia equorum. Mauke, Schutzmauke, Igelfuss, Straubfuss*).

Igy nevezem magyarul a' lábbántalmat, melly a' lovaknál nem ritkán előfordul. A' hasznót, mellyet akár kényelmi, akár gazdasági érdekeink' tekintetében a' lovak után nyerünk, főleg a' lábak eszközlik; a' pénz-böcs innen számítatik, mit az adásvevési alkalmak maig is hiven tanusítanak, 's méltán, mert a' melly lónak lábai hibásak, birjon bár egyébként legérdekesb külsőnyel, nagy lényeghiányt mutat, melly böcsét leveri, mert nem méltányható azon haszon' eszközzésre, mellyre a' lovak tulajdonképpen rendelvek. Innen ellehet mondani, hogy a' legézszerűbb merények szerénti számolás után indultak igen is a' szakférflak, kik egészségi és gyógyászti tekintetben a' lovak' e' kényes testrészei' állapotjára fordíták figyelmüket 's nem kevesebb jót tesznek' mint azok, kik az életműves természet más és más oldalának biztosításában foglalkoznak tudományosan: szerény olvasóimnak, vélem, én sem teszek hiú szolgálatot, midőn a' csüdfürtöt, a' lóláb' e' köz figyelmet nyert bántalma fölött észképi és gyakorlati tekintetben nézetimet elmondom, anynyival is inkább, minthogy e' bántalom' tudományos rajza nálunk még nélkülözve levén,

a' magyar csak idegen iratok után ismerheti; de jól ismerheti-e idegen iratok után a' honi bajt más égaly, más szokás, más bánásmód és nevelés alattit? nagy kérdés, mellyre a' minden körülményeket összpontosító gyakornok nem fél tagadólagosan felelni, mert élő tapasztalati adatokkal bír, hogy a' leghívebben rajzolt külföldi bántalmak más égaly, bánás és nevelési viszonyok közt is elfordulnak ugyan, de olly változattal, hogy nem csak alakját, hanem gyakran természetét is eltévesztik, mit a' csüdfürtről illy mértékben nem állíthatni, anynyt azonban most is ellehet mondani, hogy a' magyar egyéb nemzetek fölött házi állatainak nyaváljiban is hanyagabb, könnyelműebb, 's ha ollykor a' tüzelő szükség ráhajtja is, hogy beteg barmának segélyt keressen, megkivánja még is, hogy a' segély házában föltaláltassék, uj költségbe ne kerüljön, és ez már maga egy nevezetes moczanat, melly az idegen állatgyógytani iratok' érdemét reánk nézve megcsökkenti, mert az idegen gyógymódok többnyire költséget kívánnak, ollyat, minőt nálunk még behozni nem lehet, vagy fölötte mesterséges, ide nem érte a' csüdfürtöt, 's egyéb bántalmakat, mellyek a' lábnak tulajdonai, ezek közönségesen költség mellett is gyógyítatnak, mert a' szükség sürgeti, minthogy a' beteglábu lovat nem lehet jól használni; adna csak a' ló is lábbántalom mellett 4—5 megszszel tejet, mint a' tehén, állítani merem, hogy ekkor a' ló sem gyógyítatnék, ha mindenik lába rakva volna is csüdfürttel. Tapasztalat utánni keserü igazság ez, mellyet felednünk nem kell, nem szabad: alkalmazzuk tehát magunkat e' keserü igazsághoz, 's akár szellemileg, akár tényleg úgy működjünk, hogy a' nemzeti természet' kiismért álladalma szerént hasznosak lehessünk, e' zsinormérték szerént indulva, a' csüdfürtről nézelimet következő sorokban nyilvánítom.

A' csüdfürt' széke a' láb' alsó része, sajátilag ott, hol a' csüdizülés (Fesselgelenk) van, vagy ha értel-

mesebben kifejezhetem: ott, hova a' nyög vagy békó szokott alkalmaztatni. Származási folyama pedig következő: legközönségesebben a' hátsó láb' hátsó részén az említett helyen egy fájdalmas, a' szabad mozgást gátló, 's neha lázzal járó bőrdag emelkedik, mellyen ollykor már a' 2—3-k napon apró, a' himlőlőhöz hasonló kütegek származnak, mellyek fölfakadoznak, 's belőlük tiszta, átlátszó nyirkfele nedv választatik el, melly azon különös sajátsággal bír, hogy enyvmódra tapad, innen a' helybeli szőröket fürtökbe szedi 's olly erősen összeragasztja, hogy ollóval sem könnyen metszhetők, és éppen e' sajátságtól függ az is, hogy e' nedv magát a' bőrt érintvén, szinte vastag, kerges 's kemény kicserpezéseket okoz. Elhanyagolás' esetében a' nedv megromlik, megcsipősödik, 's anynyira elfajul, hogy a' valódi ev' (ichor) tulajdonát ölti magára, 's mint illyen, a' részeket fölmarja, 's az egész helybeli bántalom' nagy elterjedését okozza anynyira, hogy a' csüdcsuksúlótul föl a' térdig is elterjed a' baj.

E' folyam már maga világosan mutatja, hogy a' kór három jól határozott időszakon futja le tengelyét, mellyek közül mindenik a' pontonosság' igénylete szerént sajátszerű elnevezést nyer. Az első időszakot teszi a' daganat, míg ez minden pörsedék nélkül tisztán emelkedik a' legmagasb fokig, és ez időszak' csüddag (paronychia inchoans) nevet visel. A' második időszak akkor van helyén, midőn a' daganaton pörsök emelkednek, fölfakadnak, 's a' kifolyó nedv jó indulatát megtartja, 's a' kór ekkor tulajdonképpen csüdfürt (paronychia pustulosa) a' fürtökbe tapodott szőröktől véve, mellyek a' lengyelfürthöz (plica polonica) ekkor valóban hasonlítanak. A' pörsök után nem rosszszul mondatnék csüdpörsnek is. — A' harmadik időszak akkor áll be, midőn a' fölfakadt pörsök apró fekélyekké válnak, a' nedv elfajul, 's kellemetlen szagával a' valódi

évbe tesz átmenetelt, 's ekkor csüdev (paronychia maligna v. ichorosa) nevet kap *Zlámál* után.

A' csüdfürt' természetének meghatározása az erőbeliség' nehezebb földadatai közé számítandó részint azért, mivel megelőző tünetényei egyéb kóralakokkal is szinte közösek, részint mivel néha oly csekélyek, hogy figyelmet sem képesek maguk eránt gerjeszteni, anynyi azonban a' leghivebb tapasztalatok után bizonyos, hogy a' csüdfürt nem helybeli, nem függetlenül eredeti, hanem egy belső erőbeli bántalomnak letétel általi következetes terménye, tehát másodrendű bántalom, mely az előrejárt belső szenvedésnek bírálattul szolgálván, hírnökli, hogy előbb az életműség' határai között veszélylyel létező kórfolyam az életerő' tehetsége által megtörtvén. a' külvilág felé utat nyert, 's ezzel az élet biztosítva van, igen, de azzal a' föltétellel még is, ha az életerőnek ez idáig hozott diadalma gond mellett okosan vezéreltetik. A' csüdfürt tehát *egy belső ok által létesült okozat*; de mi légyen e' belső ok tulajdonképpen? nyiltan megvallom: nem tudom, de reméllem mások sem tudnak enél többet mondani, mint az e' tárgy körüli iratok ezt őszintén vallyák is: a' láz néha világosan észrevehető, de önálló kór légyen-e ez, vagy kórjeles, csekély tapasztalatim után még nem merem állítani, véleményem azonban az, hogy a' csüdfürt előfordul fiatal és idős lovaknál, mikor a' bántalmat fiatal lónál látom, keresni szoktam, volt-e már beteg vagy nem? ha nem volt, ezt tartom azon ló'első tisztuló korjának, ha pedig a' tisztuló kórt már kiállotta, akkor élek a' gyanupörrel, hogy a' tisztuló kór talán tökéletlenül folyván le, e' jelen bántalom a' visszamaradt tökéletlenségnek folytatása, kiegészítése; az idős lovaknál pedig ugy tekintem, mint valamelly a' testben hosszszab vagy rövidebb ideig lappangó kórszunynak eltörő eredményét. Olvas-tam, hogy a' lázas mozgalom a' csüdfürttel járó bór-

küteg' késérője: ezt én nem láttam ugyan, de azért nem tagadhatom, mert nagyobb' tapasztalású férfitól (Loy) hallom, égyébként is ez állításnak nem látom át lehetetlenségét. Ezek azonban mind vélemények, melyek mint ilyenek megállhatnak, míg a' tulajdonképpi való ezeket lenem dönti. — Az időszakokról pedig egyenként ezeket kell megjegyeznünk.

Az első időszak' vagy csüddag'

lefolyása ritkán éri el tisztaságában a' negyedik napot, mert többnyire már a' 2—3-ik napon legmagasb fokozatába jut. Ez az időszak, melly a' lázas mozgalmat leginkább kitünteti, 's olly jeleket mutat, melyek a' ló' általános bántalmát jellemzik. A' csüddag mint fájdalmas 's a' tag' szabad mozgását gátló emelkedés látható ugyan, a' figyelemnek még is kevésbé tárgya, mert az észrevevő közönségesen a' dag' lényegét 's következését nem ismervén, azzal hízolg magának, hogy majd elmulik.

A' második időszak vagy csüdfürt

mint mondam, akkor állbe, midőn a' csüddag legmagasb fokát elérvén, azon a' himlőhöz hasonló pörsök támadnak, fölfakadoznak, 's az azokból fejlődő nedv saját vegyelemein alapuló jó tulajdonát megtartja. Ez időszak a' figyelemnek már nevezetesebb tárgya, mellyen a' buvárkodó merények őszpontosulva nyugszanak, 's olly szétterült hasznot emelének ki, melly, mint mondatik, még az emberiségre is üdvhozólag kiterjed. Jenner és az olasz Sacconak a' himlőötás körüli sikerült próbái legelőször a' franczia himlőötó választmányának nyujtanak alkalmat azon eszmére, vajjon a' csüdpörsanyag nem bírja-e lényegét a' tehőnhimlőnek, mellynek jótékonytsága előttünk millio próbák után már anynyira

ismeretes? — *Viborg* az eszmét tettelegesen gyakorlatba vitte, 's utánna többen indultak a' megkezdett ösvényen, a' csüdpörs' tiszta nyirkanyagát emberbe 's tehének' tőgyeibe *) szorgosan beógotatván, úgy találták, hogy az ótás' helyein valóban pörsők támadnak, mellyek a' tehénhímlővel minden tekintetben a' legkielégítőbben megegyeztek, innen e' nyirkot is a' legczél-szerűbb ótúanyagának elismervén, *lőhímlő* névvel kívánták megörökíteni. —

Távul legyen tőlem, hogy e' teljes tekintélyű szakférfiak' tudományos cselekvőségén kétkedjek: elhiszem, hogy az ótást embereken és teheneken pontosan megtették; elhiszem, hogy kóralakilag munkájuk után a' legszebb eredményeket látták, eszembe jut azonban, hogy a' csüdpörsanyag' kutforrása lónyavala, mellynek természetét tulajdonképpen még nem ismerjük, 's ennél fogva azt sem, vajjon olly szelid bánatalom után szármozott eredménye-e az ótúanyag, hogy azt emberbe átplántálni szabad legyen, nem hoz-e a' czélszerűnek tetsző pörsők után olly általános szenvedést e' kezelés, melly minden részről keserű megbánást okoz. De eszembe jut a' lovaknak egy undok, förtelmes, 's ragályos kóralakja is, melly sem kezdetben, sem lefolyásának nagyobb részében, valami bizonyos ismertető jelet nem mutat, 's mellyet saját nevén *taknyosság*nak (rhinocarcinoma) nevezük, vajjon a' lő, melly az ótúanyagot szolgáltatja, nem olly generatio' terménye-e, meilytől ez undok kórzattrai kórszunyt örökségül bírja, ha igen, vajjon nem részesül-e e' vész-dus kórszuny' természetében akármi módosítással az átplántálás által ótonczunk is? — Ezekén kívül kérdésbe kell vennem még azt is, hogy ha e' lőnyirk is védi az állati testet a' hímlő ellen, mint a' tehénhímlő, szeret-

*) A' tőgyet fejem én, a' tőlyget vágom az erdön. P. I.

ném tudni, meddig és minő biztosítással? mint van a' test a' védelem alatt? nem hoz-e magával olly saját-szerű bántalmat, mellyet kizárólag csak a' lóanyagnak lehet tulajdonítani? mi és mekkora a' nyereség, mellyet a' tehénhímlővel ezen fölcsérésében kapnánk? — Megengednek a' tekintélyteljes szakférfiak, ha illy 's enynyi zavart okozó kérdések e' tárgy' jó kimenetelére eránti hitemet leverik, bizodalimat megcsökkentik, 's véleménykülönbséget okoznak, miszerént a' gyógyászat' ez uj tünetnyét hazámra nézve ajánlhatónak nem találom, 's nyíltan megvallom, hogy saját gyermekem ez uj ótást megtétetni nem merném, nem engedném, mert olly atyai büntől tartanék, mellynek sulyja halálíg nyugtalanítaná lelkemet, mert feledni soha sem tudnám, hogy gyermekem ez ótás által olly anyagban részesült, melly a' tehénhímlőtől örökre abban fog külökdödni, hogy a' tehénhímlő mint ótúanyag virágzása' teljes foka után minden egyéb ismert kimenetel nélkül elszokott száradni, a' lóanyag pedig nem, hanem vegyületében megromlik, elfajul, 's egészen más természetet ölt magára, mint volt az előtt, olly természetet, melly mindenütt, merre hat és hol érintkezik, szabadon dúl, pusztít, az anyagi összszefüggést fölragja, és fölemészti, mint az ev (ichor), mellynek képét 's lényegét megtestesülve viseli. Azonban az ég látja lelkem' tisztaságát, nem a' szokványos ellenszegülő szellem, nem a' kötekedő pertinacia mondatja mind ezeket velem, hanem az ügy' kényes nagyszerűsége, 's talán az éretlenség, minél fogva a' mélyebb gyökérről emelkedő jót és hasznost tiszta természetében fölfogni nem vagyok képes, 's nem előbb, mint ha e' találmány' jótékonyosságát a' tapasztalat után bevalósulva látom, azért nem fölösleges talán illy kétkedő állásomban azt követelném, hogy a' csüdpórsanyaggal tegyünk miis honunkban olly sok kísérletet, mint tett e' tárgyban Franczbon, 's ha ennek jótékonyhatását olly

mértékben látandom, mint Franczbon, a' találmány' czélszerűsége fölött egy pillanatilag sem fogok többé kételkedni, hanem felüle szinte olly sok jót, 's anynyi szépet és dicsőt hintek az olvasó világ elé, mint az e' találmány' eredményének jóságán tapasztalilag okult Franczbon' természet' — buvárjai hintettek részünkre; de mig ez történni nem fog, addig meggyőződésem' intését szabadon követem, 's különböző véleményem' állásában tovább is azt fogom hinni, hogy a' *Francz- és Magyarhon közt még egyalyi különbség is van.*

A' második időszak' e' nevezetességén kívül megjegyzendő itt még a' láz, mellynek kiváltképpen a' kezdetet jogosan kísérni kell, sőt nagyobbak kell ennek itt lenni, mint a' csüddag' időszakában 's nagyobb is, mig a' pörsök föl nem fakadnak, a' fölfakadással enyhül a' láz, 's laesanként enyészik a' szerént, a' mint a' második időszak' végéhez, vagy a' harmadiknak kezdetéhez közeledik. És a' láz' e' folyama igen is megjegyzendő azoknak különösen, kik velem ellenvéleményben levén, az ótáshoz csatlakodnak, mert ha az ótást ez időszak' anyagával meg akarnám is kísértetni, soha nem mernék anyagot venni olly esetekből, hol ez időszakot láz föltünőleg nem kíséri, mert azt hiszem, hogy a' jó actio jó reactiót tételez föl, hol az actio gyér és pongyola, ott a' reactionalis folyam után sem lehet valami kielégítő fejleményre számolni. Ezt vélemény — elleneimnek, kiket nézet — elvonultságomban is jobban tisztellek, hogy s. m. meggyőződésükben csak legkissebbé is kívánnék gázolódni, sőt ennek bebizonyítására megjegyzem nekik azt is, hogy ez időszak' tartása elég hosszú ugyan, az anyagot még is a' fölfakadás' első nedveiből vegyék akkor, midőn a' pörsök' fölfakadásra megindulnak, különben a' késedelem' esetében könnyen megtörténhetik, hogy a' jó indulatú nyirk helyett evet plántálnak emberbe vagy tehénbe.

Hogy a' nyirk ragályos legyen, vélem, nem szükség fölötté vitáznom, mert ezt az ótas kétségtelenné teszi, itt csak azt jegyzem meg, hogy e' ragály semmi esetre nem szállékony, hanem álló, melly csak érülés, sőt az ótas' képét viselő érülés által mehet más életműségbe, bizonyítja ezt a' körülmény, minél fogva a' csüdfürtös ló' párja nem részesül a' bajban, bár hozzá közel, sőt ittott érülésben is van.

A' harmadik időszak vagy csüdev

legkellemelenebb, de gyógyászati tekintetben legközönségesebb időszak, mert a' segély e' bántalom ellen legbizonyosabban itt kerestetik. Sajátságai közül egyik nevezetessége az, hogy *magára hagyva nem gyógyul*, sőt az elhanyaglás' esetében a' bő evedés' következtében oly terjedelmet nyer, hogy fölhág szinte a' térdig. Másik nevezetessége az, hogy ezen egész időszak e' külbántalom' lefolyásának nem jogos része, hanem csak elhanyagolásból származó tulság, melly nélkül a' bántalom gond mellett gyökeres végét érheti, sőt kell, hogy e' nélkül végét érje, mert gond alatti bekövetkezése nem egyéb, mint csalhatatlan tanuja, hogy a' kórfolyam ellen intézett gyógyomod olly fonák volt, minő fonák az, melly alatt az emberi kankuban (medorrhœa) az utókankú bekövetkezik.

A' csüdfürt' ismertető jeleit, vélem, az eddig adott rajzom elég világosan magában foglalja, az induló baromorvosok' kedvéért mégis ezeket jegyzem meg. Maga az orbánczféle dag az első időszaknak lényeges ismertető jele, dag származhatik ugyan a' ló' testének több részein; de a' sajátyszerű hely — a' csüddizülés — a' csüddagot minden egyébütt származó dagoktól lényegesen megkülönbözteti annyira, hogy a' dagnak e' csuklóban keletkezett legelső nyoma már gyanítatja, sőt bizonyossá tehet mindenkit, hogy ebből csüdfürt várandó, megerősíti ezt a' lázas mozgalom, melly nagyobb kisebb

mértékben tapasztalható, valamint a' fájdalom, feszülés, emelkedett helybeli hév, és a' láb' szabad mozgásának fokonként kifejlő hanyatlása. — A' második időszakot kórismeretileg jellemzik a' fakadékok, az ezekből szivárgó nyirk, melly tiszta és átlátszó, tulajdonképp szaggal bir ugyan, melly még is az ev' szagától voltaképpen különbözik; kórismertető jel a' nyirknak azon sajátsága, hogy a' helybeli szőröket fűrtökbe szedi 's erősen összszetapasztja, 's olly alakot eszközöl, mintha a' bántott rész tüskékkel volna körül títelve, e' mellett a' bőr repedezett, kemény, kérges, göröngyös. A' lázas mozgalom kezdetben itt föltünőbb, 's csak a' nedv' tovább tartó diszletében hanyatlík lassanként. — A' harmadik időszak' jelenlétére vezetnek az elváltozott fakadékok, mellyek sajátszerű fekélyekként tünnek elő; az ev, ennek kellemetlen szaga, melly még távulabbról is magára ismertet; a' fekélyek lassanként összszefolynak, 's az előbb kemény 's kérges részt elfoglalva, egy oly nagy egészsze válnak, melly az előbbi csüdfürt' alakát elrutítva megmásítja.

Uralkodási szőnyegét fölteríti a' csüdfürt az év' mindenik szakában, a' telet kivéve, mellyben láttatni nem szeret. Az őszi évszak, kivált ha ez nedves és hideg, a' tavaszi csüdfürt' elfogadására a' ló'lábát elkészíti, a' tettelegesen fölállott kórt pedig lefolyásában nyakasítja. A' tavasz szelidíti 's minden időszakát álló természetében és szokott határa között véghez segíti, az okszerű gyógyimódot holdogítja, 's az ótási kedélyeknek egyedüli kieiegitője ez lehetne. A' nyár, különösen a' második időszak' lefolyását rövidíti, a' jó nyirkot hamar megvesztegeti; a' harmadik időszakot sietteti, nyakassá és rombolóvá teszi.

Többféle kimenetelei közül legkivánatosb, hogy az evedés' bekövetkezése előtt a' második időszak végén a' csüdfürt gyökeresen meggyógyuljon, mert az evedésnek több oldalú ártékonyaságai közül legpajzánabb az,

hogy az ev fölszivatik, a' vért berútítja, minek következtében más és más, többnyire ragályosan bontakóros alak' magva hintetik el az életműségben, melynek előbb vagy később kitörendő terménye elég bánatot okozhat. De ha a' legkívánatosabb kimenetel a' hosszszantartó hanyaglás miatt nem eszközölhető, okszerű föladata az iparnak, hogy az evedés meszsze nem terjedvén, saját időszakában minél előbb végét érje. — Mondtam, hogy a' csüdfürt magára hagyatva nem gyógyúl, és ez áll, akadhatni még is, bár ritkábban olly esetekre, melyek az evedés' időszakában anynyiban legalább határt nyerne, hogy az ev általi fekélyedési folyam megszűnik ugyan; de e' helyett sömörös alakot és természetet ölt magára, 's ekkor *sömörös csüdfürtnek* (paronychia herpetica) mondandó, 's a' hosszszas és idült kóralakok' folyamát igen hiven követi. Az ugy nevezett *tanult kovácsok* a' kórt ez átalakulásában *békavarnak* szeretik negédesen elkeresztelni, mi az értelmiségnek mosolyra nyujt alkalmat, néha neheztelésre is, 's leginkább akkor, midőn az értelmiség a' tévedést megigazítani kívánván, a' békavart saját székére — a' talpra — igazítja, mire a' tanult kovácsok fölis szoktak horkanni, 's az igazságot amugy megvetőleg kikaczagni. A' csüdfürtnek e' sömörös idült kimenetele gyógyászati tekintetben is figyelmet érdemel, mert tetteleg más gyógymódot kíván, mint a' csüdfürt' harmadik időszaka, és mást mint a' békavar. — Legritkább kimenetele a' halál, melly közvetlenül alig történik, közvetve is ritkán, akkor, midőn az evedés' időszak terjedelmes rontsolást tevén, a' ló' lábát anynyira elvesztegette, hogy ennek következtében általános aszláz, elsoványodás, 's erőbeli tehetelenség a' munkára állván be, a' hosszszas kórnyadozást a' gazda nem tűrhetvén, a' javulást nem remélhetvén, lövát illy állapotban önmaga ütteti agyon. Hasonló kimenetet nyerhet a' kór akkor is, midőn ahoz taknyosság szegődik, vagy a' csüdfürt olly lóban keletkezik, melyben e' kór előtt a' taknyosság' alapja már levolt téve. 'S

mind ezeket a' jóslat' (prognosis) egyes pontjaitul is lehet tekinteni. Lássuk most a' csüdfürt' gyógy módját az egyes időszakok szerint.

A' helybeli kór' folyamának észképi rajzában figyelemmel voltunk a' lázra is, melly e' hántalmat a' második időszakig kisebb nagyobb mértékben késérni szokja: illő söt szabály szerénti kötelesség azt a' gyakorlatban is figyelembe venni, mert éppen e' láz ama tünetény, melly a' csüdfürt' álladalmának lényegi minőségét velünk megismerteti; a' bajjali szoros összeköttetésénél fogva eszközli, hogy a' lázra fordítandó figyelem a' csüdfürtre is jótékony befolyást gyakorol. Ennek következtében a' figyelem' fő tárgya

A' l á z

vagy is a' csüdfürtben szenvedő lónak belső állapotja, mellyet a' láz hiven jellemez. Főnebbi tanom szerint a' láz majd nagyobb, majd kisebb: az időh és rosszszu táplált lovaknál alig vagy éppen figyelmet sem gerjesztő, valamint ellenben a' fiatal és olly lovaknál, mellyeknél ez első 's tisztuló kóru szolgál; nem különben a' kövér 's igen jól táplált lovaknál a' helybeli baj mellett olly erős láz is jár, melly rossz kimenetele eránt méltán aggodalmat okoz, bár illy jól táplált lovaknál is megtörténhetik, hogy a' láz nem emelkedik a' hevesség' olly magas fokára, hogy gyógygondot szükségkép' vonna maga után. — Mellyik legyen a' láz' azon fokozata, melly tetleges gyógyfigyelmet kíván, induló baromvósaink' kedvéért ide fölállítani jónak tartom: A' lázas ló legközönségesebben áll csendesesen, mint egy aggodalomba merülve, hátsó lábai egymáshoz közel, fejét, nyakát, füleit leeresztve; mozdulata tunya, késztetett, léptei czammogók. Illy helyzet mellett a' borzalom nyilvános, megmegrázza testét; szőrei fölállanak, füle' tövei melegek, szemei fényesek, a' köthártya összeszefutó véreceskéekkel teljes; az órr- és szájúreg

száraz, a' kilehellés forró, a' bőr száraz, kivált a' szőrtelen helyeken fölemelt hévségű. A' hügy kevés, sörszinű, melly a' földön semmi habot nem képez 's kiürítése némű erőtetéssel történik. A' gannj vagy egészen főnakad, vagy csak kevés mennyiségű, száraz és apró szilakokban ürítetik, Az étvágy vagy teljesen megszűnik, 's ekkor a' szomjuság nagy, vagy csak olly nyers tápszerhez nyúl, mellyben a' vizrészt nagy mennyiségű, például a' hevenyfü, 's ekkor a' szomjuság kevesbé kórjel. A' lélekezés nagy, szapora 's a' zihálás' bélyegét viseli. Az érítés kicsiny és kemény, szaporaságára nézve majd kétszer is többet üt. A' szivverés néha érezhetlen, vagy legalább a' legkisebb testmozdulat után is azzá válik. — Mikor a' helybeli baj mellett a' láz illy fölöttő 's illy fokozatú, akkor a' gyakornoknak van igen is teendősége, melly szabály szerint abban áll, hogy a' lázat mérsékelje, 's aggodalmat teremtő hatályosságát határ közé szorítsa, mire a' loboltó készülék kielégítő eszközül szolgál. A' loboltó többféle anyagai közül legalkalmasabbak itt a' közép sók, 's különösen a' *kettős és Glauber' csuda sója* (sulphas lixivae et sodae), mellyekből végy egyes adagra 4—6 latot, olvaszd föl 1 vagy 1½ meszszel vízben, 's add a' lónak a' lobláz' fokozatának minősége szerint 2—3or sőt 4or is napjában, mellynek talán késedelmes eredményét nyakash esetekben konyhasóból álló nyitlával is (clysma) lehet siettetni, 6 lat konyhasót vevén egy nyitlára. E' gyógymódra következő egy két lágyabb hasürület a' láz' fontosságát többnyire megszokta törni: de nem egészen megszüntetni, mi a' baromorvos' jelen állásának nem is föladata, mert a' helybeli lábántalom' természetének 's szerencsés lefolyásának eszközésére a' láz' folyamának mértékletes diszlete mulhatatlanul megkívántatik, minélkül az élő kórszunynak a' csüdfürt általi letörlése nem eszközöltetnék, hanem a' visszaigazítás által biztosítatnék: a' fölállított lo-

boltó módnak, tehát csak ilyannak kell lenni, hogy a' láz' aggodalmat gerjesztő fontosságát csak mérsékelje, de folyamat végkép' elne oltsa. A' loboltó készüllet az évszakok' minősége szerént az étrendi rendelkezést is szorosán megkívánja, melly abban áll, hogy ha a' ló' étvágya nincs végkép' számüzve, kevés de füves falatok nyujtassanak neki, mellyet jelen állapotban a' ló' természeti ösztönével fogva ugy is legjobban kedveli, istálója száraz-tiszta, és jó léggel jellátva legyen, száraz és bő alom adassék alá, az ürületek helybeli tisztaságában kárt ne tegyenek, fris vízzel gyakran megkináltassék, 's minden jobban tápláló tápszerek töle szorgosan elvétessek, és ha a' tavasz vagy' őszi hidegebb jefolyásu volna, az istálló' bezárása által a' láz természetével egyező hévmérséklet eszközöltessék, annyival is inkább, minthogy maga az illy józan étrendi rendelkezés gyakran elég, hogy az uralkodó láz' fontossága a' kívánt fokig megaláztassék. De térjünk most a' helybeli bántalomra.

Az első időszak vagy csüddag

igen kényes tárgya a' gyógyászati állásnak. Mondtam az észképi pontok között főnebb, hogy a' csüdfürt nem függetlenül eredeti, hanem egy belső erőbeli bántalomnak letétel általi következetes terménye, tehát másodrendű bántalom, melly az előrejárt belső szenvedésnek birálatul szolgálván, hírnökli, hogy előbb az életműség' határai között veszélylyel létező kórfolyam az elérő' tehetsége által megtörtén, a' külvilág felé utat nyert 's ezzel az élet biztosítva van: úgy de a' csüddag' időszakában a' külvilág felé az ut csak készülöben van, de tettelesen megkészülve nincs, lesz akkor, midőn a' második időszak' fölálltával a' rajta keletkező pörsök fölfakadnak: az ézszerőség' intése és a' tudományos jelentés ellen cselekedne tehát, ki a' csüddag ellen indulva, arra oszlató szereket alkalmazna: legjobb itt

semmit sem teenni, 's az egész időszakot a' természetre bizni, mit bátran tehetni, ha a' vele járó láz illő fokú, és csak akkor, ha ennek illő foka hibáznék, lehet annyira ereszkedni, hogy a' dag' érlelő factorának hiánya érlelő szerek' alkalmazásával pótolassék, és ha kell a' gyógyásznak ez időszakban valamit tehetni, ez lehet és nem egyéb.

A' második időszak' vagy csüdfürt'

Jelentő pontjai már egészen más természetben állanak a' gyógyász előtt: az *életműség' határa között előbb létezett*, 's az *első időszakban kifelé tartó kórfolyam itt már a' kívülvilágba telleg utat kapott*, és éppen olly utat, mellyen az élet' biztosításával végét érheti a' nélkül hogy a' harmadik vagy evedés' időszakának szükségkép' bekellene következni: az észszerűség és a' tudományos jelentés' intése tehát, hogy az idáig jutott kórfolyam itt helyben okosan vezéreltessék úgy, hogy az evedési időszak' bekövetkezése nélkül minden gyógyteendőség végét érje, — mellyek légyenek az e' czélra vezérlő szerek? ismét a' jelentés határozza el, mellyet a' helybeli bántalom' saját tünetényei adnak előnkbe, tünetények itt: a' nyirknak azon sajátsága, hogy a' helybeli szőröket fürtökbe szedi, erősen öszszetapasztja; a' bőr repedezett, kemény, kérges, gőrdön-gyös: a' szereknek olyanoknak kell tehát lenni, mellyek a' kemény és kérges bőrt föllágyítják, a' nyirk' tapadó sajátságát megjobbítják, 's a' bántalom' egész térét úgy elkészítik, hogy a' gyökeres gyógyulás semmi akadályra ne találjon: illyenek a' lágyító, izgatva oldozó, 's gyöngén maró szerek okos öszszeköttetésben: ajánltatnak e' végre *lúgyító kásák, mézsvíz, rágó higany' és timsó' olvadéka* 's a' t. En ez időszak ellen következő gyógymódot szokok jó sikerrel használni: Meleg vízben kevés szappant fölolvasztok, 's egy tiszta viselt vászonydarab' segedelmével a' bántott részt tisztára meg-

mosatom, 's a' fölmállott varaktúl megtisztogattatom, azután veszek anynyi lenmaglisztet, megnyit a' bántott rész' befödésére elégnek gondolok, ebből téjjel, vagy ha ez nincs, vízzel kását készítek, ezt boreczzettel megfőcskendem 's jól összekeverem, 's langyosan egy ruhára szétteritem, 's a' bántott részre alkalmazom, napjában négyszer is ismételve. Az eczet helyett jó sikerrel használhatni a' *mészvizet* (aqua calcis), még nagyobb sikerrel az *egyszerű mákonyfüstvényt*, csak hogy ilyenkor a' kását hidegen, vagy csak igen kevésbé langyosan alkalmazom a' csüdfürtre. A' gyógyulás' végével néha apró, tiszta, gyögyulatlan maradt helyecskék maradnak, mellyek némü nyakasságot mutatnak, ezeknek begyögyulását sikeresen lehet siettetni következő porral:

Rp. Pulveris globulorum ad erysipelas *drachmas duas*

„ Cretae

„ Cerussae ana *drachmam*.

e' porral a' nyílt helyek behintetnek, mind addig ismételve, mig varat nem képeznek, a' varak helyben hagyatnak, mig alattuk a' gyógyulás teljesen végét nem érte, mikor is a' varak önmaguktól lecsnek 's közönséges hegjegyet hagynak maguk után. — Mikor a' csüdfürt

A' harmadik időszakban

adatik gondom alá, akkor olly jelentő pontokra találok, mellyek minden korszegyületen alapuló kóralakokat szokták késérni: kifejlődött helybeli rohánkzat ez, mellynek alakját és természetét teljesen viseli, 's ennél fogva a' gyógyásztót a' *posellenes gyögy mód'* (cura antiseptica) használatát egész joggal követeli. Előre hocsátom én itt is az evedő bántalomnak mosás általi tisztítását, de most e' ozélra a' szappanyos víz helyett

szénapolyva' üntetét használom, mellyhez elég mennyiségű boreczetet adok, és ezt mind anynyiszor használom, valahányszor a' bekötést ismételni akarom. Helybeli gyógyszerül itt is megtartom a' lenmaglisztből készült kását, mint vehiculumot; de ehez anynyi finummá tört szénport gyuratok, hogy az egésznek legalább egy negyed részét tegye, ezen kívül a' kását még *faeczellet* is (acidum pyrolignosum) gazdagon meglocsolom, jól őszszekeverem, 's e' gyurmát mint a' második időszakban ruhára elég vastagon kenve, az evedő helyre kötöttem, és pedig tavaszszal és őszzsal langyosan, nyáron pedig hidegen, vagy csak igen kevéssé langyosan, eleinte napjában háromszor, később csak kétszer. A' ki e' gyógymódot vesződségesnek találja, használja *Veith* bécsi tanár' tanácsát; vegyen *levált vörös higanyt* (mercurius praecipitatus ruber) és *szénport*, ezeket őszszekeverve, az evedő részt egészen hintse be, jó foganatát bizonyosan látandja; de előbb-e, és gyökeresebben-e? azt a' gyakorlati kimenetel fogja megfejteni.

A' sömörös csüdfürt'

gyógyulására elég a' *kulimáz* (pix liquida) vagy tisztán, vagy disznó zsírral keverve, mellyel a' bántott rész kétszer napjában bekenetik.

E' gyógymód' bizonyosb sikerítése végett a' lobláznál nyilvánított étrendi rendelkezés mellett szorosan megkívánhatni, hogy a' ló egész gyógyítás alatt be ne fogassék, sőt a' gyógyulás' első napjaiban is kiméletet érdemel nem azért, mintha kórisméltéstől kellene tartani, hanem hogy a' nyugalom által az életerőnek alkalom adassék a' főállott kórszuny' minden legkisebb maradványának az életműségből száműzésére, mire most, midőn a' gyógymód' együttműködése is csak ki és ismét kifelé segít az utat nyitni, az életerőnek va-

lóban legnagyobb alkalmá van, és csak így lehet hinni, hogy minden bánalom nélküli új erő' dicsőségében vidoran 's ostor nélkül végzendi 's pótlandja lovunk ama kárt, melyet kórzati vesztegletében házi kőrünknek okozott.

Csüdfürti lombok.

1) Minden bánalomnak vannak saját elemei, melyek azt álló természetében segítik vagy gátolják: ismerd meg azokat lényegileg 's szellemi gazdagságod nagyobb, mintha a' már kitört bánalom ellen telvék kezeid specificumokkal.

2) A' tavaszi csüdfürtöt egy kis ráfordítandó költéség miatt ne kárhoztasd olly fennyen, mert a' téli bezárt istállóban a' lovak elég elemet fölhalnak, melyeknek a' tavaszi csüdfürt derék kivezetője.

3) A' tavaszi csüdfürt úgy áll az őszihez, mint a' barát az ellenséghez: a' barát is fölhevül természetében, ha rá elég alkalom adatik, az ellenségnek nem kell alkalom, mert az ártékony hév már természetében feneklik, melyet az alkalom csak szigorít.

4) Az anyagi tisztátalanság sok kórnak széthinti magvát az életműségben; de a' kifejletnek kivétel nélkül mindig biztos ápolya.

5) Az ótási kísérletek a' nyirk' ragályosságát inkább, mint az emberi himlő elleni védtermészetét bizonyítják.

6) A' rosszszul táplált lóban keletkező különösen nyári csüdfürt, ha a' második időszakban a' tudomány' hozzá járulta által végét nem éri, az evedési időszak könnyen a' poszláznak (febris putrida) szolgál alapul.

7) A' ki a' csüdfürt' egész lefolyását egyetlen egy gyógymóddal akarná gyógyítani, azt bizonyítaná, hogy az egész lefolyásnak háromszor változó természetét nem ismeri.

8) A' nyári csüdfürt' gyógyítási makacsságának alapoka nem a' bántalom' természetében, melly nyáron is bírja eredeti nyomdáját, hanem a' nyári hévségben keresendő.

9) A' csüdfürt' legbizonyosabb demonstratiója annak, hogy nem tud a' hydropata hideg vízzel mindent meggyógyítani.

Pap Ignác.

V. Rendőrség.

*Sz. kir. Pestváros' 1842-ik évre szözlő intézkedése
a' kutyák erant.*

Ha van az emberi nyavalák' nagy tömegében, melly megelőzési tekintetből is figyelmet érdemel, az bizonyára a' *víziszony* (hydrophobia):. egy fertezet elég, hogy százak lépjenek nyomaiba, 's baromilag muljék el ember, kit az alkotói szellem még az elhalás' perczében is a' baromtúl megkülömböztetni kívánt. Naponta életünk' vég pontjáig társaságunkban él az állattömög, melly e' rémitő kórnak alkotásilag letéve bírja eredeti góczát, honnan nekünk azt egy békes pillanat' legszebb élvezetében is magunkra átszármaztatni szomorú sorsunká lön, mit szigorít még a' körülmény, miszerint e' veszélyünket rejtő állatnemét hajlamunk' sőt szenvedélyig hágó szeretetünk' melegbb körébe méltatjuk, kéjelmi illetékeinkben részesítjük, tenyésztjük, mód nélkül szaporítjuk, érette vagyonunkat á' dozuk, 's a' böcsülés' olly magas fokára emellyük, hogy a' fuszteretet' jogait rabollya ki a' szülői keblekből, miért már hrlapok kénytelenek a' szenvedély' e' magas méltatlanságát rovat alá venni. Érettünk 's hasznunkra alkotvák igen is az ebek, de saját határ között, mellyen őket túl zégíteni bün nélkül nem szabad. Kívánatos volna, hogy ember, ez az okos teremtmény, született ébrentségénél fogva maga

látna meg kezeiben a' gyilkot, melly élete ellen van irányozva: maga látna a' veszélyt, melly őt naponta környezi, de nem, hanem a' gyilkot inkább élti, a' veszélyt nagyobbítja, hogy annak biztosb tárgya lehessen; de ezer hála a' bölcs végzetnek! hogy fönsőbb hatalom adatott, melly a' könnyelmű emberiség' eredeti czéljait élénkebb figyelemben tartja; jólétének menedékül szolgál, 's azon tisztet gyakorollya, mellyel az atya még kinem nyótt gyermekei eránt sajátilag tartozik: Értem a' hatósági testületeket, mellyek jogszeres tekintélyük-nél fogva örködnék 's üdvhozólag rendelkeznek, hogy a' közbátorság csorbát ne szenvedjen: e' nagy érdek vitte kétségkívül sz. kir. Pestváros' előjáróságát ez idén is ama nemes lépésre, miszerént egy igen üdvös hirdetményt bocsátott ki, hogy a' kutyák' kevesítése által a' viziszonyos esetek ellen a' közbátorságon alapuló egészségi jólét megelőzőleg hízósítassék. Alig hiszem, hogy tehetnék valami jobbat, mint ha fővárasunk' előjáróságának e' fölötte üdvös intézkedését itt szórul szóra bemutatom, követő például a' szép 's lelketnyugtató merényt, mellynek nem csak nagy városokban, hanem mindenütt a' legkisebb helyeken is évenként ismétlendő hirdetmény' befolyása által szőnyegen kellene lenni, mi jelenleg a' közbátorság' tetemes kárára országaszerte nincs, melly hanyagságot bámulni inkább, mint megfogni lehet, mert a' tárgy e' pontban nem állat, nem életműtelen ingatlanság, hanem élő emberiség, melly minden rendőrségi intézkedésekben fő tekintetet 's első helyét jogosan követel. De a' lényegesen vonzó szép példa a' jövendő' leple alatt is talán keresztül izzadja magát, 's a' rémülő emberiség' vizasztalására állandó követőket teremtend, kiknek hamar megfogamzott buzgalmaít a' hálás emberi élet lekötelezett érzettel tudná, 's fogja majd viszonozni. A' hirdetmény következő czim alatt Következőkép' szóll:

H i r d e t m é n y

a' kóborló kutyák' befogatása 's kiirtása eránt.

„Mint hogy a' városban létező nagy számú kutyák által a' lakosok a' reitendő dühbetegség' veszélyjének kitéve vannak, hogy e' veszedelem és baj hathatósan elhárítassék, következő újabb rendeletek tétettek:

1) A' befogatásra nem csak azon kutyák maradnak alkalmasok, mellyek nyakkötővel ellátva nincsenek, hanem a' nyakkötőre nem tekintve azok is, mellyek az utczákon és téreken gondviselés nélkül és magánosan futkosnak, vagy éjen át magukra hagyva az utczákon kóborolnak.

2) A' befogott kutyák a' hóhér' lakásán 48 óráig életben tartatnak, melly idő alatt minden tulajdonosnak szabadon áll, a' befogott ebét a' hóhérnak fizetendő 48 p. kr. díj mellett kiváltani, 48 óra' elmulta után pedig a' befogott és kinem váltott kutyák minden kivétel 's tekintet nélkül megöletnek,

3) Veszett kutyák létekor rendszeren a' napon át többször ismételt fölkeresések eszközöltetnek, és azon tájékon, mellyen a' veszetségben gyanus kutya bolyongott, az utcán találandó kutyák minden tekintet és kivétel nélkül befogatnak, és rögtön megöletnek, mivel azoknál a' gyanúság főnforog, hogy a' veszet ktutyával közvetve vagy közvetlenül érintésbe jöttek, illy sürgetős esetben pedig, hol az emberek' élete vagy egészsége veszélyeztetik, és illy rettentő bajnak elhárításáról gondoskodtatik, egyesek' kedvelései tekintetbe nem vétethetnek. — E' rendkívüli kereséseknél csak azon kutyák kiméltetnek meg, mellyek karon hordoztatnak vagy zsinoron kötve vezettetnek.

4) Ki kutyát vagy más állatot, mellyen valóságos veszetzéget vagy jeleneteket tapasztal, mellyek azon

düh' kiütését gyanítják, bejelenteni elmulasztaná, az érdemlett büntetést várja. — Ugy minden tulajdonos, ki akár minémű házi állatot bir, mellyről neki gonosz természete ismeretes, köteleztetik azt mind hazánál, mind, ha annak a' házon kívül hasznát veszi, úgy őrizni vagy arra gondot viselni, hogy az által senkinek sérelem ne okoztathassék.

E' rendelet, kihirdetése után, azonnal foganatositatik, miért is azon tulajdonosok, kik kutyákat birnak, azokat ápolni, megőrizni, reájok vigyázattal lenni, és legfőképpen betegség' esetében szükségkép' orvosoltatni kötelesek.

Pestea 1842-ik évi Kis-aszszony' hava 16-án.

A' város-kapitányi hivatal által.

Eddig a' hirdetmény. — A' tavaly szinte e' tárgyan kiadott, de máskép' értelmezett intézkedés ellen egy kis észrevételem levén, azt egyik hirlapban elmondani bátorkodtam, eleve meggyőződve levén, hogy a' városi eljáróság minden észrevételt, bár kitől a'va is, csak a' czélnak megfelelő legyen, szívesen fogadand, és nem csalatkozám, mert a' *nyakkötűkre nem tekintvén többé*, észrevételemet az első pontban tetteleg fölhasználva látom, miben a' közegésségi ügy eránti iparomnak valóban szép jutalmát találom. Hasonló szerenose után törekedve, jelen rendőrségi pontok közt is vannak, mellyek jövődöre nézve ismét korszerű módosításra szolgálhatnának alkalmul, mellyek közül különösen kettőt nagyszerűségük miatt einem halgathatok, nevezetesen:

a) A' 2-ik pont alatti *48 óra alatti kiválthatás* egyébűtt, 's talán kisebb városokban, hol az ebek ebeknek tekintetnek, megállhatna, de nem olly városban, mint Pest, hol az ebek példa nélküli szenvedélylyel karoltatnak, lehet mondani, nem mint háziállatok, hanem mint legdrágább kincs, mellyért a' 48 pengő krnyi

büntetést szívesen lefizeti még az is, kinek házában ez összesen az egész költség, 's éhező családja' szájától kell is elvonni, annál szívesebben az, kinek e' csekélység nem is költség, 's elfogott kedves állatjának egy szál szőrécéért is örömet fizeti: majd minden nap olvasunk jelentéseket, melyekben az eltévedt kutyácska' visszazahozójának oly szép sommapénz ígértetik: mi ez, ha nem igazolása állításomnak? — Ennél fogva tehát a' visszaválthatási szabadság a' rendőrségi intézkedés' 3-ik pontjának érdemeiből fölötte sokat levon, 's azt okozza, hogy e' szabadság mellett az ebek' száma Pesten legfőlebb csak 48 óráig kevesítetik, ez idő' elmultával pedig ismét helyre áll. Én a' 2-ik pont által egyenesen oda nyilatkoznám, hogy a' melly eb hóhér által elfogatik, az visszavehetetlenül veszve van, így hinném igen is, hogy a' pesti ebek' száma valóban megkevesítenék úgy még is, ha a' hóhér iparserkentés végett minden bebizonyított ebdögért némü dijra méltatnék, a' bebizonyodott hivtelenség' esetében *) pedig annyiszor a' menyinyiszer pénzbeli büntetésre szorítatnék: emberi életkérdés forrog fön, nagy tárgy, miért lehet va'amicskét áldozni.

b) Az első pont valóban igenigen szép intézkedés, de úgy látszik, még mindig csak észképi, *gyakorlatba vive nincs*, mert úgy hiszem a' színház utáni időt az ebekre nézve már csak ugyan lehet éjnek nevezni, te-

*) A' nálunk' most divatló ebfogdozást okulat végett már párszor személyesen késértem, és a' hatvani kaputól fogva a' bárósándor-utczáig 4-er hallám a' hóhérsuhancztól ezt: *ne bántsd azt, hiszen tegnap váltották ki tőlünk*. Ezt én végrehajtási hivtelenségnek nevezem, mellynek gyakorlására a' szabályok' egyikében sem adatott neki szabadság: akár mikor váltattott ki, ha ismét ott és úgy van, hol és mikép' elfogattathatik, elfogattassék, hiszen éppen a' többszöri 48 krból lehet talán valami jót remélni.

kintsen bár akárki ilyenkor szét, állítani mértem, hogy lakáig 50 ebet is lát magánosan az utcán szerzte kalandozni: ohajtható tehát, hogy az igen szép pont' gyakorlatij oldalát is közörömünkre minélelőbb láthassuk. Oh pedig egy kis szenvedélyes fölvi gyázás alatt milly szépen lehetne e' pontot sikeríteni 's oda vinni, hogy fővárasunk e' tekintetben olly szépen ki-söpörtetnék, hogy alig lehetne elhinni, hogy valaha az ebeket szenvedélyesen szerette.

És így nincs jelenleg egyéb hátra, mint sz. kir. Pestváros' előjáróságának e' tárgybani intézkedését országszerte követő például ajánlani, mert fontos a' tárgy 's fontosságánál fogva közös figyelmet érdemel, azt igenis, mert megindult éltünk' sajkája, remény és remény között evezünk az élet' kétes tengerén: egyikünknek sincs homlokára írva, nem ütődünk-e a' szirt-hez, melly habzó dühvel fölfordítja sajkánkat.

Pap Ignác.

ZÁRADÉK.

I. A' pesti állatgyógytani vizsga (examen) 1843-k évben.

As állatgyógytani pályán ez idén összesen 50-en voltak. A' vizsga Julius' 4-én vette kezdetét 's hat napig tartott folytonosan. A' helyettes tanár úr' tanmódja figyelmet gerjeszte bennünk, azt azon változás is, melyet a' pályázók' ez idei szorgalma 's kitetsző előmenetele szembetűnővé tett: sajnáljuk, hogy hivatalos foglalatosságunk miatt minden vizsgai órán jelen nem lehettünk, annyit okulatunk után még is merünk mondani, hogy ha a' haladás e' szakban tovább is illy magas tapinthatóságában nyerendi folyamát, mit elég okunk van remélhetni, akkor a' magyar nevelésü baromorvosainktól koránt sem lehet anynyira félni, mint eddig, mert lesznek korszerűen haszonvehetők, csak legyen e' korszerűen haszonvehetőknek megszerte biztos alapjuk; de még eddig nincs, 's fájdalommal mondjuk: *nincs.* Szerk.

II. Figyelmeztetések.

1.

Értelemtolmácsolat.

A' Pesti Hirlappal járó hirdetések közt ez év' első felének egyik száma alatt illy rövid jelentés olvasható:

„Gyökeres gyógyszer

szarvasmarhadög és lótaknyosság ellen. Van a' magyar ntozában 524 sz. a. földszint 5-k szám. 1 font ára 4 for. p. p.“—

A' csak félig művelt baromorvos előtt is már eléggé tudva van, hogy állataink' nyavaláji között a' marhadög és lótaknyosság a' legleverőbb kóralakok légyenek, mert igaz ugyan, hogy a' marhadög' lefolyásának van olly kedvező állása, hol a' baromorvos' fáradozásait 's megtisztított nézetit több esetekben szerencsés fejlemény jutalmazza, de van olly kedvetlen is, melly a' szerencsés kimenetel' minden lehetőségét apodictice kizárja; a' kifejlett 's figyelem alá eshető lótaknyosságban pedig mindig bizonyos a' halál: a' főnebbi jelentés pedig minden kórfokozati különböztetés nélkül általán véve e' két öldöklő kóralak ellen nem csak gyógyszer, hanem *gyökeres* gyógyszer ajánl, mi tolmácsolat nélkül ugy mint van, sokaknak tévesztőnek, eőt nyilvános csalásnak tetszenék, mitől a' jelentést fölmenteni kívánom, mert a' jelentő a' *gyökeres gyógyszer* alatt nem a' csallhatatlansá-

got, vagy is az úgy nevezett *radicalis curat* értette, hanem azt, hogy a' kitett két kóralak elleni gyógyszerere *gyökerekből áll*, azaz: *medicamen e radicibus*, bizonyítja ezt a' kitett ár, melly csak 4 pengő forint fontjáért, már pedig ha a' 4 pengő forintnyi szer csak egy taknyos lovat is csalhatatlanul meggyógyítana, valóban olly csekély ár volna, hogy azon fölül a' jelentő még azt is megérdemlené, hogy keze megcsókoltassék. De az illy csalhatatlan gyógyszerrel ő bizonyosan nem bir különösen a' lótaknyosság ellen, sőt ha bírna is, akkor is hajlandó volnék a' hamarkodó vevőket szinte e' helyen figyelmeztetni, és arra kérni, hogy mielőtt a' font gyógyszer' árát lefizetnék, alkalmat adván, kívánják meg az árustól, hogy maga mutassa meg gyakorlatilag, hogy a' marhadögöt és a' lótaknyosságot gyógyszerere valóban gyökeresen gyógyítja, és megmutatván, már azután lefizethetik többszörösen is. Uraim! e' kívánat semmi fölöslegest nem tart magában, mert hiszen véghetetlen nagy a' pénz' szűke, 's illyenkor a' speculatiók napirenden szoktak lenni, 's ki vétkesítheti a' jelentőt is, ha a' pénzcrisis' illy magas állásában olly dologban keres magának egy kis fordulatot tehetni, mellynek valóságát 's lehetőségét maga sem hiszi, sapienti panca.

L. M.

2.

Szinte a' *Pesti Hirlap*' 170-k sz. alatt költ tudósítások közt olvasható: „Egy gyakorlott mezei gazda ajánllya magát „a' t. cz. juhtenyésztő uraknak a' juhbetegségek, különösen „pedig a' körömbetegség', métely' és az anynyira pusztító „spanyol krimpf' gyökeres orvoslására. Irott és szóbeli tudá- „kozódásokra bővebb értesítést ad Preys J. A. főúáros Pesten, „három korona utczában 270. sz. alatti lakában. (Árullya to- „vábbá Dr. Angeli F. G. sósavát, mint óvszert a' juhok' ke- „rengése (Drehkrankheit) ellen.“ —

Nem csak akarattal; hanem ténynyel is, ha bár az egy kis fáradságba kerülne is, szívesen kívánunk az ügynek mindig szolgálni, így lön, hogy olvasván e' jelentést, nem késünk az idézett helyre tüstént személyesen megjelenni, a' tárgy fölött bővebb értesítést nyerendők. Minden, mit kivettünk, következőből állott: Mutatott Preys nagykereskedő nekünk egy derék üvegrecipienst, telve kis dió nagyságú labdacsokkal, mellyekből naponta kétszer, reggel t-i és estel egyegy labdacso adandó a' kórosnak, ezt 7 napig szakadatlanul kell folytatni, 's miután ez idő alatt a' 14 szem elkel; vége az orvoslásnak, a' beteg hasürület által gyökeresen meggyógyul. Egy labdacso' ára 2 pengő kr., egyegy darabnak egész orvoslása tehát 28 pengő krba kerül.

Mi nem akarjuk L. M. barátunk' figyelmeztetési modorát e' helyen követni, ne hogy azzal akár az ügynek, akár a' vállalkozónak idő előtt kárt tegyünk, mi később talán a' dolog' valósultával bánatot 's pirulást okozna, bár megvalljuk, hogy a' méhelykór' természetét egy kissé ismervén, hajlandók vagyunk a' dolog' igaz állása fölött némüleg kétkedni anynyival is inkább, mivel ugyan azon egy szerrel három külön természetü juhkór' gyökeres gyógyítása ígértetik, elégnek találjuk mégis a' gazdasági rendet figyelmeztetőleg oda utasítani, hogy miután az említett három kór' beütött uralkodása' alkalmával az itteni gyógymód' megszerzése szép sommácskát kíván, mellyet amugy potomban kiadni fölötte nehéz, tanácsos volna, ha az ajánlott szerrel először *kicsinyben* tetetnék kísérlet, mi ha kielégítőleg mutatkozna, lehetne azután nagyobbra terjeszkedni. Ezt követeli a' gazdasági értelmesség. Az eredményről pedig minden esetre nyilvános tudósítást kérünk, hogy a' tárgy' ügyében jövődöben biztosb relatióval léphessünk közönségünk elé, mellynek mindig a' dolog' igazabb oldalával kívánunk tisztünk' részleteiben szolgálni. *A' szerkesztőség.*

A' tehénhímlő' ügyében.

(Kutfo: Gemeinnützige Blätter Nr. 42. 1842.)

Azon tapasztalás, hogy a' tehénhímlőméreg emberből át-
 ótás által a' természetes emberhímlő elleni erejét elveszti, okot
 nyujta a' gazdasági társulatnak Bécsben, hogy a' gazdákhöz
 's egyéb marhabirtokosokhoz nyilvános fölszólítást intézzen,
 miszerént a' kerületi választmánynak bejelentsék, mihelyt egy
 tehénen tehénhímlő' nyomai mutatkoznak. Azon esetben, ha
 e' betegség valóban létezik, 's még azon állapotban van, hogy
 mérgével a' gyermekek haszonnal beóthatnak, a' bejelentő
 4 aranyból álló jutalmat nyerend. De hogy a' figyelem e' be-
 tegség eránt még inkább növekedjék, még az is, ki olly tüne-
 menyeket, mellyek a' tehénhímlőhöz hasonlók, jelent be, 4
 forlnttal jutalmaztatik. Különös figyelem ajánlatik a' fiatal
 előhasi tehenekre, mellyek először 's nem rég, 's tehenekre,
 mellyek szinte nem rég horjuztak; azután tavasszal, mikor az
 állatok a' téli istállózásból szabadra bocsátatnak, végre a' hor-
 jurugás' idején, a' tehenek' áthajtásaakor egy helyről a' má-
 sikra, vagy baromvásár' alkalmaival, mikor a' tejkéfezés nem
 tökéletesen történik. Hasonlólag figyelmeztetnek arra is, hogy
 a' jelentés legfőlebb 5 nap mulva a', tőgybimbón és tőgyön ke-
 letkező kütetek' támadása után megtétessék, minthogy haszon-
 vehetőségét e' kütég legfőlebb csak 7—8 napig tartja meg.
 Az is egyszersmind, ki a' lovak' lábain előforduló valódi csüd-
 fűrtöt *) (Mauke) bejelenti, az esetben, ha annak nyirkja te-
 hénhímlő' természetűsére a' teheneken, vagy védhímlőül a' gyer-
 mekeken haszonvehető, 4 arany jutalomról biztosítatik **).

Miszlay.

*) Mellyet éppen jelenleg a' lovak' rovatában irtunk le. Szerk.

***) Talán az illy szép irányu buzdítás hazánkban sem volna fölösleges! Szerk.

Ismerető 101 sz. alatt közlém nézetimet a *Baltarendszerről*. Folyó évi „Világ“ 74 – 77 számaiban szinte e tárgyról elmélkedik Dr. *Csorba Somogy megye' physicus* a *Marhadögrül törvényhozási tekintetben* című próbacikkében, mellynek a' 77-ik sz. alatti folyamában egy osillag alatt csekélységet is tetszett tekintélyül följézni: az *avatott* kitétel azonban némű megütközésre adott nekem alkalmat, melly megütközésemet még is Almanachunknak csak jövő évi kötetében fogom talán *Csorba physicus' derekasan kinyomott gyógyaristocratiája* ellenében bővebben kifejtteni. Ennyit jelenleg előleges tudósításul a' kezdő baromorvosnak.

III. Hivatalos tudósítás.

Rosenberg Antal nyugalmazott őrmester, külföldön szerzett állatgyógytani ismereteit t. n. Veszprém vármegye' *Városföld* nevű helységében már több évek óta szorgosan, 's saját meggyőződésünk után állítva, elég gyümölcsösen gyakorollya, October' 26-án (1842) egy szarvasmarha' kóresetét küldé be hozzánk, mint védelmére szolgáló adatot *Pupos Károly* megyei orvos és *Smidt János* a' sebészi jogot Kisföldön nyilván bitangló ama borbélylegény ehenében, kit M. S. a' *Hírnök*' 41-ik számában (1841) már egyszer érdeme szerint a' közönségnek bemutatott, azon kéréssel, hogy a' beküldött kóreset fölött mondanánk el őszinte ítéletünket. Mi a' kívánatot már azért is készek vagyunk méltányolni, hogy a' kóreset óta folytonosan főnálló személyes surlódásoknak felszólalásunk által talán véget vethetünk. E' czélból a' kóresetet 's az arra adandó nézetünket még ez idei Almanachunkban szívesen közlöttük volna, há' a' czikk későn nem érkezik vala, *Rosenberg* urat azonban e' sorok' által bizonyossá teszszük, hogy czikjét jövő Almanachunkban föl fogja találni. Jól tudja azonban a' beküldő úr, hogy gyakorló életünkben mi magunk is szinte a' deveseri járásban 4 évet éltünk le, következőleg a' kérdésbeni egyénekkal személyes ismeretségben vagyunk, 's éppen ez az oka, hogy a' kóreset fölött mi magunk nem nyilatkozhatunk, különben megeshet-

nek, hogy egyik vagy másik rész pártoskodás' emberét látná bennünk, azért az ügy fölött úgy intézkedtünk, hogy a' kérdés' tudományos eldöntésére egy szakférfiut, egy jelest, 's az állatgyógytani ismeretekben közhitelüt szállítánk föl, hogy a' kóreset fölött tudományosan nyilatkozzék, a' szakférfiu engedvén kérésünknek, a' czikket tőlünk átvette, így tehát Rosenberg úr' czikje tetteges fogamatban vétetett, 's csak közlése hiányzik, ezért pedig mi kezeskedünk a' nélkül, hogy a' dologba tovább avatkoznánk, mint a' megnyit szerkesztői tisztünk talán egy két topice fölvilágosító glossa által megenged. R. úrnak a' közügy eránti őszintesége azonban nekünk különösen megtetszett, 's arra ada alkalmat, hogy addig is, míg ügyében nyilvánosan fölléphetünk, a' közügy' érdekét tovább is figyelmébe ajánlván, megkérjük a' szerénnyt; hogy ama főnebb említett két egyén' ezentuli tényeit is nyílt szemmel késérje, 's a' kárt, mellyet ők egymással összeolvadásukban majd bosszuállás' érzetéből, majd a' tudományos műveltség' vastag hiányából a' közügynek olly sürűen okoznak, szorgosan följegyezni, 's intézetünkkel tudatni elne mulasztja, mitsem tartván a' gunytekintetektől, mellyek az illy őszinteséget késérni szokták, mert a' közügy olly érdek, mellyért egy kis egyéni elégedést áldozni nem igen nehéz.

A szerkesztőség.

Jegyzény. Megengednek szerény olvasóink, ha az általános terjedelem miatt Almanachunk' első évi kötetét itt bezárván, a' II-ik rész' zéradékanak rövidre vont tartalmát jövendőre pótolni fogjuk.

Szerk.

A' Sebészi Almanach' t. cz. előfizetőji

a' beküldés szernét:

Arad megyében.

Gyűjtő: SZATHMÁRY ISTVÁN t. n. Aradme-
gye' középponti és kórházi sebészénél:

Rósa József főorvos és táblabíró.

Munkácsy Miklós megyei tiszteletbeli és kórházi
főorvos.

Lanshut Imre tiszt. főorvos.

Novák Imre orvosdoctor.

Csiki János — —

Robicsek Móricz orvosdoctor.

Vranovics József városi r. sebész.

Slozarik Pál megyei r. sebész.

Gyurkovszky István seb. és szülész mester.

Suhajda Pál seborv.

Mittler Maximilian seborv.

Lindner János megyei baromorvos.

Kohn Móricz seborv.

Andrenyi Károly megyei gyógyszerész.

Lucz Ferdinánd tiszt. seborv.
 Stupa György gyógyszerész.
 Báró Tomassich Károly.
 Korniss József lelkész.
 Schmicz Israel ezredi seborv.
 Sándor Athánász orvosdoctor.
 Schulhof Pál seborv.
 Knöpfler Náthan erlangi doctor.
 Horváth Benedek seborv.
 Virágháti Elek ezredi seborv.

Rév-Komáromban.

Gyűjtő : Nagyváradi TÓTH JAKAB városi rendes orvos-sebésznél:

Dr. Nagy Gáspár.
 Medák Emanuel.
 Penthe Benjamin.
 Tóth-Mikolay Lajos.
 Kemenczky József.
 Nagyváradi Tóth Jakab.

Zemplénmegyében.

Gyűjtő : BUKOVINSZKY JÓSEF Zemplénmegye' középponti seborvosánál:

Lanczinger Dani B. Sennyei Sennyei ő mélt. ud-
 vari orvos
 Székely N. seb. mester Tokajban.
 Bukovinszky József sebész és szülésmester.

A' szerkesztőségénél:

- Lesták N. Kun sz. Miklósi r. seborv.
 Lóstainer Antal Pestváros' r. seb.
 Farkas János nagyperkátai urodalom' orv.
 Ujlaky Ferencz sebész tanuló.
 Elefánty Erneszt seb. mester.
 Zlámál Vilmos Magyarország' baromorvosa és helyettes tanár 5 *példány*.
 Szalay János sebész és szemézmester.
 Oláh N. orvosdoctor, a' pesti gyermekkórház' segédje.
 Gere József seb. mester.
 Lauka Ferencz seborv. Babocsán Somogyban.
 Muczhardt József babocsai lelkész.
 Borovszky László gyógyszerészsegéd Pesten.
 Troll Lipót seb. mester.
 Módra Antal seb. Jakovácson.
 Stern József Szilas-balhási seborv.
 Materényi János kislődi ispány.
 Schmidt Jakab adonyi gyógyszerész.
 Jámbor Mihály seb. és szül. mester Halason.
 Manily György mérnök.
 Szkalka Candida bakonybéli előjáró 2 *példány*.

Bácsmegyében.

Gyűjtő: JABLONKAY GÁBOR sebész és szülészmester, Zomborvárosának és kórházának rendes orvosa:

Peák János megyei középponti sebész, polgári
aranyérdempéz' tulajdonosa.

Pócsy Endre Militics helység' sebésze.

Jablonkay Gábor.

Dolgozó társaimhoz.

Megengednek barátaim, kik beküldött munkáikkal válatom eránti részvétüket bebizonyítani szivesek valának, ha jelenleg tehetségem' állása szerént fáradtságukat, melyet bizonyosan nem díjért tettek, egyegy csinos kötetű példánnyal jutalmazom addig is, míg azon állásba jövendek, melly irói részvétüket föltünőbbben jutalmazhatnom nem tiltja. Hogy pedig e' csekély ajánlatomat szivesen fogadják, sziveskedjenek azzal bebizonyítani, hogy a' részükre félre tett példányokat tőlem alkalom által elvitessék.

Pesten September' 20-án 1842.

Pap Ignác
szerkesztő.

Nevezetesebb nyom. hibák:

Lap.	Sor	fölről lefelé	Hiba	Javítva.
28	—	27	— " — volun	— volna
38	—	33	— — daczéra	— daczára
66	—	15	— — lébfekélynél	— lábfehélyné
—	—	16	— — ki értettem	— kísértettem
68	—	27	— — haszont	— haszon.
71	—	8	— — gyer ya	— gyertya.
78	—	22	— — eszombe	— eszembe
87	—	36	— — voltá	— voltát
102	—	1	— — erkesztői	— szerkesztői
107	—	18	— — 'e	— 's
110	—	12	— — talájuk	— talállyuk
111	—	2	— — eyges	— egyes
123	—	25	— — burog'	— burok'
141	—	17	— — állat	— állat.

Egykét helyen előforduló *phthisis* helyett olv. *phthisis*,
és *Sydenhaim* helyett: *Sydenham*.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z156965402

